

**АСЕН
РАЗЦВЕТНИКОВ**

**ИЗБРАНИ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

В ТРИ ТОМА

*Под редакцията на
ГЕОРГИ ЦАНЕВ, КАМЕН ЗИДАРОВ,
НИКОЛА ФУРНАДЖИЕВ*

*Б Ъ Л Г А Р С К И П И С А Т Е Л
София — 1963*

**АСЕН
РАЗЦВЕТНИКОВ**

**ИЗБРАНИ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

ТОМ ПЪРВИ

СТИХОТВОРЕНИЯ

РЕДАКТОР ГЕОРГИ ЦАНЕВ

*Б Ъ Л Г А Р С К И П И С А Т Е Л
София — 1963*

А. РАЗЦВЕТНИКОВ

АСЕН РАЗЦВЕТНИКОВ

ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

1

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

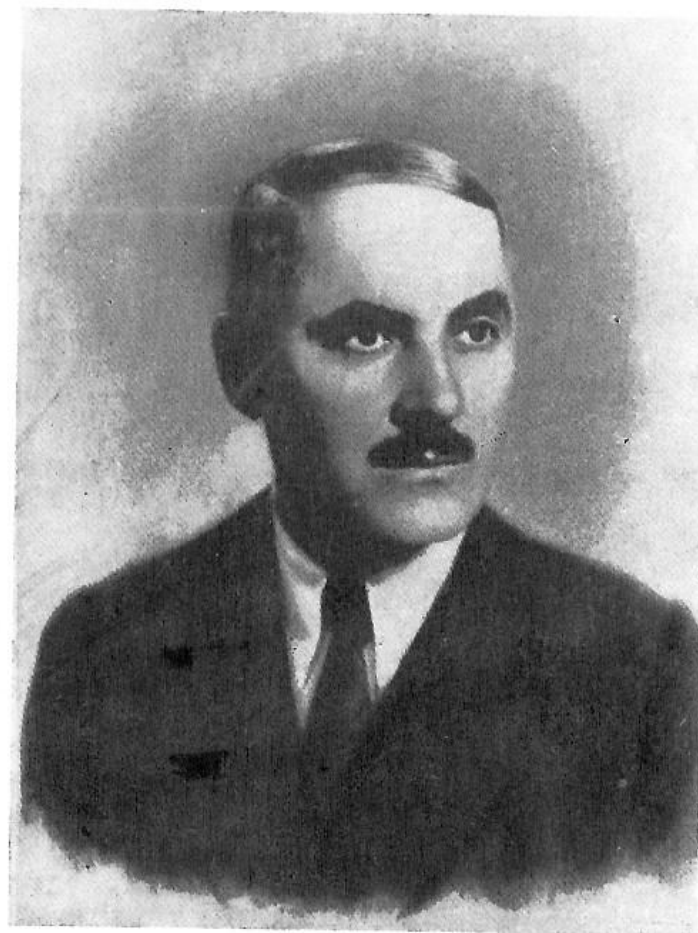
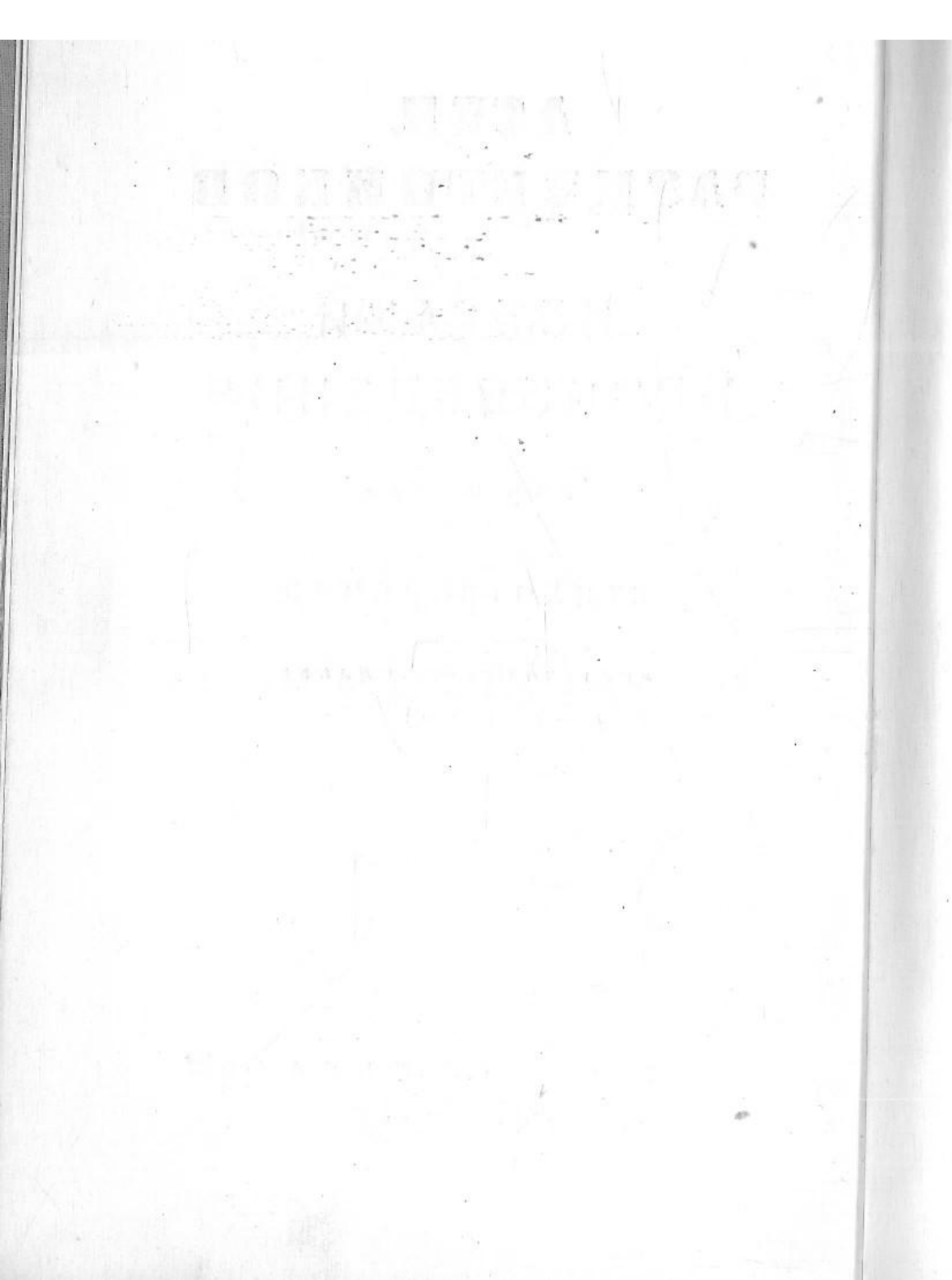
1.12 лв.

1.12 лз.

ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ А. РАЗЦВЕТИНКО

ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

ПОЕЗИЯТА НА АСЕН РАЗЦВЕТНИКОВ

На 2 декември 1922 г. в седмичната литературно-научна притурка на «Работнически вестник» се появи стихотворението «Новата Голгота». Това е първата творба на Асен Разцветников, с която той обърна внимание върху себе си и с която един нов псевдоним влезе трайно в българската литература. Дотогава Асен Коларов (както е истинското му име) беше печатал в нашите комунистически периодични издания революционни стихове и хумористични фейлетони, които подписваше ту Феу, ту А. Р., ту с целия си псевдоним, а може би и с други псевдоними. Още в първите му лирически произведения звучи високо гласът на революционен поет комунист, чиято поезия праща възторжен поклон на червените съветски бойци, ободряващ поздрав на унгарските революционери, преследвани от реакцията, и зов към народите в света да протестират против терора. Той вървеше по пътя на Смирненски, но вървеше много явно в неговите стъпки, влияеше се дори до подражателност. Той още не беше намерил себе си — през 1923 г. дори пише стихотворението «Разбунтуваните» в стила и в стихотворните маниери на Емил Верхарн или — ако потърсим домашен образец — на Гео Милев. В «Новата Голгота» (преименувано после «Предтечи») той за пръв път излиза със свой образ. Това стихотворение беше неговият личен поетичен паспорт, то го отдели от другите и показва негови специфични черти като творческа индивидуалност: баладичен стил, сюжетност, психологическо проникване, измерен тон, мелодична оркестрация на стиха.

Поетическият талант на Разцветников намери пълен свой израз след Септемврийското въстание (1923), когато той стана сътрудник на сп. «Нов път». Аз няма да се спирам подробно на тоя момент от развитието на нашата революционна поезия и на тогавашната литературна и обществена атмосфера. Обстойна

характеристика на онова време аз се опитах да направя в токущо излезлия в отделна книжка очерк за Никола Фурнаджиев. Тук ще кажа само няколко думи, свързани с дейността на Разцветников, която го доведе до «Жертвени клади». Тя започва в годините след пълната победа на Великата октомврийска революция, които К. Паустовски нарича «время больших ожиданий», както е озаглавил една от автобиографичните си книги. Пролетарската революция, извършена в Русия, простря на широко в света своето «сняние велико» — по думите на Смирненски — и пробуди социални мечти у всички народи. Големите очаквания, мечтите за нов свят — света на комунизма — бяха очаквания и мечти и на нашите трудещи се маси.

В напрегнатата революционна атмосфера непосредно след Първата световна война Асен Разцветников беше навлязъл вече в живота и борбите на работническата класа. Още в 1919 г. като телеграфист на гарата в Горна Оряховица той участва в голямата стачка на транспортните работници и проявява сериозна дейност. А после, когато става студент в София, той е редовен сътрудник на комунистическия печат, дето помещава стихове и фейлетони още преди Септемврийското въстание, а след него пише и политически статии.

Като поет със свое място и значение в българската литература Асен Разцветников беше създаден от Септемврийското въстание и настроенията след неговото поражение. Творческите огнища на септемврийската литература бяха списанията «Нов път», «Звънар» и «Пламък». Въпреки своеобразния си характер, определен от новата историческа обстановка, тази литература, общо взето, е продължение на линията на революционната поезия на Хр. Смирненски. Но най-близък — не само по идейно-емоционално съдържание, но и по своята поетика — до автора на «Да бъде ден!» е Асен Разцветников в своята първа книга «Жертвени клади», която собствено създаде неговата поетична слава и го утвърди като поет. Още тогава, когато неговата сбирка, малко преди да излезе, беше конфискувана, Георги Бакалов писа: «Между немногочислените талантиливи поети, които продължават делото на безсмъртния пролетарски певец Смирненски, Разцветников държи едно от първите места» («Нов път», I, 11, стр. 352). А когато тя вече излезе, аз завърших рецензията си за нея между другото и с констатацията: «Той не търси нови пътища... но дава нови ценности в посоката, която прокара Смирненски, комуто той е най-близък» («Нов път», I, 15, стр. 461). Но не само

литературната приемственост свързва автора на «Жертвени клади» с възторжения певец на революцията — Разцветников изпитваше чувство на голяма любов и преклонение към Смирненски и към неговата поезия. Не случайно той написа толкова прощувствено стихотворение по повод неговата смърт. И не случайно в това стихотворение той изповядва: «В душата ми твоята песен звучи», и свързва с образа на любимия поет победата на революцията.

Разбира се, приемственост не значи повторение. Напротив — Асен Разцветников, колкото и да показва сходство със Смирненски, внесе с първата си сбирка нови художествени богатства в революционната и изобщо в антифашистката поезия у нас и се очерта със свой собствен поетичен образ. Неговата поезия — както и цялата септемврийска литература, чиито първи видни представители бяха Гео Милев, Никола Фурнаджиев, Ангел Каралийчев и самият той — беше рожба на нов момент от нашето обществено развитие. Нейният характер се определяше от близкия спомен за героизма на борците от Септемврийското въстание и от настроенията непосредно след неговото поражение.

Още самото заглавие на сбирката «Жертвени клади» (1924) подсказва основната линия на нейното идейно-емоционално съдържание: стиховете са посветени на ония, които изгоряха върху кладите на въстанието, или по-точно, при потушаването на въстанието. Обществено-политическите събития са намерили специфично отражение тук — не само поради условията на една тежка цензура, но и поради природата на самия поет. Роден в село, изпитал неслодите на нерадостен сирашки живот — както се вижда от много стихотворения с автобиографичен характер, — той попива цялата романтична атмосфера на народните песни и приказки («и поглъщах с огнените приказки /лами и русалки, и звезди»). От фолклорните образи се възпитава неговото поетично въображение.

Израсъл «посред ниви и ливади», «сам черен роб и рожба на земята» — както се определя в «Посвещение», — авторът е вдъхновен от искрена и дълбока любов към «безбройните черни братя». Като поет комунист той иска обаче да бъде певец на целия трудов народ — от села и градове. Свои братя вижда той «и там в полята, и тук със сини блузи във града». Ние нямаме никакви основания да се съмняваме в искрената обич на поета към всички трудещи се и в неговия копнеж да бъде изразител на техния духовен свят. И в първата си книга той наистина е изразител и тъй-

кувател на народните вълнения. Но не можем да не отбележим — нещо, което потвърждава и цялата му поезия след «Жертвени клади», — че като художник на словото той диша най-свободно, т. е. твори най-леко в психологическата и поетична атмосфера на селото. Оттам иде най-вече е езиковата и образна система на неговата поезия.

Това, което определя главните моменти в художественото съдържание на «Жертвени клади», са картините на фашисткото варварство при потушаването на Септемврийското въстание, картините на кръв и ужас, залели цялата страна. Поетът ги рисува с вълнуваща скръб:

Родино, по твоите поля незасети
чакали и вълци се гонят за стръв
и късното слънце примрежено свети
през дим от пожари и пари от кръв!

И толкова жертви незнайни и святи,
и толкоз безумства и ужас злорад...
О, в кръв са удавени моите братя,
о, кърви неспирно в полята димят!

(«Последният воин»)

Тая обобщена картина на кървава вакханалия (каквито ще срещнем и у другите революционни поети от ония години) е израз не само на скръб по ония, които са загинали в борбата за един нов, социално справедлив строй — тя представя същевременно и изобличение, и протест против зловещия фашизъм. Изобличение и протест, твърде смели за оня момент, когато още димяха «незагаснали клади» и «ножът все още» бе «остър и стръвен». И тъкмо затова първото издание на «Жертвени клади» с корицата на Ал. Жендов, която също бе израз на открит протест, беше конфискувана от фашистката полиция. След известно време стихосбирката бе освободена, но по кориците и по страниците ѝ личаха следите на големия «литературен» интерес на полицейските агенти към нея...¹

Изобличението на терора над работническите и селски маси в ония години беше главна задача на нашата революционна литература, придобила ярък антифашистки характер. От Априлското въстание (1876) насам в българската литература за втори път, непосредно след Септемврийското въстание, ужасът на масовите

¹ По-подробно по това виж в бележките към тоя том, стр. 319.

избивания беше поразил така силно въображението, мисълта, чувството на всички ония, които стояха на страната на потиснатия народ. Писателите чувствуваха като пръв свой дълг да обрисуват страшните картини на терора и да изразят великата скръб на народа. Но нека не се заблуждаваме — както се заблудиха някога някои критици. Поезията на Разцветников — както и поезията на другите септемврийски писатели — не е само поезия на плач и стон, макар да е проникната изцяло от скръб по жертвите. Защото е подчертано, че това са жертви, загинали върху кладите на борбата за слънце и волност — за тях са скръбта и нежността на поета:

Самин сред ледната пустиня,
като пчела по цветен злак,
аз диря всеки брат загинал,
аз диря всеки кървав знак.

Към това задължава интимната идейна и жизнена връзка между загиналите и останалите живи техни другари. И авторът става изразител на дълбоката народна скръб за падналите във въстанието, когато пише:

Аз милвам кървавата диря
на тия страшни времена
и с устни трепетни събирам
смразени алени зърна.

(«Сред запустение»)

Но това не е плач над умрели, а обет над гроба на борци, паднали в борбата за «правда и за светлина». Това са песни за смърт, която води към нов живот, която импулсира към нова борба. И в борбата се стелят трупове — мост, по който ще минат бъдещите смели борци «последния вал», за да извоюват победата. Продължавайки традициите на Смирненски, поезията на Разцветников развива мотива за жертвеност — за готовността да дадеш живота си за осъществяването на социалистическия идеал. И не само това — авторът на «Жертвени клади» е вдъхновен от дълбока вяра в крайния успех на делото, за което са паднали въстаниците и за което се борят живите:

О, нека ние да сме луди!
О, триж безумни нек сме ний!
Но вярваме — незнайно чудо
пред нас ковчези ще разкрий.

Ще идем ние зад баври.

И там, скалите увенчали
със капки кръв и ален крем,
ний ново слънце ще запалим
и морни възник ще умрем.

(«Полски стрели»)

Поетът е убеден в революционната приемственост — делото на загиналите ще бъде продължено от идещите след тях, копнежите и чувствата им ще отгекнат в душите на останалите живи, на бъдните поколения. Тая идея е художествено възплътена в поезията и на Смирненски. У Разцветников тя е получила ново поетично осъществяване — и в друга форма, и с други средства — в «Удавници». Копнежите, идеалите на удавените в Дунав септемврийски въстаници ще се превърнат в «бисерни бели зърна» и ще бъдат намерени някоя вечер върху трапезата на бедни рибари:

И мигом ще звъннат в душите им нашите песни
и нашите жажди за слънце, простор, свобода —
и ярко въз техните смугли чела ще проблесне
през мрежа от бръчки червена и ясна звезда.

Скръбта по жертвите преминава във вяра, в надежда, в революционен оптимизъм, добил най-определен, ясен, подчертан израз в последното стихотворение на «Жертвени клади» — «Безсмъртни». След като е дал воля на своята мъка по загиналите братя, след като е изразил на много места — чрез обрисуваните картини — своя протест срещу фашизма, поетът се явява с избистрена мисъл, с прояснено революционно съзнание, с нови душевни сили. Макар терорът още да продължава, той вижда изправен за нова борба своя народ, от който треперят градовете на властниците. Идейно и емоционално слят с него, авторът, вдъхновен от твърда вяра в щастливия край, предвещава победата:

Мишците ни са твърди и здрави,
плещите — камък и черна земя са!

Ний ще преминем могъщи и горди
през трапища и гробове безкръстни —
и, разрушили железните порти,
ний забранения плод ще откъснем!

Тая вяра в революционните сили на народа и в неговата победа в борбата за нов свят е присъща и на другите септемврийски поети. Нейният израз в художествени произведения имаше голямо значение тъкмо в оня момент. Тия произведения говореха за несломимата революционна сила, за неугасимата борческа воля на народа след поражението на Септемврийското въстание и вдъхваха бодрост, импулсираха към нови дела.

Цялото съдържание на «Удавници», края на «Безсмъртни», както и редица други стихотворения на Разцветников показват една специфична негова особеност: използване на приказното и фантастичното. Идеалът на борците — идеал и на поета — в стиховете му е възплътен в образи като «забранен плод», който ще бъде откъснат, или като «златна птичка» на «клонче от захарен светъл кристал», която ще бъде хваната. Както казах вече, причината за това не са само цензурните условия — тук има важно значение самата творческа природа на поета. Въмъкването на приказни елементи е характерен художествен похват в цялото му творчество — не само в първата му книга. Реализмът и романтиката се изливат в особена поетична сплав в «Жертвени клади». Вдъхновението тук се получава от обществено-политическата действителност, от големите социални съткновения и от най-голямото в оня момент — въстанието. От тия дълбоки извори иде реализмът в стихотворенията, осъществен в изображението на картини, жизнената правда в които е изразена с образен и езиков материал, притежаващ острия, жестоко-суров дъх на действителността. И още: тук авторът проявява не само вкус към реалистичните багри и линии, към конкретно-сетивни, грубо жизнени знаци на живота, но и стремеж към психологическо проникване в преживяванията на човека. В повечето от стихотворенията на Разцветников богатият и някъде нежен лиризм се редува или просто се съчетава с разказвателно-описателни моменти — разбира се, пак поетични. И в най-задушевните си работи понякога той като че ли разказва нещо. Това е,

така да се каже, някаква лирична сюжетност — при което чувството се овладява и протича спокойно, размерено, прикрито носено от образи и все пак вълнуващо. В «Полски стрели» на пример — в първата половина на първото стихотворение — се съобщава, че някой е дошел със свои другари — ентузиазирани, вдъхновен от нещо, което е станало и за което той носи вест — може би въстание. (В 1949 г. авторът слага на стихотворенията заглавие «Вест»). Неговата мисия не се разкрива направо. Но ясно е, че неговото слово е съдбоносно, ангажиращо до смърт:

Уста му — алена камбана —
зове за горда, светла бран.

И след тая част — в която чувството тече в подтекста — иде лиричният изблик: «О, нека ние да сме луди!» — дето се изразява вярата в победата и готовността за смърт. . . Второто стихотворение от «Полски стрели» е още по-показателно в това отношение. Там направо се разказва за двама братя революционери, които тръгват в бой, но които причаква засадата на коварния социален враг. Поетът проявява своя дар за психологично проникване, когато предава тревогата на майката, която очаква своите синове, без да подозира, че ще бъдат убити:

И напразно,
майко,
ти ще чакаш още.
И напразно
в презнощ
гълхнала и пуста
ще прислушваш
с трепет
как се тропа в пруста.

Повечето от стихотворенията в «Жертвени клади» създават впечатление, че поетът е в най-близка връзка с действителността, която е извор на неговото вдъхновение. Той като че ли изхожда винаги от някакъв реален факт, от нещо, станало в живота. Но нека забележим веднага: от външен, конкретен факт, от случай материален то се превръща във факт душевен, личен на автора, става вътрешно видение. Това е творческата сила на поета, който умее да преобрази грубия къс от живота в художествен

образ, в поетично създание. Но често впечатленията от действителността се пречупват през романтичната природа на поета и тогава той прибягва към фолклорни елементи, служи си с похватите на приказката и твори в стила на баладата. Прекрасен образец на тия особености на неговото творчество е баладата «Удавници», една от най-хубавите работи на Разцветников и заедно с «Предтечи» една от най-популярните. Приказният тон на «Удавници», богатата образност, особената баладична атмосфера, плавната мелодия на третата част, внушаваща нещо таинствено и чудно — всичко това има особено въздействие. То те кара да забравиш ужаса на разказаното, дошло от една безчовечна действителност, и да се увличаш само от красотата, от поезията, която те маме с далечни миражи, която те води към идеала:

И нявга през пролетна вечер, когато възлезе
над сини баири засмяна и чиста луна,
незайни рибари ще найдет на своята трапеза
със глъчка и радост безценните страни зърна.

Ние вече знаем, че тия «бисерни», тия «безценни страни зърна» — това са копнежите, които са носили в сърцата си септемврийските въстаници, удавени от фашистите във водите на Дунав край «стария Лом». Това са копнежите по комунистическия идеал, които ще се предадат на бъдещите борчески поколения.

Елементите на баладата, които съставят главното в композицията на «Предтечи», «Каин» и особено «Удавници», придават възвишена, спокойна красота на Разцветниковата поезия. У него не намираме бурни, неудържими чувства, издигнати до патос, като у Смирненски, нито внезапни изненадващи образи като у Фурнаджиев. Не буен поток е тая поезия, а пълноводна спокойна река, която крие богатствата си в своите дълбочини. Неговите стихове звучат сигурно и властно. Той е майстор на стиха и понякога напразно се маме по външни звукови ефекти като алитерациите («Звездни нощи»), от каквито неговото поетично творчество няма нужда. Той може да владее чувствата си. Той не само преживява, но и съзерцава своите преживявания, чувствава се в известна степен господар на образите и настроенията си. Оттам тая точност в стиха и образите.

Баладичността, приказността у Разцветников в «Жертвени клади» и в други негови произведения от това време няма харак-

тер на занесеност, на отчужденост от земята, от действителността. Образите, с които си служи той — сочни, свежи и винаги точни, — са такива, каквито животът предлага на едно наблюдателно око. Образи реалистични, макар понякога това да е само реалност на възприемането: звездни люлки, люлки от здрач, лунен сън и др. Но тук влизат и образи фолклорни, дошли от областта на приказното и фантастичното, органически споени с ония, които реалният живот поднася. Образът у него действа като живо същество:

вихъра бездомен
с мокри устни
шепне
тъжен, тъжен спомен.

Неговите образи не само са живи и служат не само за създаване на обстановка или за сравнение. Те са нещо повече. У Разцветников твърде често отделните образи създават настроението, рисуват психологическата страна на картината, изразяват душевното състояние на героите:

И стана тихо — тихо, сякаш вредом
застинаха сребристите лъчи,
нощта се сви задъхана и бледа
и лунний сърп настръхнал се огледа
в безумно разширените очи.

Всъщност това е майсторството на поета, който прониква вярно в душата на осъдените на разстрел войници и чрез външната конкретна обстановка предава техните преживявания («Предтечи»). Тук опитът на психолога е показан в похватите на художника. Същото е и при «Каин»:

Там под смълчаните стари тополи
сив и настръхнал припъпли страхът,
и неочаквано нейде в полята
вятър изхвъркна със писък и стон,
гръмко и злобно завиха листата,
мракът пришпори крилатий си кон.

Във всички тия образи е отразен ужасът на уплашената и пробудена съвест — съвестта на войниците-канновци, убийци на своите братя. Външната, раздвижена по човешки картина предава вярно и сигурно душевното състояние на палачите. Чрез конкретното — видимо и чувано — поетът ни води към душевното, скритото.

И постига това не с подробно описание, а само с няколко черти, с един-два образа. Най-необходимото, но затова пък най-изразителното, онова, което внушава вътрешния замисъл:

«Другари». . . «Огън!» — Трепет непривичен.
И смесиха се кървав стон и гръм.
Миг. . . Щракнаха затвори механично.
И стана просто и тъй безразлично,
и сякаш всичко беше лунен сън.

(«Предтечи»)

Образът на Исус, който пролива сълза, като вижда вързаните за разстрел борци против войната, и в края целува заринатата яма и капчиците кръв по снега, тук е образ не само на любов и човешка милост. Неговото съдържание е по-широко. Той е въведен преди всичко за да се изобличат ония, които в негово име благославяха с кръста империалистическата война. Затова свещеникът, виждайки неговата сянка, трепва и се стъписва уплашено назад. Исус е на страната на бунтовниците, той е с ония, които станаха предтечи на комунистите — борци за нов свят, свят без войни. В революционната поезия от онова време той беше обикнат образ, чиято популярност създаде най-вече Александър Блок с поемата си «Двенадцать».

С «Предтечи», «Удавници» и «Каин» Разцветников подхваща баладичния мотив на Ботевия «Хаджи Димитър» и създаде нов жанр в нашата прогресивна поезия — революционната балада. Баладичното, приказното, фантастичното са израз на романтичната струя в неговото творчество. Но изворът на романтиката в поезията на Разцветников от първия период не е само в ония моменти, които са свързани с неговото възпитание от народните песни и приказки. Тая романтика, изразена в образи и стилни похвати, е съединена с друга, която иде от революционната действителност, от мечтата и копнежа по социалистическия идеал, с който живее поетът и който запалва огъня на неговото

въдъхновение. И понеже това определя идейно-емоционалната същност на неговата лирика — романтиката в нея става изобщо романтика революционна.

Написаната след «Жертвени клади» поема «Мор» («Нов път», 1924) не внася нищо особено ново като художествена ценност към създаденото дотогава. Мор — това е фашизмът. Със средствата на един безпощаден реализъм, примесени със стилните похвати и алегорични образи на народното творчество, се рисува една зловеща действителност на болести, глад, данъци и насилие. Изразена е мъката на народа — и на поета, — мъка, която преминава в изобличителен граждански патос. В една част от поемата, печатана и в чужбина, гражданският патос преминава в революционна закана.

Подхвърлената в «Мор» мисъл: «Чедата ни гният във тъмни зандани», е разработена подробно в поемата «Затвор» (1924), основният замисъл на която е, че Септемврийското въстание не означава край на борбата за нов свят. Лиричният герой — септемврийският въстаник, хвърлен от палачите в затвора — изразява своя копнеж по свобода, своята пламенна мечта за победата на идеала. Образите на фолклора за живата вода и за столбавата ламя, която деветият брат най-после убива, са тъй прозрачни, че не се нуждаят от обяснение. За читателя беше ясен оптимистичният смисъл на поемата: ще гният борци един след друг, но фашизмът ще бъде победен. Вдъхновен от тая вяра, поетът възкресява класическия образ на Балкана — тоя «стар начумерен хайдутин», — върху който е прикован като Прометей нашият борчески народ. Собствено мисълта на поета е за народа. За него изпява той една от най-прочувствените, действени и вдъхновени песни, за да му предаде своята вяра в бъдещата победа на социализма и да изрази своя революционен оптимизъм:

Ти наш кръвен баща, наш народ, леле стар непокорен
бунтовник!

Не издъхвай душа, не отпущай ти стара, стоманена плът!
Твойте верни чеда, запоени със слънце, със кръв и отрова,
помнят своята клетва и своята ранна обречена смърт!

И през страшни гори, през води, през огньове и камъни
те ще стигнат, ще найдет вълшебната жива вода.
Нека вий, нека съска и бълва стоглавата ламя,
те приждат един подир друг със заветния вик: Свобода!

За днешния читател е може би трудно да си представи антифашисткото революционно въздействие на подобни вдъхновени стихове, родени от дълбока искрена любов. Стихове, в които — след поражението на Септемврийското въстание — с такава категоричност се дава израз на вярата в борческите сили на народа и в крайния успех на социалната революция.

Така се оформи като революционен поет Асен Разцветни-ков. Поет със самочувство на комунист, на борец-гражданин, с дълбоко съзнание за единство с народа, с убежденост, че и творчеството, и животът му принадлежат на борбата за великото дело на социализма. Неговата поезия влезе като светла пълноводна струя в широкото течение на социалистическата поезия у нас след Смирненски. За кратко време той стана любим, популярен поет в работническите и прогресивните среди изобщо.

Но връзката с народа скоро отслабва, самочувството на поета се променя. Настава крушение на социалните му блянове. Тая дълбока промяна започва с отиването му в сп. «Златорог» през 1925 година. Откъсването си от комунистическото движение, от народа той преживява като дълбока криза. Обществената и естетическа линия на буржоазното списание, чуждата среда, в която попада, изолираността от обществените борби, затварянето в собствената си личност, обзета от разочарование — всичко това се отрази в съзнанието и в поезията му като една остра драма, преживяното напрежение от която остана да тежи върху душата на поета през целия му живот. Неговото състояние от 1925 г. нататък може да се определи като болест на духа — болест идейна и нравствена, която нанесе големи поражения в идейно-емоционалното съдържание на неговото творчество.

Колективистичното самочувство, с което живееше Разцветников, се измества от самочувството на поет-самотник, чужд на обществото. За хората той мисли вече като индивидуалист, затворен в своя вътрешен свят. Сломенът за Септемврийското въстание възкръсва в някои от стиховете му — но само като погром, който го измъчва, като видение за убити и удавени. Уплашен от жестоката съвременност, той се размисля върху историята, изпълнена със страдания и жертви. И обобщава: «Животът е кървава приказка», която му разказва от векове родината, оплискана в кърви. Уморен от толкова погроми, той тръпне «сред здрача от кръстове» и копнее за забрава. Сломен, с угаснала борческа воля, с душа, «разкъсана от кървави вопли и вик», с по-

нижена дори воля за живот — на жестокостите в живота той отговаря с елегична резигнация.

Образът на Исус — но не Исус от «Предтечи», който застава на страната на бунтовниците, а друг — символ изобщо на любов и състрадание, израз на пасивно възприемане на тежката действителност с тъжно примирение — се явява все по-често в поезията му («Двойник», «Пряспа» и др.).

Тук, в тия настроения, е изворът на оня трагичен и песимистичен тон, който зазвучава като основен в стиховете на Разцветников след 1925 година.

Откъснат от света, заключен в стените на своя личен, субективен свят, той се отдава на постоянен себеанализ. Взира се в себе си — в своята душа, в миналото, в детството. И се вижда винаги скръбен, самотен, отритнат от хората и съдбата. За своите тъжни спомени, за своите скръбни детски дни той написва едно от най-вълнуващите, едно от най-непосредните си стихотворения: «У дома». Във въображението му витаят видения на гибел, смърт и гробници. Обзема го страшно безверие, убийствено понякога равнодушие. Никакви импулси. Никакви надежди. Никаква вяра в нищо. Младостта е минало, а любовта — далечен спомен.

Скъсването със социалните революционни настроения за него означаваше смъртна пустота. Близкото минало остава като жива рана в душата му. Той се обърква — не знае къде да търси опора. Първият цикъл, който написва след «Затвор», носи названието «Мъка» («Родни блата», «У дома», «Приказка» и др.). Но споменът за бившия борец у него не му дава мира, чука по неговата съвест — поетът усеща необходимост да се справи с неговите идеалистически стремежи, в които вече не вижда смисъл. Художествен израз с особена поетична сила това драматично състояние, това мъчително раздвоение намери в поемата «Двойник» (1927). Това е ликвидация на идеализма, на социалното добротворство, въплътено в класическия образ на Дон Кихот. Поетът го е носил в душата си, увличал се е от неговите пияни надежди и луда смелост. Но тоя негов двойник е наказан от една жестока действителност. И сега е изплувал на повърхността другият — трезвият образ на лирическият герой, т. е. на поета, — разочарованият от обществената борба и от хората, оня, който вижда, че идеалистът е дебнат от своите братя, безсърдечно осмиван от тях и премазан. Скептикът, обезвереният, се изправя срещу идеалиста и му сочи света, разкъсан от борби, в които

силният изяда слабия. В стила и със средствата на критическия реализъм се разкрива хищничеството на империализма, лицемерието на капиталистическа Европа — убийца «с милиони черкви» и «скъпи златни разпятия», — в която търговците са изгонили Исус из храма. Земята е покрита «с гора от бесилки, ножове и змии».

Така силно е изобличен съвременният на автора свят на жестокост, робство и безправие. Но същевременно поетът изповядва и своята крайна безпомощност да се бори против злото в него. В «Двойник» се води борба между вярата в доброто, в социалното дело, от една страна, и мрачния поглед за живота, от друга. Изводът от всичките обществени, морални и социални ужеси е, че в света владее духът на злото и че «ние всичките хора сме малки жестоки чудовища». Тая песимистична констатация решава изхода на борбата между скептика, изгубил своята социална вяра, и неговия двойник — идеалиста Дон Кихот. Обзвереният убива идеалиста. И тая част — предпоследната («Нея нощ. . .») — е най-драматичният момент в поемата. Поетът изживява състоянието на убиец — погубил е идеалиста в себе си. Това е смисълът на «Двойник»: социалният борец, мечтателят за нов свят е убит. Но все пак знаменателно е, че Дон Кихот, двойникът, идеалистът се ражда отново, че остава да живее и съпътствува автора. За това Разцветников говори и в едно свое изказване, дето признава: «Аз написах «Двойник», за да туря край на литературните си и обществени увлечения, без да помисля дори, че постъпвам като ония младежи, които решават да основат въздържателно дружество и се напиват по тоя случай за последен път» («ЛИК», I, 25, 1935). Оттук вечната тревога и неспокойствие, оттук и болестта на духа, която разяжда неговата съвест на човек и поет, раздвоен, останал без идеал, самотен в света. Защото, духовно опустошен, той не чувства вътрешни сили да се върне към предишния живот на борческия ентузиазъм. Малко по-късно в цикъла «Планински вечери» той сам ще ни даде отговора:

Назад ли? Напразно. Не мога. Ще падна без сила сред урвите, а страшно е сам под звездите, под вечния купол и бурите.

Поетът още в «Двойник» начертава такава диаграма на своя вътрешен свят: «Невярвам в човека, не вярвам в доброто, не вярвам в душата!» И още: «И мен ми е тъжно и страшно. И в моята душа е пустиня.» Тая самотност, тоя страх от бурите на живота са ре-

зултат на откъснатостта му от народа и на всестранието му безверие.

В «Двойник» авторът е намерил случай, намекайки по всяка вероятност за Септемврийското въстание, да посочи в критическо-реалистичната картина на света тежките рани и на българския народ, като възкликва: «Тук има ли някъде бог?» Тоя косвен протест срещу бога, който търпи спокойно злото в света, ни напомня хвърлените някога укори и клетва по подобен повод от П. Р. Славейков («О, сди ли бог? О, бог не види ли?»), Иван Вазов («И господ от свода, през гъстия дим // гледаше на всички тих, невъзмутим») и П. К. Яворов («О, господи, проклет бъди!»). По-късно Разцветников в отчаянието си потърсва опора в религията. В поезията му проникват мистични настроения. Той изповядва, че само бог единичък му остава, само неговата ръка може да го изведе от бездната на отчаянието. Нещо повече — той дори се разкайва, че е тръгнал някога без бога и е възлюбил «невъзможното» («Аз наведох глава»). А на друго място направо заявява за себе си: «Толкова горд бе и дързък, че бог, разгневен, те наказва» («Улицата»). Аз не знам за какво точно е мислил авторът, като говори за «наказание» — но тоя момент явно сам се противопоставя на посочения в «Двойник». Тук бих припомнил, че и Яворов открито и нарочно написа срещу богоборческата клетва в «Бежанци» стихотворението си «Покаяние», което започва така:

Отрекох те, проклех те някога, о боже,
и ето ме повергнат в прах...

Пред нас са два типа поети: авторите на «Жестокостта ми се сломи» и «Кочо», от една страна, и на «Покаяние» и «Улицата», от друга. П. Р. Славейков и Иван Вазов носеха здравата психика и светлия жизнерадостен светоглед на възрожденския човек. Те никога не се усъмниха в своето право на протест против равнодушието на своя бог към страданието на народа им. Яворов и Разцветников — и двамата от втория период на своята литературна дейност, — които всъщност знаеха, че не съществува никакъв бог и за които това беше само поетически образ — бяха «модерни» хора, с болна психика, със скептичен ум, който е изгубил вяра в защитаваната по-рано истина, в правото на протест в името на народа. Откъснати от най-високите обществени идеали на своята съвременност, в своята самотност, те посипват главите

си с пепелта на разкаянието. Всеки според своя темперамент и поетическа сила: Яворов — мощно, Разцветников — по-слабо.

«Двойник» е идейната равностетка — ярката високо поетична форма на драмата на поета. Сломан е вярващият юноша. Победен е Дон Кихот — възторженият защитник на всички онеправдани, за когото е казано тъй просто:

Счупили му сребърния меч,
счупили му златното сърце.

Творческият път на Асен Разцветников в тоя най-критически момент става особено ясен, ако се сравни с пътя на Никола Фурнаджиев. И двамата поети изживяха откъсването си от комунистическото движение като драма. Но Фурнаджиев е поет с друго самочувствие, с друго, много по-широко и оптимистично отношение към света, дух жизнерадостен, който не може да се подчини дълго време на печални чувства. Дълбоко в природата на тоя поет лежи изворът на витални сили, които избликуват винаги срещу всички мъчителни мисли и скръбни настроения, надигат се срещу всяка резигнация и пасивност. Той не е бил никога равнодушен съзерцател на живота — в поезията му е изразено едно подчертано активно отношение към света. Разцветников, който в периода на «Жертвени клади» изглеждаше твърд и устойчив на своите революционни позиции като поет, наскоро — поразен от кървавите събития — се оказа с нестабилен дух, с раздвоена и вътрешно слаба природа. Той не можа да преодолее своята драма. При тая драма в душата му не се пробудиха никакви съпротивителни сили. Всички сили на неговото нравствено същество вървяха не по пътя на борба и настъпление срещу душевната депресия, както е у Фурнаджиев, а отстъпваха панически пред нея, докато авторът на «Двойник» и «Планински вечери» потъна в преспите на отчаянието и в мрака на песимизма. Драмата на двамата приятели-новпътци получи различно разрешение: у Фурнаджиев победи жизненото, социалното и бунтовното начало, у Разцветников — песимизмът, който опустоши душата му от всякакви идеали и социална вяра. Фурнаджиев преодоля драмата си и се разви като ярък антифашистки поет. Разцветников се върна назад — към субективни мотиви, близки до тия на символизма, без да се покриват напълно с тях, и стигна дори някъде до упадъчни настроения. Но това, което все пак спасява неговата поезия от опасността да се счита,

че повтаря някои от мотивите на символистите, е обстоятелството, че скръбта и отчаянието у него имат своите конкретни причини — не са общи, нямат метафизичен характер. Свързани са с неговата лична съдба — макар че и той изпада понякога в общи констатации. При това въпреки твърде черния цвят, в който е отразен светът в неговата поезия — тя излъчва много пъти топлината на етичност и хуманизъм, на съчувствие и любов към онеправданите и бедните.

Доминиращото познание, което извиква настроенията в нея, е, че в света царува неизлечимо зло. От критично изобличителното отношение към съвременността в някои от стихотворенията в «Двойник» поетът преминава към пълна безнадеждност, абсолютна откъснатост и самота — най-чист израз на което са стихотворенията «Декември» и цикълът «Пряспа» от книгата «Планински вечери» (1934). В тази книга се говори твърде много за природата. С отделни черти се нахвърлят картини от нея: есен, която обезлистя клоните, снежни нощи, в които скита лиричният герой по урви и скали, изранен и убит до смърт от умора, зелени вечери, в които той напразно търси подслон. . . Доловени са тънки поетични детайли, които внушават красотата на планината, на върхове и долини, на снежни преспи и заледени скали. Авторът има остро око и верен слух за горския и планински живот с птиците и зверовете в него. И все пак не това е същественото в «Планински вечери» — не за този живот всъщност иска да ни говори той. «Планински вечери» са пейзажи на душата на поета. В тия толкова красиво, звучно и с такъв усет за език и за поезия построени лирични творби поетът говори за себе си — за своите напразни копнежи на несретен самотник, за своите суетни жажди за щастие и любов, за своя труден и стръмен път в живота. Път над бездни, в които го очаква смърт. Път, който не извежда никъде. И в много варианти се срещаме с една и съща мисъл: «Само скръб е светът. И лъжа. И жестокост. И грубост.» В стегнати до краен предел изрази, в точно отмерени думи в стих, който звучи ясно и прочувствено, поетът рисува своето състояние на човек, потънал в «бялата пряспа» на отчаянието, изгубил сили за всякакво съпротивление:

Наоколо: пръстен от сняг и скали заледени.

Мълчи като черна гора вечността там над мене.

Не дигам ръка: да повикам за помощ със нея.
Не бутам нозе: да изляза. Не мога. Не смея.

По-късно той дори поменава конкретни планини и върхове: «Стоя на Черни връх», «Туй е Люлин». Но пейзажът и тук е само набелязан с най-общите си линии — колкото да очертае подиум, върху който стои авторът и изразява своите вълнения. В тия работи той постига рядко поетично внушение.

Изгубил под себе си твърдата почва на земята, на реалния свят, поетът търси други опори: религията и любовта. Както видяхме, в някои от стиховете му има мистични моменти, в които му се струва, че единичък бог му остава. Но опитът му на съвременен човек и революционното му минало са достатъчно изострили неговия скептичен ум. И в края на краищата и бог се оказва за него една поетична лъжа, «безумен сън», «празна вечност», «горък стон» на страдащото невежество («Не виждам разум в тоя свят»). А в стихотворението «На стража» — след като се пита къде е «Той» — дава ясен отговор: «Напразно. Сън. Лъжа. Безкрайност. Нищо.»

А любовта? У Разцветников тя е само спомен. Но спомен с могъща творческа сила, който го е вдъхновил за прекрасни песни, пропити с дълбоко лирично вълнение. Творческото въображение на поета е показало тук своята магична сила в изобретението на свежи незабравими образи. Имам пред вид цикъла «Степ». Петте стихотворения в тоя цикъл представят малка лирична поема с развитие на идейно-емоционалното съдържание, в което е изразена силата на любовта. По-точно, силата на спомена за любовта. И колко малко е било нужно на поета: «бял полюлей» на цъфнали клони, под него «момичето с двете зелени звезди под клепащите» и една целувка — може би забравена вече от момичето. Но колко топлина и нежност на чувството, какво богатство на образи и човешки изживявания, каква чиста и разрителна мелодия на стиха! Това са едни от най-хубавите любовни песни в нашата лирика. Разцветников тук, както и на други места, е показал блестящо своето стихотворно съвършенство, силата на своята поетическа дарба. Само творческото чудо на поезията може да придаде художествен чар на образи, заети от най-грубата реалност. Какво по-антипоетично от паяк и мушица, например? И кой би се решил да въведе в поезията тия създания, обикнати само от баснописците — и то като отрицателни образи? А ето Разцветников се решава — и постига прекрасен

резултат. В художествената словесно-образна сплав на неговите стихове те се преобразяват, окъпани сякаш в живата вода на творческата поетична стихия. И когато четем:

Сивите паяци сплитат за теб
сребърно було над жълтата степ;

или:

За нея ли, малки мушици, за нея ли плачете —
момичето с двете зелени звезди под клепачите?

— ние дори не си спомняме какво са в действителност тия досадни представители на нечистата фауна. Ние сме увлечени само от красотата на изкуството.

И, струва ми се, тая красота иде в помощ и на поета в неговия безрадостен живот — за да му създаде радост и да му стане опора срещу отчаянието и песимизма. Много са моментите в неговата поезия, когато той не може сякаш да намери себе си и се чувства все повече и повече нещастен. Всичко черно в минало и настояще се пробужда, за да влоши неговата лична съдба. И тогава поезията за него става щит, под който трябва да заглуши мъчителния стон не на егоистично-затворена личност, а на човек, който, лишен от радостта на единение с другите, е лишен с това от всяка възможност за нови радости и потъва в бездната на своята скръб. Мисля, че последната строфа от цикъла «Степ» се отнася колкото до любовта — която е само спомен, — толкова и до поезията, която за автора е най-скъпата му и необходима реалност:

Защото не зная: без нея в студената щеп
какво щях да правя аз, друмник натегнал и блед —
и как щях да срещам зората над пустите степи,
където живея сред вятър и тръне, и лед.

В «Жертвени клади» Разцветников ни остави само първите значителни плодове на съзряващия си талант. Ако не беше се откъснал от комунистическото движение, което можеше да го вдъхнови за голяма поезия, ако не беше слязъл от позициите на революционното изкуство, той безспорно със своите възможности щеше да създаде поезия значителна и в естетическо, и в

обществено отношение. Но, слаб дух, той зарови своя талант в субективните и песимистични настроения — и с това лиши поезията си не само от социално внушение, но и от по-широк обществен резонанс. Той подхваща постоянно скръбните си настроения и мотива за своята безнадеждност и сякаш се стреми да приведе все нови и нови доказателства, все нови и нови основания, че има право да бъде разочарован и отчаян. Една излишна обяснителност — която е израз и на стремежа да оправдае пред себе си своето бягство от живота. По тоя начин някъде стиховете му се самоизчерпват и намаляват ширината на онова, което съдържат думите и образите. . . От друга страна, бистрият ток на чувствата се разваля от вмъкналата се разсъдъчност, която превръща някои от работите му в студени постройките («И ти събуди се», «Растат дълбоко» и др.).

Макар да са угаснали борческите импулси у него, гласът на живота понякога прониква през бронята на неговата затвореност. Не забравяйки, че зад всяка радост се крие смъртна опасност, поетът говори сам на себе си, като взема повод от живота на едnodневката:

Забрави се като нея,
плувай в ниви и гори,
пей със тия, дето пеят,
с тия, що горят — гори!

Опит да излезе от своята затвореност, да погледне на света с очи, които виждат нещастията и тревогите, и със сърце, изпълнено с любов към страдащи и бездомни, са редица стихотворения като «В трамвая», «Туй е Люлин», «София — 1933», особено «Балада за бездомните» и др. За дълбокия хуманизъм на поета е хубав, искрен поетичен документ «Жребий»:

Очите ми горят ранени
от много блясък и неправди,
от кръв по вечните арени,
от тъмни сълзи по лицата.

Но много от неговите хуманистични пориви са сковани. Напразно търси той две любими човешки ръце. И пак — тая обърканост, безизходност в един свят, от който нищо не разбира.

Някога — в «Жертвени клади» — той декларираше, че виж-

да еднакво свои братя в трудовите хора и от селото, и от града. Откъсването от борческите стремежи на народа разрушава представата и чувството му за това единство. Една нова драматична линия пронизва редица от творенията на поета, особено изпълняло в «Мечтател» и «Кръг». Роден в село, поетът носи мечтателна душа и романтично въображение, изпълнено с образите на селската природа и приказна атмосфера. Но съдбата му го довежда в града при бетона и електричеството. Изгубил социалната перспектива, той се чувства като пленник сред противоречията на града. По-раншната революционна романтика сега се снижава до пасивен съзерцателен романтизъм. Единството с борческия пролетариат, което го крепеше някога, сега е заместено от индивидуализма на самотник, който се блъска безизходно в своя субективен свят. Непрекъснатият самоанализ разяжда ония кътчета на неговата душа, дето по-рано е имало хармония. Душата му се раздира между града, който той чувства като чужда страна, и селото, което му е близко и в което се връща като блуден син. Ала градът го привлича отново, без да може да го откъсне напълно от селото. Но характерното за неговата пасивна природа е, че никое от вътрешните си противоречия той не може да разреши рязко и категорично — а само се измъчва в тях. И затова дори когато изразява своите преживявания на градски човек, той ги въплъщава повечето пъти в образните средства на селския опит. В поезията му тия средства ние срещаме повече, отколкото е нужно. Те изпълняват понякога в книгата му «Планински вечери» само декоративна служба. Всичките тия «лехи», «помничета», «шипки», «смин и здравец», «пъстра шевица», «гуня», «китено губерче», «дъбово столче» и пр. свидетелствуват за увлечения от народното и в чувства, и в стил. Но като оставим настрана прекаленото вмъкване на тия образи, трябва да признаем, че Асен Разцветников е един от първите, които — след като символистите отклониха поезията от селото — внесоха отново в лириката ни свежата образност на селската действителност. Откри се нов свят, в който широко навлязоха и много други поети и белетристи. Селският живот предлага на поета богатство от образи — пластични и многоцветни. Бих наблегнал особено на вкуса към баграта у Разцветников и на суровата конкретност на образите. Разбира се, тая конкретност или предметност, както се наричаше някога, беше характерна за повечето поети през 30-те години — Багряна, Фурнаджиев, Радевски, Далчев и мн. др. У всеки от тях тая предметна образ-

ност има свой характер. У Разцветников тя е свързана през втория период на неговото творчество с настроенията на самотен романтик, който изразява своите унеси, своето бягство от реалния живот с образи, понякога заети от грубата реалност. Въвеждането на образи като «царевича» и «волове» в лириката му през периода на «Жертвени клади» беше нещо съвсем естествено. Но силата на неговото поетично майсторство направи естествени, приемливи подобни образи и през втория период в толкова нежната му любовна лирика.

В диренето на нови поетични средства някои от поетите след войната се увлякоха твърде много в образотворчество. Тук има влияние безспорно руският имагинизъм — и главно Есенин. Това увлечение се проявява в сбирката «Планински вечери» на Разцветников в особена форма, при която то се съединява с богато използване на фолклорни елементи. Стига се до външна декоративност в стила, до някакво опоетизирване на живота, което личи особено ясно в цикъла «Селска песен».

Едно от най-трайните увлечения на Разцветников е любовта му към народното художествено творчество, от което той се учи и чиито средства, образи и похвати използва. Не е трудно да се види, че това е и една от проявите на неговата романтична природа. Сам поетът е съзнавал това свое заплениване от романтиката. Във второто «Видение» от цикъла «Пряспа» той сам ни разказва как се бори понякога със своя романтизъм в желанието си да погледне по-реалистично на живота. Той се вижда в детството си като «воловарче издраскано», което чете книжка с приказки. Няма ги юнаците, няма я царкинята плаха — напомня той на воловарчето, — те са изгорели заедно със захарните къщи. Нека скъса «пъстрите приказки» и да избодат очите си: ще му израснат нови очи, които ще виждат реалния живот наоколо. . . Напразно — романтикът си остава. Увлечението от народното творчество се засилва все повече и повече. Известно е, че Разцветников се занимаваше и теоретически със стиха на народната песен.

Плод на неговото увлечение от българския фолклор са редица непечатани от автора лирични стихотворения: «Бележник от село Сушица — 1944» и «Подслушани песни» — писани по време на Втората световна война, когато са създадени и двете стихотворения от «Повести за любовта и милостта», също така непечатани досега. Още по-рано, през 30-те години, той написва цял цикъл в бели стихове — «Искри», — разсъждения върху

живота и главно върху своята съдба. Богатата, макар и понякога студена образност в тях показва неговата стихотворна сръчност, която постига музика и без римите. Образът на поета в цикъла «Искри» е все същият — блед, отчаян образ на самотник и песимист. Такъв си остава, общо взето, тоя образ и в циклите «Бележник» и «Подслушани песни», които са ярко доказателство, че не са римите, които правят от стихотворението поезия, а поетичните образи, изградената с усет за мелодичност словесна композиция, вътрешният ритъм.

В «Повести за любовта и милостта» критическо-реалистичното отношение на поета се покрива с неговото убеждение, че в съвременния свят — в който огнепръскачки ръсят смърт и океаните са пълни с удавници и мини — няма място за милост и любов. Едно сърце в историята само е повярвало на тия думи — сърцето на Дон Кихот Ламаншки — и затова името на тоя «войник на милостта и любовта» е станало за смях през вековете.

Нещастна несполелена любов и любовна изневяра са идейното ядро на стиховете в «Бележник от село Сушица». Особено силно и внушително е стихотворението «Дадох си клетва двама млади», построено напълно в духа и със стиха на народната песен. Само в най-хубавите народни песни може да се срещне толкова кратка поетична повест за изневярата в любовта. Изневяра, върху която е сложен печатът на най-голямо престъпление. Но за нея поетът не изрича направо нито една укорна дума: той само майсторски излага в удивително сполучливи образи станалото:

Дадох си клетва двама млади
в ясни нощи под червен трендафил,
подслуша ги славей, пъстро пиле,
пия им песни за обич и вяроност.
На ранина шетлива девойка
друго либе с трендафил закичи —
с друго либе верни думи дума.
Чу трендафил от китна градина —
изсъхна му зелената гранка,
чу я славей от червен трендафил —
онемя му тънкото езиче.

Аз не зная дали нещо конкретно е заел Разцветников от песенното творчество на народа. Но очевидно ненапразно се е учил

той от народната песен. Учил се е така, както се е учил някога Ботев — сам да пее като народен певец. Със свое творческо изнамиране.

От втората група написани изцяло в стила на народната песен творби — «Подслушани песни» — най-хубавата, художествено най-действена е «Зная, че ти ме не любиш». Тук образите са внесени с повече подробности, които създават поетична атмосфера. Мотивът има известно съответствие с любовния мотив на цикъла «Степ», затова е развит и с такова вълнуващо чувство.

Колкото и да правеше известни опити да излезе от своя субективен свят и да подхване мотиви от по-широка сфера на живота, — в своята лирика Разцветников си остана индивидуалист, самотен певец на една лична драматична съдба.

Мъчно е да си представим как понасяше той тия толкова черни и печални мисли, тия тревожни и противоречиви настроения. И мене ми се струва, че от това интелектуално и емоционално бреме той си отдъхваше в творчеството за деца. Аз нямам намерение — нито е нужно — да се спирам тук на това творчество. Искам само да изтъкна, че ведрината и жизнерадостта, бодрите пролетни настроения, жизнеутвърждаващият и весел, освежаващ духа хумор в неговите стихотворения и художествена проза за деца са цял един друг свят, в който именно поетът си почиваше. Тоя свят сигурно го предпазваше от най-крайното отчаяние, подкрепяше неговите сили, задържаше го в живота. Сякаш той беше поделил емоционалното съдържание на своето творчество — скръбта и тъжните размисли за възрастните, светлата радост и оптимизма за децата.

Но тая почивка не можа да възвърне гражданския патос на поета. Неговата душа си остана страшно опустошена. Такава я заваря оня голям ден, когато над нашата страна се разнесоха революционните песни на освободения народ. Разцветников прие с радост освобождението след 9 септември 1944 г. Той дори опита своето вдъхновение в три стихотворения, в които изразява възторга си от партизаните, от новия ден, от новия живот: «9 септември», «Нов ден», «Първи май 1945 година». Но няма защо да се лъжем — това бе инерцията на сръчния поет. Тия стихотворения нямат поетичната сила на истинските художествени произведения, каквито авторът беше способен да създаде. Те бяха само едно показателно радостно начало. Те означаваха, че поетът в новата атмосфера започва идейно да оздравява, да се освобождава от песимизма и отчаянието. Той тепърва щеше да се покаже

като певец на новия живот, ако смъртта не беше го поразила (1951).

Поезията на Разцветников, започнала така бляскаво като утвърждение на революцията, изгуби своя граждански патос твърде рано, претърпя идеен упадък и продължи като израз на една лична идейно-естетическа и жизнена драма. В своя тревожен, болезнен развой поетът показа в какви бездни на безизходност изпада оня, който изгуби връзките си с народа — най-живия извор на всяко изкуство. Но изразявайки своята драма, Разцветников създаде високо художествени лирични творби, които влизат несъмнено като ценни постижения в историята на българската поезия. Той възплъти възмущенията си в цяло богатство от образи и картини, които имат неотразимо естетическо въздействие. В неговата лирика, която притежава рядка красота, се оглежда една човешка участ, която ни трогва. Особено големи са неговите заслуги за развитието на българското стихотворно изкуство. Стройната оркестрация на Разцветниковия стих, сигурният усет за словото и за музиката на лиричната фраза, вярното чувство за композиция на поетичното произведение — това са лични творчески добродетели на автора, но тсва са и безспорни естетически завоевания, които обогатиха нашата поезия изобщо. В неговото творчество българският стих достигна голямо съвършенство. Изтъквайки и приемайки тия негови заслуги обаче, историята на българската литература ще подчертава винаги, че Асен Разцветников влезе в нея като певец на «Жертвени клади». И мястото, значението му в нея се определя преди всичко от неговата септемврийска поезия, която възпява революционното дело на народа.

Георги Цанев

ЖЕРТВЕНИ КЛАДИ

ПОСВЕЩЕНИЕ

Израстох посред ниви и ливади
от северните ветрове люлян.
И пръв път там над мойта детска радост
орисницата спусна черна длан.

И пръв път там заплаках и в лехите
поведох белите волове аз
и своята гръд с разковниче накитил,
изрекох вярна клетва в ранен час.

Сам черен роб и рожба на земята,
която и до днеска ме зове,
възлюбих аз сторъките си братя
и техните железни сърпове.

И тласнат от живота, след години
през градските врати прекрачих тих,
но своята загубена родина
с възторжен взор и тука аз открих.

То бяха вредом те — и там в полята,
и тук със сини блузи във града,
все моите безбройни черни братя,
все жилавите рсби на труда.

О, мой народ, поробен и удавен
във черна кръв сред глъхнали земи,
ти своя син безимен и забравен
във тъмните си пазви приеми!

И нека в оня ден, кога сред боя
закапят пак рубинени звезди,
и аз, незнаен редник във безбоя,
да падна със пронизани гърди.

СИНОВЕТЕ НА СЛЪНЦЕТО

ПРЕДТЕЧИ

1918

Христос отметна кръст от морно рамо
и спря се със наведена глава.
Бе тиха нощ на лунните измами.
Едничък ужасът трептеше само
над снежните замрежени поля.

И с тъпа безнадеждност във душите
войниците видяха в трепет плах
три кола пред изрвен гроб побити
и тримата осъдени как сплитат
и гърчат смръзнали ръце по тях.

Пристъпи черния свещеник плахо
и чу се как хрущеше там снега.
И думите му с ласка прозвучаха.
Но във проклятие замрели бяха
безмълвните полукани уста.

«Безумни!» — рече и ръка сурово
издигна към небето с укор свят,
но в миг, съзрял там сянката Христова,
той трепна и свалил ръка отново,
стъписа се уплашено назад.

И стана тихо-тихо, сякаш вредом
застинаха сребристите лъчи,
нощта се сви, задъхана и бледа,
и лунния сърп, настръхнал, се огледа
в безумно разширените очи.

«Другари. . .» «Огън!» Трепет непривичен.
И смесиха се кървав стон и гръм.
Миг. . .Щракнаха затвори механично.
И стана просто и тъй безразлично,
и сякаш всичко беше лунен сън.

И, сгушени, войниците по двама
възвиха в своя път обратен пак. . .
И бледния Христос едничък само
целуна тих заринатата яма
и капчиците кръв по белия сняг.

НИЙ

Ний идем из тъмните пазви на белия каменен град,
където червени комини през пепел и сажди димят,

и носим най-гордия жребий на бурята в стръвния ход:
да бъдем от първите жертви в борбата за смърт и живот.

Ний идем из черните бездни на хладната майка земя,
погребали младост в ковчези от въглен, метал и тъма,

и кръста от лом и лопата целунали с трепет свещен,
кълнем се: с кръвта си ще палнем зората на вечния ден!

Ний идем из тихите пазви на полския къдрав простор,
където сред житни грамади залутан е слънчевия взор,

и в бунта на нашата младост се сплитат във трепетен зов
вековно набрана омраза с вековно леляна любов.

Ний идем из бедните хижи, вградени на цветния праг,
над който надничат балкани със гриви от камък и сняг,

и кръстени в ледни вихрушки, летиме към подвига смел
с крилата и острите нокти на младия волен орел.

Ний идем из сините бездни на ширното шумно море,
където със страх се живее и в бури безстрашно се мре,

и знака на двете надежди във две съдбоносни беди
е с чук, сърп и котва белязан на нашите смугли гърди.

И ето: преграждат ни пътя чедата на робство и мрак
и битки вседневно възпламват, затихват, разгарят се
пак,

и винаги първият удар улучва ония от нас,
които са първи по храброст и сила в най-тежкия час.

Но нявга, макар и малцина, надмогнали ужас велик,
ще видим ний в сребърна утрин безумно желания миг,

когато ранената буря, притихнала дъх, ще мълчи
и модрия ден ще разтвори дълбоки и ведри очи.

И скръстили морни десници, пред прага на празника пръв
ний горди глави ще издигнем, облени в роса и във кръв,

и слънцето с първия блясък на своята първа стрела
със пурпур и плам ще целуне победните бранни чела.

ЗВЕЗДНИ НОЩИ

1

Госпожице, вземете тоя цвят!
Салонът е от синя електрика
и лунна музика над нас звучи.
Госпожице, нощта е тъмнолика,
а вий сте цвят, изплетен от лучи.

Ах, кавалер, измъчена съм много,
а комплиментът ви е толкова стар!

И в тоя час аз жаждам в изнемогание
прохладата на весел смях и чар.

През целия ден от скуката терзана,
стоях на саята под бедния свод лампаден
и плаках над разкритото пиано. —
еях, моля, разкажете анекдот!

Госпожице, на Григ през стона светъл
послушайте как любовта тръби
и бог над мен е верния свидетел,
че аз ще ви обичам, може би.

Ще бъдете вий в бяло: в бяла стая,
със бял букет от цвят на млад лимон,
и само устните ви ще чертаят
две алени петна на белия фон.

Тогава своята шпага — синя змия —
ще сложа аз пред вашите колена
и с устните си мълком ще изтрия
крещящите рубинени петна. . .

О, туй е вече много, кавалер!

2

Скръбна майко, наведи се и със ласка целуни
морен син на гърд разкрита по кафяните луни!
Че от утрин здрачнотъмна той със тежкия чук осъмна,
а във черен час вечерен чрез фабричната тръба
златозвездна нощ за отдиш и покой го призова.

Скръбна майко, наведи се и през сълзи целуни
своята бедна, бледна щерка по прозрачните страни!
Че златистите ѝ взори дрямка трепетна обори
и приплела в шева ситен белосребърна игла,
приласка я вечер ранна с теменужени крила.

Скръбна майко, не побутвай зачарования покров!
Те сънуват бяла слънчев на погребана любов —
те сънуват пир вълшебен там зад синкавия гребен
на предвечните далечни снежнокоси планини. . .
Майко, майко, наведи се и безмълвно целуни!

СЛЕД ПОГРЕБЕНИЕТО НА ХР. СМИРНЕНСКИ

1

Зелените клепки на лятната вечер
са нежно замрежени с капки и цвят. . .
Замаян от звъна на вопли и речи,
аз бавно се връщам във черния град.

Край мен отминават другарите вкупом
със сини рубашки и мрачни лица —
и сещам как моята скръб се пречупва
през хиляди прости и нежни сърца.

Ах, кой пак за подвиг и бран ще ни стопли?
Ах, кой ще посипе стодцветни лъчи? . . .
В душата ми сбират се сълзи и вопли.
В душата ми твоята песен звучи. . .

С букет розмарини смъртта ме изпраща
и в нейния кобно-загадъчен смях
звънят имената на хиляди още —
и моето име звъни между тях. . .
И може би скоро през вечер безлунна
и аз ще да падна разбит и ранен —
че стръвна орисница тайно целуна
със черна отровна целувка и мен.

Но плахия пламък на тиха надежда
в душата ми слънчева сказка шепти,
че някъде в модрия свод се оглежда
страната на нашите светли мечти.
Че всуе тя вредом е тъй оградена
със валове, кули и много вода
и всуе чрез клетва отвеки пленени
настръхнали вихри на стража там бдят.
Из пътя към нея през много години
телата си мълком настиламе ний—
и нашите братя по нас ще преминат
през черните бездни и горди стени.
И в устрем безумен и жажда велика,
преминали смели последния вал,
ще хванат там златната приказна птичка
на клонче от захарен светъл кристал.

ВИХРИ

1

Ний сме
бели
зимни вихри,
странници от странен свят --
от далечния
север, дето
бели
гробници мълчат.

Там сред вой на
бели
мечки
и сред пукот тъп и глух
ний израстсхме
във люлки
от разнежен снежен
пух.

В погледа ни,
син и
бистър,
дива стръв и мраз искри,
а устата ни
са страшни
белозъби
пещери.

Щсм изгрее
на небето
синя северна звезда,
ний напускаме
със писък
свсйте
ледени гнезда.

Като орляк
бели
птици
в триъгълен плътен строй
ний политаме
на юг със
остър свист
и страшен вой.

И пред нас там
градсвете
и безбрсйните села
в тъмен
ужас
тихо свеждат
свсйте
каменни чела.

Ще угасим ний всеки пламък
и всичко в лед ще оковем.
И ще убием всяка семка,
зарита в мокрий чернозем.

Ще влезем гневни и свирепи
в комините през плам и дим
и там със сняг и сива пепел
огнищата ще угасим.

Отвред ще облепим стъклата
със плътни плочки матов лед
и ще отнемем светлината
на тоя род, навек проклет!

С крила от
лазури
и пламък,
през рамо
със длето и чук
ний идем,
ний идем
далеко,
далеко от знойния юг.

Ний раснахме
голи и
волни
във тъмни
столетни гори,

където
трспическа
треска
на жълти огнища гори.

Където
небето
разсипва
потоци
от дъжд и от град
и молнии
с трясък
неспирен
запалени жици предат.

Щом в синя
предутрин
зората
покити
златиста стрела,
ний литваме
с песни
на север
към белите мъртви поля.

И вред ни
посрещат
със трепет
и с радост
разтварят врати,
и в мъртвите
черни
зеници
зелена надежда цъфти.

В час предсмъртен някой черно знаме вдига
и за сетня помощ с кървав глас зове —
издигнете, братя, свсите чукове
да разбием всички-скопчени вериги!

Вечна нощ прибулва гаснещи зеници
и смразени клепки с мъртъв цвят реди —
разтворете, братя, свсите гърди
да избликне пламък в черната ледница!

Някой безнадеждно със смъртта се бори
и за сетня помощ с кървав глас зове —
издигнете, братя, свсите чукове
да разбием всички каменни затвори!

Корица на първото издание на „Жертвени кладни“, 1924 г.

ПОЛСКИ СТРЕЛИ

1

Мълчат посъхналите степи,
ранени с огнена стрела.
Над бели друми ситна пепел
люлее сребърни була.

Но кой пристигна с лък през рамо,
накитен с пресен розов цвят?
От ноздрите му блика пламък,
слънца в очите му горят.

Другарите му са пияни,
сам той — от всички най-пиян,
уста му — алена камбана —
зове за горда, светла бран.

О, нека ние да сме луди!
О, триж безумни да сме ний!

Но вярваме — незнайно чудо
пред нас ковчези ще разкрий.

Ще идем ние зад баири,
където тих пожар гори
и бавно слънцето умира
под дъжд от бронзови искри.

И там, скалите увенчали
със капки кръв и ален крем,
ний ново слънце ще запалим
и морни възник ще умрем.

2

Царевица
ранна
рони златно зърно.
Майко,
те стиват —
и не ще се върнат.

Там далеч,
където
бавно здрач припада,
с гръм ще ги причака
сгушена засада. —

Твоят двама
сина,
горди, непослушни,
като златни

снопи,
майко, ще се люшнат.

И ще минат
много,
много дни и нощи.
И напразно,
майко,
ти ще чакаш още.

И напразно
в презнсъ
глъхнала и пуста
ще прислушваш
с трепет
как се тропа в пруста.

Как под тъмни
стрехи
вихъра бездсмен
с мокри устни
шъпне
тъжен, тъжен спсмен.

Царевица
ранна
рони златно зърно.
Майко,
прегърни ги —
те не ще се върнат.

ЖЕРТВЕНИ КЛАДИ

МОЛИТВА

Смирена вечер — сестро нежна,
ти, що със крем и теменуги
услаждаш всеки мирен сън,
приспи във свойте звездни люлки
на смърт ранените в борбата
за правда и за свобода.

Сред крсткстихнали полета
те в люта жад и стръвна болка
лежат с пронизани гърди
и чакат — сестрина милувка
очи угаснали да склопи
и сетни сълзи да изтрий. . .

Смирена вечер — сестро нежна,
ти, що със крем и теменуги
услаждаш всеки мирен сън,
приспи във свойте звездни люлки
на смърт ранените в борбата
за правда и за свобода.

ПОСЛЕДНИЯТ ВОИН

Над родните степи се вият орлици
и бавно и тежко камбани звънят.
И ранната есен — безумна девица —
пристъпва наkitена с листи и цвят.

Родино, по твойте поля незасети
чакали и вълци се гонят за стръв
и късното слънце премрежено свети
през дим от пожари и пări от кръв!

И толкова жертви, незнайни и святи,
и толкоз безумства и ужас злорад. . .
О, в кръв са удавени моите братя,
о, кърви неспирно в полята димят!

И аз — като лебед от заник огреян —
ранен безнадеждно в последния бой,
над кървава бездна потъвам и пея:

«Вы жертвою пали в борьбе роковой!»

КАИН

Двамата морни и мрачни солдати
бяха пияни от вино и гръм. . . .
В люлки от здрач и вечерна позлата
тихо се спущаше летния сън.

Там под тополите вързани редом
бяха пленените в боя врази:
стройна девойка, разголена, бледа,
старец и момък със модри очи.

Беше жестокост и тъпа, и странна.
Бяха смразени от ужас лица: . . .
И по ножовете с писък възпламна
кръв от набучени живи сърца.

Там под смирените бели тополи
те ги натрупаха гърд върху гърд.
Там под смълчаните стари тополи
сив и настръхнал припъпла страхът.

И неочаквано нейде в полята
вятър изхвъркна със писък и стон,
гръмко и злобно завиха листата,
мракът пришпори крилатия си кон. . .

Двамата мрачни и морни солдати
трепнаха, сякаш докосна ги смърт,
двамата бледи и плахи солдати
хукнаха татък в дълбокия път.

Но — във крайпътните храсти спотаен
някой ги викаше с крясък и смях. . .
И във прозрачната вечер сам Каин
тичаше блед и разрошен след тях.

СРЕД ЗАПУСТЕНИЕ

...И много пъти оттогава
през тоя край на смърт и скръб
смълчана вечер преминава
в ръка със златен лунен сърп,
и много дни със скреж венчани
на изгрев дигаха чела
и биха слънчеви камбани
над разрушените села.

Но все тъй глътнали и тъпи
мълчаха димни низини
и там сред тях във кръв окъпан
за псмощ някой все звъни,
а над скованата редица
от заледени върхове
все тъй не сключваше зеници
обезумялото небе.

О, тоя призрак безпощаден,
о, тоя призрак зъл и чер. .
И днес над ледните грамади
като разсърден страшен звер
той вдига своята тежка лапа,
разтворил нокти с дива стръв,
и пак от устните му капят,
димящи капки черна кръв.

И днес над мъртвите ливади
и оскрежените нивя,
когато късна вечер пада
и луди вещици сноват,
един сред вихрите сърдити,
той вдига каменни гърди
и с огнен поглед през тъмите
за нови жертви стръвно бди.

2

Самин сред ледната пустиня,
като пчела по цветен злак,
аз диря всеки брат загинал
и всеки спасен кървав знак.

И паднал мълком на колене,
разрешен, бледолик и бсс —
аз ровя с пръсти посмразени
за всяка бяла прясна кост,
аз милвам кървавата диря
на тия страшни времена
и с устни трепетни събирам
смразени алени зърна.

Но смърт се вие веч над мене,
небето рони сняг и град
и моите пръсти разранени
над снежната кора трептят.

О, братя, бедни мои братя,
деца на слънчев небосклон,
на вас еднички ще изпратя
аз своя сетен зисен стон —
за вас последната ми песен
с любов и скръб ще прозвучи,
когато, морен и унесен,
ще склопя стъклени очи.

Самин сред ледната пустиня,
като пчела по цветен злак,
аз диря всеки брат загинал,
аз диря всеки кървав знак.

УДАВНИЦИ

1

Зад тъмните върби умира златен ден,
приижда вечерта на милваши вълни.
Гърмеж подир гърмеж заглъхва уморен
и звездния звънар за мирен сън звъни.

Закотвения шлеп все тук ли ще седи —
покрит със воден мъх и черен лепкав клей?
О, сякаш чер ковчег над тъмните води
за сетен упокой приспивно ни люлей!

Със вързани ръце и тая вечер пак
ний гледаме в копнеж към светналия град.
И чакаме дали от стихналия бряг
невидими уста не ще ни позоват. . .

А тихата река разтваря цветна длан
и приказно блестят подводни широти —
о, кой ли тая нощ, ранен и изтерзан,
кат падаща звезда натам ще полети?

Своя нежнорозов цвят
утрото разтваря
и над мокрия бряг димят
бели, бели пари.

Спрете, майки, своя бяг
в тая утрин плаха:
в син подводен полумрак
кротко те заспах.

А русалките, отвред
с таен знак събрани,
угасиха с бистър лед
жежките им рани.

Наредиха ги с тревя,
със свещици плахи
и ранените глави
с воден крем венчаха.

И покриха ги навек,
и ридаха тихо —
и огромния ковчег
вдън земя зариха.

Спрете, майки, спрете вий
в своята бол безкрайна:
тая светла бездна крий
безутешни тайни.

Ний носим венци от върба и подводни бодили,
в потънали кораби тайно се готвим дене —
а вечер издигаме копия стари и гнили
и яхваме своите призрочни бели коне.

И мълком по речното дъно във дълги редици
ний гоним миража на някаква светла страна.
И в нашите ледни и мътнозелени зеници
гори безнадеждния пламък на жълта луна.

Ний помним люлякова утрин и песни, и смелост,
и битки сред розови пламъци в стария Лом,
ний помним последната схватка зад някакво село
и вълчите зъби на кървав и страшен разгром.

И както ранените миди грижливо и нежно
лелеят съкрсвища в пълната с мъх дълбина,
тъй носим и ние в сърцата си своите копнежи,
смразени в кристали и бисерни бели зърна.

А речните риби, напуснали своите подмоли,
на хищни ята ни преследват по нашия път
и с дива жестокост разнишват и хапят на воля
и ръфат от нашата мека, подпухнала плът.

И нявга през пролетна вечер, когато възлезе
над сини баири засмяна и чиста луна,
незнайни рибари ще найдет на своята трапеза
със глъчка и радост безценните странни зърна.

И мигом ще звъннат в душите им нашите песни
и нашите жажди за слънце, простор, свобода —
и ярко въз техните смугли чела ще проблесне
през мрежа от бръчки червена и ясна звезда.

БЕЗСМЪРТНИ

Още димят незагаснали клади,
ножът все още е остър и стръвен —
още над мъртвите степи припадат
дни на безумства и нещи на кърви.

Но — обгорени със въглен и пламък,
пили възторзи и черна невера,
ние отново издигаме рамо
и градовете отново треперят.

Мишците ни са твърди и здрави,
плещите — камък и черна земя са!
Ний сме безсмъртните мургави мравки,
ний сме милиардната жилава маса!

Ний ще преминем могъщи и горди
през трапища и гробове безкръстни —
и разрушили железните порти,
ний забранения плод ще откъснем!

СТИХОТВОРЕНИЯ
1924

М О Р

1

Родни безплодни пустини,
родни безплодни блата —
дето, отровени, гинат
душни и димни села!

Дето бродници вечерни
с наниз от змийски глави
бродят с измамни фенери
в топлите блатни треви.

Дето под було от пари,
пари от кръв и от смрад,
жълт тиф и синя малария
в белите локви цъфтят.

Пак ли над вас се разлива
дъх на разложена плът
и над ливади и ниви
хищни орлици пищят?

Пак ли над вас ще премине
черния кон на смъртта?
Родни безплодни пустини,
родни безбродни блата!

2

Като огромни сивожелти змии
лениво лазят дните по пръстта
и слънцето с оловни сламки пие
зелените запарени блата.

Пиявици издигат из водите
раззинати и алчни смукала.
А в късна нощ вампирите преплитат
над къщите чугунени крила.

Отровен е оскъдния ни залък,
магии във гираните кипят.
Във улиците ужас се търкаля,
във улиците дебне черна смърт.

А флагчета над портите се мятат,
а стражи бдят пред всякоя врата. . .
О, цветни знамена на нищетата,
о, мънички затвори на смъртта!

3

В къщи болна стене мама,
в огън и във пара,
някой с пушката през рамо
ходи край дувара.

Хей, ти, лош и страшен чичо,
дето мерно крачиш,
ти ли вратника накичи
с алено байраче?

Лани батя го заклаха
в двора като куче,
че над къщната ни стряха
ален пош набучил.

Ти недей се много пери
и не дигай свада,
че ще кмета да намеря
и да те обадя.

И тогава те ще дойдат,
тебе ще заколят,
а пък аз ще се нахожда
волен и на воля.

4

«Чумо ле, пуста стихийо,
чумо ле, черна морийо!

Мама Никола думаше:
— Никола, синко Никола,
едничко чедо на майка,
едничка рожба галена.
Дай да те мама премени,
премени още нагизди
със бяла риза памучна
и ален пояс през кръста.

Прременен да ми походиш,
пременен, още нагизден,
да ти се майка нагледа.
Из село ходи чумата,
чумата — самодивата,
че мори чума, че гори,
който е един на майка! —
Никола мами думаше:
— Майко ле, стара старийо,
щеш ме нагиздиш, щеш недей,
щеш ме погледай, щеш недей!
Мене ме чума беляза,
на три е места излязла —
под лява мишца, под дясна
и трета рана под гърло.
Първата боли, та гори,
втората боли, та мори,
де боли, майко, най боли,
под бяло гърло най боли!

5

Във нашите сламени, криви къщурки
не грее ни слънце, ни ясна луна —
там лигави жаби подскачат и куркат
и влагата пише зелени петна.

Там шетат прилежно от дълги години,
със хинин и свещи, с темян и цветя,
малария, охтика, тиф, скарлатина
и тяхната вечна другарка — смъртта.

И гинем ний смазани, хроми, одрани
от данъци, щикове, глад и злини,

чедата ни гният във тъмни зандани,
чедата ни скитат из пусти гори.

Но нека — убийте в нас сетната милост
и сетната капка човечност и свян!
И нека в душите ни, нокти забили,
да ревнат стръвници за мъст и за бран.

И нека, когато със вили и брадви
въстанем и хукнем ний бесни от стръв,
и вашия зов за мир и пощада
нечут да заглъхне във сеч и във кръв!

6

Родна безбродна робия,
роден поробен народ —
кой ще разбие, разкрие
пътя на огнен възход?

Тъпкан от свои и чужди,
морен, ранен, повален,
ти сред жестокост и нужда
чезнеш и гинеш весден.

И задушават, и тровят
твоя безпаметен вик
с черкви и черни затвори,
с хинин, бесилка и щик.

Но през звънтежа на щика
чувам пак трепетен зов,

чувам и теб се откликвам
с вярна синовна любов.

И над димящите кърви
с груба и силна ръка
нежен и тих аз прегръщам
твоите ниски къщи,

нежен и тих аз припадам
ничком въз твоята гръд
с песен за слънце и радост,
с песен за воля и смърт!

ЗАТВОР

КАТО ЖЪЛТИ птици с нлът от тъмно меко злато
ний стоим във своите клетки живи заковани,
като сиви смоци, в тия сивите халати,
ний лежим във своите дупки в кърви и във рани.

Бяхме тъмни, бяхме прости, растохме в Балкана,
и светът за нас затворен беше в нашто село.
а посегнахме със своите груби, черни длани
да прегърнем, да залюбим цялата вселена.

Но разтrese се Балкана, с пушек се напълни,
над селото огън цъфна, кръв и ужас пламна,
ний спасихме се малцина, но пък нас погълна
тая хладна, жълтоока и гранитна ламя.

ОБИЧ МОЯ, обич огнена,
със луничките на шията!
Ужас и картуч ни погнаха,
ужас още вий в килията.

На прозореца е вгъната
като черен клон решетката
и небето ми е мъничко
и на плочки е насечено.

Всеки ден ги смятам колко са
и преградките на глас чета,
всеки ден са точно толкова:
двайсет синкави квадратчета.

Майко моя, скъпа майчице,
рано във земята легнала,
хвърлиха ни тук палачите
да изгнием непогледнати!

Тук смъртта е кърви лочила,
плочите са тъмни, грапави,
ледени са, майко, плочите,
ледна буца е в душата ми.

И лежа безсънен, буден и
стари тъжни песни свиркам си.
Спомням, майко, детски лудости,
спомням твоите чудни приказки.

НЯВГА отдавна живял на света
цар белобрад и премъдър,
имал той девет момчани чеда,
с буйни и смолени къдри.

Бил той посърнал, безпомощен бил,
чезнел от болка незнайна —
всуге бияри му билки варили,
всуге баячи му баяли.

Свикал най-сетне премъдрият цар
своите рожби, дор девет,
клетва заклея ги — спасителен цар,
жива вода — да намерят.

Нейде далеко, през седем царства,
имало извор небутан,
бдяла над светлата, жива вода
ламя стоглава и люта.

Яхнал си кончето първия син,
яхнал и гладен, и жаден,
морен и потен, и с прашни коси,
стигнал вълшебното кладенче.

Връщай се ревнала ламята с гръм,
смърт ще си наидеш, човече!
Я се проваляй във дънземя, зъмьо! —
бързо извадил той меча.

Но след тридневна, жестока борба
паднал юнакът измамен,
стръвно го глътнала с димни уста
старата, лютата ламя.

Чакал го втория, храбър и млад,
чакал, па яхнал, заминал. . .
И нестменно, тъй брат подир брат,
паднали сина осмина.

Плачел и люшкал се царят самин,
в тъмна и сетня надежда —
сетен останал най-малкият син,
с черни и рунтави вежди.

Расъл, порасъл той, гален и мил,
станал и мъдър, и силен,
рано през пролетна утрин ранил,
с конче и китка босилек.

Още през девет поля и гори
страшния страж той съгледал:
Дръж се сега да те видят мари,
ламьо стоглава изеднице!

Трепнала халата, блъвнала дим,
блъвнала огън и лава,
но посред пламък и гръм невредим
горд се юнакът възправил.

Били се, сякъл глава след глава,
бликали кърви и пламък. . .
И след тридневна, безумна борба
паднала старата ламя.

Махнал, разсякъл юнака тогаз
жълтия труп презполвина,
живи и здрави излезли завчас
другите братя осмина.

То било радост, то сълзи били,
брат се със брата прегръщал
и като ято от млади орли
литнали дружно към къщи.

Носели стомна със жива вода,
носели младост и здраве. . .
Срещнал ги стария цар пред града
с почести, песни и слава.

ТИ НАШ роден Балкан, леле стар, начумерен хайдутин!
Ти лежиш заледен, замъглен, страховит
и разперил ръце, и отпуснал си каменни скути,
също кръст от дърво, от земя и гранит.

А въз теб, прикован и в гърдите прободен,
гърчи стан и ридай моя роден народ
и реките кипят от сълзи и от кръв, и разсечен е
свода,
и обагрен е с кръв разжарения свод.

Ти наш кръвен баща, наш народ, леле стар непоко-
рен бунтовник!
Не издъхвай душа, не отпущай ти стара, стоманена плът!
Твойте верни чеда, запоели със слънце, със кръв и
отрова,
помнят своята клетва и своята ранна обречена смърт!

И през страшни гори, през води, през огньове и
камъни
те ще стигнат, ще найдат вълшебната жива вода.

Нека вий, нека съска и бълва стоглавата ламя,
те прииждат един подир друг със заветния вик:
свобода!

ЗАСПЕТЕ, вий ръце ранени,
напразно бихте в лудост плочите,
угасвай, ти, сърце, червено
от ярост и копнежи огнени,
склучете се, гледци разтворени,
под ключовете на умората.

Там вълна вечерта се вдига,
далеч из глухи горски долове,
из мрачни каменни вериги,
из езерата и подмолите,
из тайните легла на зверовете
из тъмните гърла на цветовете.

И слиза и залива пак полето
със синина и меки мракове,
и носи въздух от небето
и прах, и шум от водопадите,
и носи мирис от омайниче
и кротки мисли и желания.

УСМИРИ във душата ми стръвния зов,
от душата ми черната кръв изличи,
прегърни ме, о, моя далечна любов,
със златистите клепки и сини очи!

От стоглавата ламя погълнат, пленен
от стоглавата ламя със каменна гръд,
аз лежа, а стръвници бесуват над мен,
а над мене стръвници на кърви реват.

Ах, и ти, ти, о, майко, забулена в мрак,
и загробена нейде под явора стар —
дай да сложа глава във полата ти пак
и разказвай ми ти пак за болния цар!

Ний осмината братя тук дълго лежим,
нас погълна ни ламята с ярост и жад,
ах, кажи ми, ти, майко, о, майко, кажи,
че ще дойде, ще дойде деветия брат!

ЕСЕН — 1924

Огнен змей, убит сред равнините,
мой усоен, зноен мой Балкан —
кръв тече от твойта гръд разкрита,
цял си в кръв и слънчев дим залян!

Луда, полудяла късна есен
вий и пали твоите гори,
жълти гугли над очи надвесили,
тънко свирят стройни канари.

Ой ви вази тъмни горски друми,
дето огън-знаме се ветрей,
ой ти моя оредяла шума,
мой попарен, опожарен змей!

Ледна зима слиза в низините,
ще завардят вълци всеки кът
и със своята лека, снежна свита
пак ще тръгне тихом бяла смърт.

Кой тогава ще разкрий обятия,
топли пазви, глухи дълбини,
кой с любов тогаз ще подслони
моите непокорни, волни братя?

Ой ви вази тъмни горски друми,
ой ти славна и неравна бран,
моя светла, оредяла шума,
мой запален, ален мой Балкан!

ЛУДАТА

Много отдавна аз ходя тъй весела —
трябва да има хиляда години.
Кряскат след мен дечурлигата, бесните —
удрайте, лудата баба Калина!

Вашите баби са луди бре, кучета,
че с месечината стават и лягат,
иска ли ви се да се поучите
малко на почит — от мойта тояга?

Никак не ща и да зная и слушам, че
лани обесили моите момчета,
то там абите им бяха на крушата,
те пак са живи в гората и двете.

Те си живеят далеч в пушинаците,
в райски градини и в мрамор-палати,
греят им али звезди на калпаците,
грей на гърдите им сърма и злато.

Денем обяхват те хранени кончета,
денем препускат низ огнени друми,
нощем си сабите точат на плочите,
нощем си леят отровни куршуми.

И неочаквано в утрин помътена
те ще пристигнат със гръм и тревога:
буна да вдигнат по всичките пътища,
бой да се бият за правого бога.

Ах, Богородице, сестро страдалчице,
бди ти над милите и ги закриляй —
мене ми божии ангели казаха,
че съм ги рожби от бога дсбила.

То ги душмани наричат разбсйници,
лъжат, не вярвай, Владичице свята,
ох, ако още за милост достойна съм,
нека да капне тук лист от върбата!

Чуй ми молбата, ти там от висското,
виж от небето, светице-светиньо,
плаче пред теб на колени във локвата
клетата, лудата баба Калина!

ДВОЙНИК

ДЪЛБОКО в горите шуми синеокото лято.
Горят слънчогледи на жълти огнища в полята.

Горят и на всички очите и устните али.
И сякаш и в моята нощ е светилник запален.

Аз виждам пак вятърни мелници, шатри и пики в полето
аз чувам в душата си звън от копита и медни звънчета.

То ти, Дон Кихоте, пиан от надежди и смелост,
отново се готвиш да литнеш със шлем и със пламък на
чело.

НЕ ВЯРВАМ в човека, не вярвам в доброто, не вярвам в душата, не вярвам, че някакъв бог е направил земята.

Земята — зъл хищник, що стръвно в простора се вие
и носи гора от бесилки, ножове и змии.

Аз вярвам във бесните вълци, що вият в горите
смразени,
във стръвните мечки и леките, ловки хиени.

Аз вярвам във злите лъвици, сред жълтите пясъци
скрити,
аз вярвам във пъстрите тигри със кръв и със огън
в очите.

ДУШАТА МИ — лъвица стара —
лелее своята сетна вяра.

Ала понякога над нея
поисквам аз да се надсмея

и почвам приказка тогава,
и почвам приказка такава.

От Аравийската пустиня,
с картеч, с топове, с карабини,

с отровен газ и байонети
надигнали се зверовете

и хвърлили се във преvara
врѣх зверовете на Сахара.

Отпорът бил, не ще и дума,
отчаян, кървав и безумен.

Сто дни и сто нощи се били,
гърмели, клали се, душили —

надвил коварний нападател,
надвитий горко си изпатил,

и, по традицията стара,
събрали се да преговарят.

Във фрак и с кѡла на гърдите,
започнал гордий победител:

Достопочтени джентлемени,
чакали, тигри и хиени,

чест имам днес. . . и тъй нататък,
простете, че ще бъда кратък:

ний искаме — да ви ядем!

ЧЕДА на желязната, горда Германия,

със кръгчета синьо небе под златистите клепки,
със яките мускули, твърди глави и сърца беззаветни
и крепки!

И вие, чеда на великата, храбрата Франция,

със тъмни очи като южната вечер, и знойни и
и весели
и южното слънце в душите си буйни понесли!

Лъжа е, лъжа е безумната кървава приказка.

А тъкмо напротив: там в Африка, дето лъвиците
рикат,
под тежкото слънце и тежките южни тръстики

и смесват се песни и тропот.
Да бъдеш проклета, Европа,

убийци с милионите черкви
и скъпите златни разпятия!

И МОЯТ народ е ранен.

И свети до него секира —
тя свети и грей от кръвта.
Земята дими и умира,
и птиците падат в нощта.

Вали тишина и забрава.
И в мрака, безкрайно дълбок,
издига се вопъл сподавен:

«Тук има ли някъде бог?»

ТИ, КОЙТО забравен на кръста мълчиш,
Исусе със тъжните, сини очи,

Исусе с огромната светла душа.

Ти нявга с камшика, разсърден и пламен,
търговците срамно изгони из храма.

И после възлезе, ранен, на Голгота,
със прошка на устни и нежен и кротък.

Ти беше забравил вековната мъдрост,
наивнико светъл със русите къдри.

И днеска ти виждаш и ясно ти става —
че има забава, но няма забрава:

търговците, що ги изгони ти срамно,
изгониха днеска пък тебе из храма.

А ти не продумваш, ти тъмен мълчиш,
Исусе с дълбоките, тъжни очи,

Исусе, с огромната светла душа.

СВЕТЪТ е засада. Светът: безутешния, пустия.
Светът е грамадна, светът е безумна индустрия.

Ний всичките хора, които сме малки, жестоки
чудовища,
залегнали в дупки и плюшени меки леговища,

ний, всичките хора сме мънички, живи бутончета,
а наште сърца — пирометри и наште душици —
балончета.

Върти, Сатана, своите съскащи змии-трансмисии!

И МЕН ми е тъмно и страшно. И в моята душа е
пустиня.
И аз, о, нощи, онемявам пред вашите погледи сини.

И аз съм готов да повярвам, че нейде високо в
небето
седи дядо господ на трона със гняв и със милост в
сърцето.

Да падна и тихо да шъпна пред старите, шарени
куни,
и тях и светото разпятие с тръпни уста да целуна.

да взема причастие ало и жертвено тяло Христово,
с със тихата вяра, че нявга той пак ще се върне отново.

ВЕЧЕР така ми говореше войникът:
 Аз си живея самичък на кулата,
 що е със гугла от цинк накачулена,

чужд съм на хората, чужд съм на всичките,
 стигат ме само липите и птичките.

Мойто чело е от мисъл навъсено,
 мойто сърце е от болка разкъсано.

Нявга във презнош, задушна и горестна,
 аз ще разтворя със удар прозореца:

ставайте, хора, дълбоко задрямали
 долу в земята, във избите каменни,

ида и нося ви тайни разгатнати,
 нося ви синьо небе във душата си!

И — ще се хвърля във мрака над клоните:
 глухо ще звъннат задъхани стонове.

Хората, слепи от своите сънища,
 няма да видят небето, ни кървите.

Само на обед ще срещнат във вестника,
 че в полунощи не знам кой Разцветников,

луд и пиан, от прозореца скочил е
 и си е пръснал главатана плочите.

НЕЯ НОЩ ослепени и мъртви лежаха къщата,
и с огромни сирени ревеше безумният вятър.

Аз се правех, че спя, а във мен страшна мисъл бе
скрита.
Моят двойник лежеше тревожен и с пламък в очите.

И когато в среднощ някой викна за помощ на двора,
той се вдигна и бутна крилата на моя прозорец.

Само в миг, като котка, аз скокнах без шум от
кревата —
и го блъснах навън, и затръшнах във ужас стъклата.

Нея нощ аз избягах далеч през баири и ниви.
И живея си тук непознат, и живея щастливо.

Мойта тайна лежи като въглен във мене зарита.
Аз съм честен човек, аз съм умен и много почитан.

Ала тръгна ли някога в презнсщ към къщи самичък,
сякаш стражи след мен затръбят и викат, и тичат,

сякаш трепват къщя и дървета и с дигнати шии
през оградите сочат и викат след мене: «Убиец!»

ЕПИЛОГ

ТИ ПАК преграждаш моя стръмен път,
и чакаш и усмихваш се отново —
макар че аз поисках твойта смърт
и сам на смърт пред тебе съм виновен.

Разбрах: във мойта кръв се раждаш ти,
тъй както призрак в езерото синьо —
кога пресъхнат тъмните води,
тогаз и ти, броднико, ще погинеш.

Върви напред, но по-далеч от мен.
Така е, знам: напразно пак се пазя.
Аз тръгвам и те гледам примирен
и само —

само

двойно по те мразя!

ПЛАНИНСКИ ВЕЧЕРИ

ПОЕТ

Спри, натегнал от умора,
разтвори широко гръд,
и погледай как в престо̀ра
чу̀чулигите трептят,

как потоп от ясно злато
грей в бездънните поля
и безоблачното лято
люлка сини ветрила.

Носиш гняв и скръб, и нежност,
и тежиш от тъмнини,
потспи ги в тая свежест,
удави ги — и стани!

Чуй: дъба до теб разказва
колко весел е светът —
а люлее смъртна язва
на столетната си гръд.

Виж: омаяна от младост,
еднодневката играй
и забравя в своята радост
неизбежния си край.

Забрави се като нея,
плувай в ниви и гори,
пей със тия, дето пеят,
с тия, що горят — гори!

Дигай в мълните грани,
бий се с тях като дъба:
всеки удар палва рана —
ти от рани грей в нощта.

А когато чуеш ксбен
зов — из вечните врати
като млад планински облак
ти в безкрая полети.

ЛЪЖА

Роден в нощта сред лесове безкрайни,
от кой ли бряг те любсвта зсве,
ти, облак, пътнико към вечни тайни,
към сини прспасти и светсве?

За теб са всички пътища разкрити,
ти слънцето докосваш със коса
и слушаш как трепят в нсщта звездите,
и *виждаш само: вечни нсбеса.

А тук те чака, тук извърща взори
над пламналото пясъчно мсре
един цветец, що днес се е разтворил
и тая нсщ ще трябва да умре.

Ти привечер пристигаш тук нехаен.
Летиш. Но ей нечакано в нсщта
заплакваш ти, ударил се случайно
о някаква угасналз звезда.

Цветеца трепва: пуква се от нежност
сърцето му пред ведрата лъжа,
че спираш тук, че ръсиш ти за него
из висините тоя пресен хлад.

И пие той със устни яносини,
усмихва се, умира и трепти —
и вижда птици в здрачната пустиня,
и чува шум от листи и води.

СТЕП

Аз лежа и мълча като птица заплетен в тревата,
във тревата, където играе крилатия вятър.

Нямам жива искра, нито капчица вяра в гърдите,
нямам нийде в света роден брат, ни любимо момиче.

И потъвам в степта, и замирам, и гледам как дните
със огромни коси преминават и свалят тревите,

как светулки със черни наметки и с лампи в ръцете
всяка нощ над безкрайните степи блуждаят и светят.

Полудей или спри, ако щеш, ти, немирнико вятър,
все едно ми е, кой ще люлее над мене тревата,

все едно ми е мендали цвят, или дъжд ще ме плиска —
аз лежа и мълча, и не мисля, и нищо не искам.

СТОЛЕТНИК

Сърцето ми — презморски див столетник —
разтвори ясен цвят, но с вой в зори
премина ксница над мойте степи
и пясък мъртвите листа зари.

Когато минат дълги сто години
и в рсен час то цъфне етери път,
във моя гроб ще бъде вечност синя
и папрати над мене ще шумят.

Но в него час ще светне трепет таен
по синкавите жили на пръстта
и мигом с чуден дъх ще заухаят
равнецът, сминът, пресните листа.

И тежка синьокрила пеперуда
ще кацне там в ръка със сребрен съд
и пила чар, ще затанцува лудо
със странна радост в мъничката гръд.

ВЕЛИКДЕН

Във пролетната нощ, люляни
от зисен дъх и звезден звън,
сънувахме ний твоите рани
и тихо плакахме насън.

Ний плакахме за теб на кръста,
за себе си и за света,
за своите ястребски пръсти
и стари, каменни сърца.

И ето: утрото е свежо,
блестят грамади рсзов цвят,
във млечисинята безбрежност
ята от гълъби летят.

И бий в сърца ни нежна сила,
и ний прстираме ръка —
със пръсти, жадни да помилват
децата, птиците, света.

ЕСЕН

Ти, есен, ти, пътнице с пъстрите чехли и скутове,
тук няма ни стряха, тук няма ни път, нито брод,
тук вълците вият, самички в полята залутани,
и свирят горите, и тътне стоманния свод.

Тук ниските къщи страхливо в тревата са сгушени,
затворили вратни и вкопчили нокти в пръстта,
и само крѣчмите — край пътя приклекли кучета —
широко разтварят червени, отровни уста.

И бродим ний мълком, заплетени в тъмните пътища,
не чакаме нищо, не помниме вчера що бе,
и тънем в тъмата, в земята и в малките къщици,
и плачем за въздух и плочица синьо небе.

Поспри, прегърни ни и в свилени пазви прикѣтай ни,
поспри, прегърни ни и тихо, и тихо плачи,
и пей, и приспи ни навеки ти, есен, ти, пътнице
със пъстрите чехли и тъжните сини очи,

МИНАЛО

В черни ковчези, дълбоко във мене заровени,
тихо догарят и светят далечните спомени,

светят и лѣхат ме с дѣх от върби и кокичета,
от теменуги, от длани и устни обичани.

Гледам как капят листата над старото Търново —
капят листата и плачат горите посърнали.

Гордия Царевец, старата знатна Трапезица —
тежки ковчези със камени блокове везани.

Скрити са в тия грамадни ковчези, о, Търново,
твоето минало, твоята слава посърнала.

Сключвам очи и ги гледам в мъглите привечерни:
тихо се люшкат и тънат, на гибел обречени —

два великана, със плясък из Янтра изскочили,
бързо ги хвърлят във бездната: с черквите, с кули-
те, с плочите.

И на скалите оставаш ти, тъжното, свитото,
бият по тебе на ледния вятър копитата —

бият и в мене — в сърцето ми, — дето, заровени,
тихо догарят и светят далечните спомени.

ДЕКЕМВРИ

В тия тъжни земи броди горският вятър безумен,
удушени в снега, градове и села там лежат,
и омразата вий като вълк по заритите друми,
и на снежни коне идат здрачът, нсшта и сънят.

Мойте клони трептят без листа. Зная всяка измама.
Мойте спомени мрат. Няма вече ни вчера — ни днес.
И душата ми зей като гроб, в полунсщи ограбен
и оставен открит — без кандило, без кръст, без мъртвец.

Ти дойди, зимен сън, и приспи ме под скрежни
люляки,
моя свят е зарит, аз едничък сред него стоя —
аз стся тук един, като стълб в съсипните, и чакам
да се сринат над мен небесата, снегът и нсшта.

МЕЧТАТЕЛ

Аз израснах див сред слънчогледите,
шибан от коприва и лъчи,
бях сираче, босо, непогледнато,
с тъмни и уплашени очи.

Слушах песни, дето стръвно викаха
вечна жажда, скърби и беди,
и поглъщах с огнените приказки
лами и русалки, и звезди.

Слоговете, блатото край селото,
канарите, буйната трева,
всичко туй за мене бе населено
с приказни и чудни същества.

Жабите с корони там се гуркаха,
под водите бляскаха дворци,
пирове ехтяха под печурките,
свиреха джуджета и шурци.

А в луната бикове се бореха,
та в нощта отхвъркваха искри
и бучаха змейове в просторите,
и шумяха тъмните гори.

В тоя свят на парата и жиците —
ето ме загубен без следа
с мойта дива нежност във зениците
и в душата — с късче от звезда.

Що да сторя сам посред бетоните,
господи, какво да сторя аз,
който бродя, оглушал от стонове,
и не чувам нийде твоя глас?

ПЛАНИНСКИ ВЕЧЕРИ

АЗ ИДА от стръмните чуки и нося тояга на рамо —
от чуките, дето издигат качулки от гълъбсв камък.

На пазви ми кичур иглика гори като пъстра шевица
и бродя аз в тъмните друми и мургав, и див като
птица.

Зелената вечер умира. Там бухал в раздолите буха
и падат безшумно звездите въз мекото пролетно рухо.

Къде да почукам тъй късно? Кой морния друмник
ще пусне?
О, дайте ми дъбово столче и хляб, и усмихнати
устни.

Аз нося ви медени пити от диви пчелини в горите
и сини зърна бсровинки, със бисерна пепел покрити,

аз нося ви билки и въздух от чистите тихи простори,
де вечер вселената звездна с вековните буки говори.

ХОДЯ край бездната. Тръпна.
Сядам и свеждам глава.
Дивите габъри шъпнат
тспли зелени слова.

Мисля, загледан далече
в синия ведър безкрай —
там като сребърна мечка
пролетен сблак играй.

Лягам. Омаян. И болен.
Сключвам зелени счи.
Чувам как русата пролет
лудите птици гълчи:

«Гледай ти крясък и писък —
целия свят проглуши!
На: и скалите затискат
свойте червени уши.

Ето ви ноти и думи —
стигат ви тия за днес.
Скрийте се в ясната шума,
почвайте тихичко: ес!»

Трепвам: скали и простори.
Лес. Ни начало. Ни край.
В сините слънчови двори
пролетен облак играй.

ШУМЯТ лесовете. И бавно издига се месецът пак.
Лежа в долината, удавен дълбоко в зеления мрак.

Ти, сън, ти, убиецо тъмен, побързай по горския път
със звездните люлки и примки и с ножа на нощната
смърт.

Дойди, заплети ме, люлей ме, упой ме и в тихата
нощ
забивай дълбоко в гърди ми вълшебния сребърен
нож.

И нека умра и потъна във другия, в чудния свят,
де всеки е чист като утро и с леките птици е брат.

И нека сънувам, че плувам по синя небесна река,
че вятърът лодката люлка и гали ме с топла ръка,

че в здрача от синя коприна, що нежно над мене
звучи,
трептят като облаци меки две тъмни, любими очи.

ГРЕЙ планината и тръпне със тежки бсжури на
пазва.
Дните прихсждат. Минават. Искрят. И с усмивка
залязват.

Спи манастирът висско над острата, цѣфнѣла чука —
спи като пѣстра гугутка в прозрачните, в нежните буки.

Сам съм. Далечно. Далечно. Забравил, забравен от
всички,
сутрин ме будят козите, звънаря и пѣстрите птички.

Скачам: мермерните чуки червена коприна замрежва,
нежно в планинските ниши дими теменужена свежест.

Вечер си лягам със здрача. Сънувам и слушам унесен
как славей пѣят в гората безименна пролетна песен,

слушам как спи планината и дните, с божури на пазва,
идат, звънят със подхснѣи и мятат искри, и залязват.

НОЩТА лежи в градините. Вей ведрина горняка.
И рѣсят сняг и сънища уханните люляки.

Угасват бавно къщите. Затварят се цветята.
Едничък аз, безсънния, блещукам в тишината.

Душата ми, омаяна от пролетното чудо,
във клетката си алена трепти и бие лудо.

Не мога. Тръгвам тихичко през буките. И ето:
по тайни лунни пѣтища възлизам на небето.

И сбрал дружина облаци със тежки, бели пазви,
аз почвам светла приказка, аз тихо им разказвам

как долу там в дѣбравите умира град, удавен
в потоп от здрачни сънища, от шипки, смин и здравец,

как с вейка във десницата върви в нощта горняка
и рони бели кръстчета от младите люляки.

ЗДРАЧНА вечер плува над поляните,
по тревите капе росен сок,
в планината броди жълта бранница
с черна гуня и със лунен рог.

Тя е пръснала на стан войските си:
бурите и ветровете зли.
И дървета — шатри жълтолиствени —
светят по рудини и скали.

Там под тия шатри с кръв напръскани,
с едри капки ясна горска кръв —
ветровете пият в чаши лъскави
жълто вино и зелена стръв.

Пият вино и ракия жарена,
опват лък със ледени стрели:
във червените сърца ударени,
с писък падат листи и звезди.

СВЕЛА мигли от бронз, тихо шушне и плаче гората.
С мокра човка кълве по стъклата ми лекия вятър.

Вземам бавно в ръка твоите сини писма и зачитам.
Моят спомен трепти, той се втурва, той бие копита.

Но: следите зад мен са затрупани с лед и със камък.
Няма път къмто теб. Ти си мъртва за мене. Отдавна.

Аз не мисля за теб. Аз не чакам. Нощя не сънувам.
Само скръб е светът. И лъжа. И жестокост. И грубост.

Аз отпущам ръка с твоите думи и пликчета сини
и загледан навън, виждам: ято години. Години.

Виждам: иде нощта, идат бавно покоя и мрака.
Аз не мисля за теб. Аз не плача насън. Аз не чакам.

ПЛАНИНСКИТЕ пустини спят навеки.
Като небесен пух снегът вали.
Загубил всеки белег и пътека,
възлизам аз през урви и скали.

Под мен градът остана в сняг затрупан —
могъща длан във здрача го люлей
и бляскат му стъклата като люспи
по бронята на лют планински змей.

Защо напуснах топлото огнище?
Защо по върли сипеи вървя?
Къде сред тия снежни пепелища
ще спра и сложа сънена глава?

Не знам. Аз виждам стръмнини край мене,
зад мене — бездни, шемет и тъми,
снегът залива острите купени,
снегът приижда, шушне и дими.

И може би ще падна в тия тръни,
ще падна с лед на устни и страни:
и като морен камък ще потъна
във снежните пустинни гълбини.

ЧУЖДИНЧЕ

Аз нося шарена торба
и къшей хляб във нея,
край мен трепти и грей света --
и аз вървя и пея.

Но вечер, легна ли да спя,
скръбта ме в миг прегръща --
аз виждам как трепти нощта
над бащината къща.

Как старият иконстас
във стаята светулка,
как мойта майка в късен час
люлее пъстра люлка --

и взема братчето ми тя
на бялата си пазва
ипей, и нежно във нощта
за мене му разказва.

СЪС НОКТИ и зъби възлязох. След мене кръвта ми,
о, господи,
кръвта, като наниз от въглени, грей низ рудини и
проходи.

Ония, които обичах, спят мъртви там долу във
бездните
и ето ме: сам посред пропасти, камък, безбрежност и
ледници.

Назад ли? Напразно. Не мога. Ще падна без сила
сред урвите,
а страшно е сам под звездите, под вечния купол и бурите.

Защо си запалил в сърцето ми земните жажди и
трепети?
Защо ме доведе ти тука из тихите пазви на степите?

ПРОЛЕТ

Пеят птички пъстрокрили,
тръпне свежият листак,
със чадър от синя свила
руса пролет шета пак.

Спира над горите гъсти,
спира сред полята тя —
и разтваря с тънки пръсти
най-сънливите цветя.

Вдига гугличка и трепка
в нежна радост всеки цвят
и по пъстрите му клепки
топли капчици блестят.

ЛЮЛЧЕНА ПЕСЕН

Вятърът шушне в горите,
лед в планината трещи —
спи ми ти, малко момиче,
в сините скрежни нощи.

Спи и сънувай в нощите,
пълни със ведрост и сняг,
как във полята зарити
малки кокичета спят.

С пролет в очите зелени,
с бели и чисти була,
спят те и чакат смирено
своята мащеха зла.

Стане ли рано сърдита
и ги прокуди по мрак —
те ще загинат, зарити
в скрежа и синия сняг,

те ще загинат самички —
и ще угаснат във страх
малките живи очички,
с младата пролет във тях.

Скреж се люлее в горите,
лед в планината треци —
спи ми ти, малко момиче,
с ведри зелени счи.

СЛЯПОТО ГЪДУЛАРЧЕ

Отново тъжна есен
в просторите витай
и глъхне мойта песен
из тоя чужди край.

Аз чувам птиче ято —
потегля то на път
да чака ново лято
във някой топъл кът.

И аз ли да замина?
Къде ще спра в нощта?
Аз нямам ни родина,
ни майка на света.

С гъдулка във ръката
и мъка в своята гръд
аз дойдох през тъмата,
загубил брод и път.

И скитам тук и тамо
с една торба на гръб,
гъдулката ми само
разбира мойта скръб:

засвиря — тя се слива
в миг с моята душа
и трепка като жива,
и плаче в пустошта.

БЛУДЕН СИН

РОДНИ БЛАТА

Вий, димни ковчези на моите разломени спомени,
вий, сетни пристанища в моите разбунени дни —
аз пак се завръщам при вас, уморен от погромите,
и пак безнадеждност в душата ми тихо звъни.

Аз спомням как нявга съм кършил върбите ви
и гледал съм вечер как в здрача излитат звезди,
как вашите щерки — безсмъртната треска и чумата —
с фенерчета бродят във тихите, сънни води.

Аз спомням пак своята майка, простряна на одъра,
и многото цвете, и тънките жълти свещи,
и чуждите хора, които я с песни загробиха,
и първата вечер, и първите страшни нощи.

И дните, когато кръстосвах полята ви весели с воловете бели и с пъстра торбичка на гръб, и в моята свирка звучаха и нежност унесена, и много възторзи, и много сподавена скръб.

О, моите кораби в морските бездни останаха
и хванат за малка дъсчица, аз плувам към вас —
хей, бледни девойки от тихите димни пристанища,
запалвайте жълтите фарове в късния час!

КРЪГ

Димят като грамадни лине
зеленогивите блата
и аз минавам низ долините
със тежко сведена глава.

Там — сива патица в тръстиките —
се гуши родното село,
където нито са ме викали,
ни чакат ме със хляб и сол.

Вий, мои родни двори, глътнали
във помниче и тъмен крин,
познайте своята плът откъсната,
познайте своя блуден син.

Аз връщам се от чужди селища
разкаян, разгромен и слаб,
но не колете бели телета,
но не печете млин и хляб.

Че все пак пленник аз останал съм —
от гибелния град пленен —
и пак след кратко разкаяние
в зори през тих и ведър ден

ще свия с трепет малка китчица
от росен лист и пресен цвят
и ще се върна през тръстиките
обратно в гибелния град.

У ДОМА

Аз нямам ни един-едничък хубав спомен
от мойте детски дни.
И сякаш още парят ми сълзите, ронени
по детските страни.

Да бъда всякъде навикван и нахокван
дошъл бях на света.
Не ме обичаше и бялата ни котка —
не ме обичаше и тя.

Къпините от синора във мен се вливаха
със алени нокте,
не ме обичаха сторогите тръстики —
не ме обичаха и те.

О, тежко е, дошъл след толкова погроми
из чуждите страни,
да нямаш ни един-едничък хубав спомен
от свойте детски дни.

ТЪРНОВО

Търново с черквите, Търново с белите куполи,
с бистрата Янтра, прегърнала твоите нозе,
с къщите, пъстри кози по скалите натрупани,
с многото шипки, люляка и синьо небе!

Търново, клада на древните битки и буните,
своята усмивка зарових аз в твоите гърди —
в твоите гробници гние безгрижният юноша
с чисто сърце и със ясни, замени очи.

Помня аз: залеза, тежката вечер, пожарите,
дъжд от светулки над младата, буйна трева,
помня грамадните звездни гроздове над Царевец
и във ръката ми — кротката, хладна ръка.

Кон бе сърцето ми, звъннал с юздите разлюшнати,
хладните пръсти заключиха всички врати —
там на скалата умираше ясният юноша,
капеха в здрача светулки, сълзи и звезди.

Търново, гроб на могъщите битки и буните,
нощем невидим аз ида под твойто небе,
ида и ровя, и търся засменият юнша
с ясни зеници и чисто безгрижно сърце!

ПРИКАЗКА

Животът е кървава приказка,
която разказваш ми ти,
родино, във кърви оплискана,
родино, с ранени гърди.
И ето ме: седнал на скута ти,
обронил покорно чело,
аз тръпна и слушам за лютото,
за черното твоє тегло.

Аз виждам: от бога наказани,
нахвърлят се брат върху брат,
аз виждам в тревите прегазени
как чуждите орди летят.
И кости, и ями разринати,
удапници в твоите блатата,
и димни пожари низ нивите,
низ твоите ниви, земя!

О, спри веч жестоката приказка —
шест века разказваш я ти,

родино, във кърви оплискана,
родино, с ранени гърди.
Аз тръпна пред здрача от кръстове,
о, дай ми забрава за миг —
че мойта душа е разкъсана
от кървави вопли и вик.

ЕХ, ТИ, ЛЯТО, ех, ти, мъка — мъка-мъченическа,
шир безбрежна, тежки ниви, мургави момичета!

Жънем ние тук от тъмно, жънеме и трупаме
и след нас пълзят и шушнат златогриви купища.

А в нивята — огнен конник — хукнало е лятото,
сто слънца са, майко моя, на чело му блеснали,

сто слънца са на небето звъннали и пламнали —
грей и пари всяка бучка, всеки стрък и камъче.

Изгоряха бузите ни, китките ни китени,
с ален пламък и със слънце пълни са душите ни.

Ах, ще трепнем, ах, ще паднем, мърни и задъхани —
дето толкоз много слънце, майко, сме погълнали!

ХЕЙ, разхлади ни челата и дланите,
ветре балканино, ветре горянино!

И разнеси ти припевките, глумите
редом по нивите, кръстом из друмите.

Нека ги чуят момите, ергените,
нека ги чуе и мойта изменница —

нейде далеко в житата полюшнати
тя да се сепне, ръкойка изпуснала.

Да си припомни за клетвите речени
и да се пази през късните вечери —

ах, да си пази очите черешови,
дето сърцето ми младо почерниха.

СНОЩИ вечер умряла сънувах я, майчице,
в пещера от сребро и смола —
там незнайно далеч и незнайно къде в пущинаците,
дето вечните бури разкрилят крила.

В пещерата се виеха сребърни мъхове,
а отпред, на устата ѝ сиви,
два аждера там пазеха, люти настръхнали,
два аждера със огнени гриви.

И лежеше умрялата чудно накичена
и със сребърно платно покрита,
на гърдите ѝ светеше китка игличина,
на челото — златна парица.

Не понесох, нахлуха в главата ми кървите,
па извиках и хукнах да вляза,
ала, бесни, аждерите в мрака се хвърлиха
и аз паднах с разкъсани пазви.

Паднах там — и ръце, и уста ми се схванаха,
ала трепнах, разтворих очи:
като дим се разнесе в миг всичко, но раната —
на гърдите ми още гори.

ЛЕЖА. А изгарят нивите
под тия простори стъклени
и люшкат си тежко гривите,
и ронят червени въглени.

А вятъра тук от съмнало
низ друма юзди размятал е —
с юзди и звънчета звъннали
пред портите тропа вятъра.

И слънцето, майко, слънцето,
и слънцето бий в прозореца —
ах, как да надникна мъничко
през тия стъкла притворени!

Въз мойта десница легнала,
невярната болест гали ме,
очите ѝ — щерни ледени,
устата ѝ — рана алена.

И плувам аз в бездни огнени,
де стенат души отхвърлени,
от черна любов магьосани
очите ми раждат мълнии.

ЗАШУМИ МИ ти, горо зелена,
разгърни се, бездънно ливаде,
разтвори се, небе посинено,
разлюлей се, трева копринена!

Косата ми лъщи като змия,
във кръвта ми сто извори бият,
ръцете ми треперят от сила,
сърцето ми — от жажда и милост.

Няма вече да тъжа и мисля,
а ще кося, ще пея и дишам,
дор ми дойдат във здрача светулките
с огнените капки на качулките

и отседне вечерта в гората,
и допрати вестonosец-вятър:
«Завържете, косачи, косите,
затворете си, цветя, очите,

приберете се, птици, в гнездата,
подслонете си, майки, децата,
засвирете, славеи, в присойките,
помислете, момци, за девойките!»

НАРЕДИ МИ тая вечер хубаво
одърчето вѣнка под лозницата,
постели ми китеното губерче
и възглавницата, пѣстрошитата.

Аз ще туря под глава си китките,
в бялата ми кърпа грижно чувани —
двата сетни спомена великденски,
дето с нея черква са черкували.

Нека тая нощ насън я видя пак,
но да ми е румена и весела:
на чело ѝ блеснала зорницата,
на гърди ѝ — виторожко месечко.

Да ѝ кажа думи неиздумани,
да отмахна от сърце си болките,
да помилвам бузите ѝ румени,
плитките ѝ, майко, черни смокове.

Да целуна веждите, клепачите,
в младостта ми радостта погубили —
и дано насън простя ѝ, майчице,
дето друго либе е zalюбила.

Че не зная: страх ме е, от мъка и
много яд в гърдите ми, ранените —
да не скокна и да пламнат в тъмното
къщите им, майко, и купените.

В ТРАМВАЯ

Тревожен звън! И спря трамвая с удар,
и бледни пръпнаха мъже, жени
като рояк заспали пеперуди,
изплашени от люшнати треви.

На релсите лежи едно момиче.
Поемат го във миг, като дете,
и блясват две очи, като иглики,
и като лес тълпата там расте.
И всеки бърза сам да го разпита —
тълпата жадна почва своя съд,
а то мълчи със длани на очите,
и пръстите му, кървави, трептят.
Но ето синия стражар дотичва,
извежда го из пръстена навън —
и тръгват си с усмивка ясна всички,
и ти, душа, потегляш като в сън.
И негли ти, едничка тук, разбираш,
потънала във своя мир студен,
какво пиянство туй дете увлича

към мрака и смъртта във тоя ден,
когато в син простор градът се къпи,
когато във градините лежат
прозрачни облаци от вишнев цвят,
от слънчев дим, ухания и тръпки.

УЛИЦАТА

Тука, в града, в тая бездна от обич и стръвна
омраза,
що като чудно съзвездие нощем в полята гори,
нявга ти, млад победител, пристъпи тревожно
навлязъл
с ясна душа и в гледците с огнища от свежи искри.

Ето те днес като пленник сред тия площади измамни,
пленник ранен, ти минаваш по стръвните улици днес,
ето замерят те ядно със погледи, с речи и камък
тез, що обичаше нявга, и люде — незнайни за теб.

Толкова горд бе и дързък, че бог разгневен те
наказа —
кой друг ти днеска сковава ръката пред тия тълпи?
Толкова много обича, че нямаш веч сили да мразиш
сякаш гребец подир буря, убита душата ти спи.

И като в сън ти минаваш, светът се люлее и гине,
капе след тебе незримо по белите плочи кръвта,
капе кръвта ти и чезнеш, и гънеш ти в странни пустини —
и над пустините пада на черни кълба вечерта.

ЗДРАЧ

Здрачи. И сенките се дигат леки
от своите легла във лесовете
и слизат по невидими пътеки
при твоята душа, която свети.

Те носят мир от своите планини,
те носят сън и шепнат: угасни!

Ти искаш да забравиш пак света.
Настръхналите улици. Кръвта.

И спущаш тежко клепките пред своите
очи. Но пак — но светят в мрака те:
като прозорците на дсм, във който
лежи на смърт едничкото дете.

УЧЕНИЯТ

Сред книгите високо в своята стая
живея аз като пустинник див.
Край мене пъстри паяци играят,
но аз съм странно ясен и щастлив.
Прихождат с делви дните и нощите
и пълнят с ек и ведрост стария дом,
а аз — все сам, и гълтам без насита
като пшенични пити том след том.

Но в топли вечери, когато трепкат
звезди, светулки и води навън,
като завеси падат моите клепки,
натегнали от капки здрач и сън.
И ето: странен дим във мен се вдига
и сецам дъх и шепот от кеса,
и бавно над помръкналите книги
израства с укор моята душа.
И лик на мойто рамо тя склонява
и смъртно гладна плаче и скимти,

като дете, обидено без право,
и в късна вечер срещу светъл празник

заклучено пред пътните врати.

КАТО КОРАБ, натегнал от камък,
ти минаваш над бездната пак —
тая бездна, в която те мамят
и покоят, и сетният мрак.

И умората, спътница вечна,
като кства тежи ти сега —
де е твойта родина далечна,
кой те чака с цветя на брега?

Знаеш: нийде. И бродиш в безкрая.
Знаеш: никой. И мре твоя зов.
И душата ти мълксом блуждае
в безнадежден възторг и любов.

О, разбий се безмълвно в скалите,
потъни като странна звезда,
потъни при ония, които
в тъмни пазви люлей пропадта.

Идат бури и гасне простора,
няма пристан за тебе в нощта,
потъни и ще найдеш отмора —
и последна родина в света.

СКЛЮЧИЛА тъмни, отвесни очи,
моята кула враждебно мълчи.

Гледам от върха и сбърчил чело,
спомням, ксето е нявга било.

Сам съм. И тръпна в зелената степ.
Тръпна и слушам, и мисля за теб.

Никой не спира пред мойта врата,
няма ни жива душа във степта.

Само във буйната, сочна трева
вятърът рови с немирна глава,

вятърът в буйните, сочни трев
твсето име неспирно мълви.

НАКАЧЕНИ с цвят и бронзови звънчета,
гонят се пчелите с весел звън в полето,

с ясен звън в полето златен прах се рони
и полюшва някой цъфналите клони —

и полюшва някой снежните люляки,
дето тихо сгушен тръпна и те чакам.

Зная: че напразно съм ръце разгърнал.
Зная: че не ще се нивга вече върнеш.

Но не зная друг ли в тая степ безбрежна,
аз ли люлкам толкоз тъмна скръб и нежност,

истина ли капят с бистър звън в полето
цветен прах, люляки, въздух и звънчета.

Може би сънувам: съм във звездна вечер.
Може би съм мъртъв. Сто години вече.

И сънувам в гроба дълги сто години,
че в полята свети утро яносиньо

и че аз, потънал в свежест и люляки,
на тревата тихо плача и те чакам.

ЗА НЕЯ ЛИ, малки мушици, за нея ли плачете ---
момичето с двете зелени звезди под клепачите?

Клепачите — тъмни върби над замислено езеро,
и двете лунички — от влюбен магесник извезани.

Лежа във тревата и тихичко шъпна ти името —
десета година, откак си безвестно заминала.

Десета година, как чакат очите ми, слепите,
десета година, как бавно угасвам сред степите.

Аз зная, че ти си навеки за мене загубена,
но все пак люлея и лъжа сърцето си влюбено,

но все пак те диря в степта със коприна замрежена,
но все пак те виждам низ друми и пусти крайбрежия,

но все пак те викам — и теб, и нощта, и утехата —
и слушам: как шушне безкрая и смее се ехото.

ЛЮШКАТ СЕ сухи над прага ми пак
кичури еньовче, ружа и мак.

Сивите паяци мрежа плетат —
есен ще дойде по вития път.

Сам съм. И тръпна във жълтата степ.
Тръпна и слушам, и мисля за теб.

Никой не спира пред мойта врата,
няма ни жива душа във степта.

Само във будната, суха трева
вятърът рови с немирна глава —

вятърът в будните, сухи трев
твоего име неспирно мълви.

ОСТАНА МИ спомен за здрач и за цъфнали клони —
ах, бял полюлей в теменужната нощ окачен,
остана ми само трохата, която отрони,
ти, пътнице тъмна, случайно поспряла при мен.

И може би ти си отдавна забравила всичко —
целувката, здрача и лекия бял полюлей,
но мойта душа, като малка затворена птичка,
години от тази едничка тръщица живеи.

И ето: тръби пак горняка и зиме се спуща,
а птичката, сита и топла, все пей във нощта —
все пей как ще тръгна аз сам със железни обуца
да ходя и дия, и питам за теб по света.

И нека да бъдеш — през девет царства във десето:
ще дойда през огън и преспи, и вятър суров...
Вземи ми ръцете, вземи ми очите, сърцето
в отплата за твойта едничка трошица любов.

Защото не зная: без нея в студената шепа
какво щях да правя аз, друмник натегнал и блед,
и как щях да срещам зората над пустите степи,
където живея сред вятър и тръне, и лед.

ПРЯСПА

ДАЛЕЧ в планината, затаил във сняг до гърдите,
стоя като камък, със ледни звездички накитен,

Над бялата пряспа разперил ръцете си, двете —
стоя и умирам, и пея самин в снеговете.

Наоколо: пръстен от сняг и скали заледени.
Мълчи като черна гора вечността там над мене.

И само: стоманния вятър със меч във ръката —
сече ледовете и вие, и рие, и мята.

Не вдигам ръка: да повикам за помощ със нея.
Не бутвам нозе: да изляза. Не мога. Не смея.

Нагоре: огромния меч и гората беззвездна.
Надолу: смъртта и бездънната, снежната бездна.

ТРЪГНАХ: с меден рог на пояса,
с триста ножа — във зениците,
махаше ми по завоите
с ясна кърпичка зорницата.

Гривата ти реже шепите —
тичай, коньо, луд горянино,
плувай като облак в степите
низ житата, разлюляните.

Там над пламналите гребени
има къща с грозд накинена,
а във нея спят погребани
три нелюбени мсмичета.

Но — не зърнах нигде стрехите,
но — сред каменните гребени
аз намерих: само ехото
и камбанките му сребърни.

Аз намерих: само чукани
и купени с бели шапчици,
само стъпки на загубени,
само сняг и али капчици.

АЗ НАВЕДОХ глава. И разбирам, о господи,
всичките:

леопарда ударен на смърт и свален във степта,
и цветеча, що дига в пустинята жълти езичета
и задъхан зове, и умира за капка вода.

Аз разбирам чудаците, с длани и бузи посърнали,
и очи, де пожари и спомени страшни горят.
Аз разбирам безумната майка, над гроба прегърнала
мъртво чедо, с иконка и наниз от пламък и цвят.

Аз съм сам — бедуин: и трептя в пустошта,
неизгледната,
дето идат със рев ураганът и жълтата смърт,
аз съм бледен моряк, който пей и потъва във бездната,
стиснал снопче коси и пиринчено кръстче на гръд.

И разбирам: че моята гордост и мъдрост, и книгите —
то бе, господи: пламък в блатата и пролетен дим

и че тук: във нощта, във снега и над бездната
знала,
само твойта ръка — само ти ми оставаш един.

О, аз плащах със кръв, дето тъпках ти волята божия,
дай ми край и прости — аз не знаех тогаз, че греша:
дето тръгнах без теб и възлюбих до смърт
невъзможното —
и погубих самин свойта дива и чиста душа.

Видение първо

НОЩТА шуми с крила над планината.
Снегът на бели гроздове вали.
И сгушен мълксм дебне светъл вятър
там в меките, люлякови мъгли.

Стоя. Насипва. Цял потънах вече —
главата ми остава само вън.
И знам: че туй е сетнята ми вечер
и тоя сън — последният ми сън.

И знам: че няма връщане оттука,
но чакам пак и тръпна във нощта —
но в моя взор, заключен в ледни куки,
пак грей любов и жажда през леда.

И ето: виждам сребърна одежда
и златен кръг, и румени страни —
и сам Христос над мен глава привежда
и буди ме, и шъпне ми: «Стани!»

Стани и пей — душата ти е млада,
вземи, що сляп отмина във света:
пчелите, зноя, синята прохлада,
ръцете и засмените уста.

Видение второ

БИСТРИЯ въздух и нивите с тежък косичник от
злато,
крушите, шатри разпънали — тук ми е всичко
познато.

Янтра се казва реката със плет от върби и тръстика
и воловарчето мургаво — с мойто го име наричат.

Хей, воловарче издраскано, с лютите тръни в петите.
ставай, че дебнат пъдарите, там във конопите скрити,

Стига си сричал ти книжката — нивга тя няма да
свърши,
стига си гледал занесено сините, снежните върши.

Няма ги нийде юнаците, нито царкинята плаха:
те изгоряха в дъбравите с белите къщи от захар.

Скъсай ти пъстрите приказки, с билки измий си
очите —
ще ти просветнат зениците: нови, широко разкрити.

И ще обикнеш тогава къщурката с крива качулка,
полската вечер, що иде сред гълъбов здрач и светулки,

и ще обикнеш ти нивите, в златен косичник заплели
сини звездички метличина, мак и глухарчета бели.

Видение последно

НЕ СА ЛИ твоите топли пръсти,
не си ли, моя обич, ти?
О, кой с целувка ме прекръсти
и «Упокой» над мен шепти?

Люлян в огромна бяла люлка,
аз чувам тих небесен звън
и с топло рухо накачулен,
заспивам кротък, ведър сън.

И виждам: ангели над мене —
на капки кръв по тях личи,
и виждам ангели ранени
и мъка в сините очи.

Но туй — са моите зеници,
но мойта кръв изтича там,
но в тая бяла колесница,
но в тая люлка аз съм сам.

Аз плувам в топъл пух отпуснат
и розов дим над мен дими —
не е ли лъх от твоите устни,
от твоите длани и коси?

БАЛАДИ НА НИЩИТЕ

БАЛАДА НА ПРОКАЖЕНИЯ

I

ОТНОВО тъна в твойта шир безкрайна,
отново твойта бездна ме зове,
отново, мрак, вълнувам твойте тайни,
отново буя твойте светове.
Аз пак напуснах с трепет пещерата,
напуснах каменната самота
и тръгвам като вълк във тишината —
за къшей хляб и радост във света.

Но пак пред мен настръхват градовете,
угасват лампи и свещи в нощта
и майките, от ужас пак обзети,
прегръщат стръвно своите чеда.
Напразно моята десница чука
и багри яки порти и стени:
заклучена е всяка милост тука
и всеки глас, и всички светлини.

Вървя. Изгарят устните ми свити,
но щом вгълбени шепи устрема,
затварят своите брегове реките,
и кладенците тънат вдън земя.
Вървя. И мре край мене всеки вятър,
люти сгъстена в раните кръвта
и по-бездънна глъхне тъмнината,

и по-безкрайна расне пустошта.

УГАСНИ, ти душа, като огън оставен в нощта,
като огън зарит край планинския, пустия път.

В тия тъжни места няма нивга веч пътник да мине,
няма лъч, ни звезда, само мрак и години, години,

само ти тук гориш своите спомени — звездни главни, —
потъни в сребрен прах, угасни, угасни. Угасни.

Аз ще легна самин и смълчан като морно дете,
от рождена ръка изоставено в страшния лес,

и ще слушам как бий, как ехти тъмнорунния свод,
как във бездните вий и умира планинския бог,

и ще тръпна така, и ще чакам да дойде в нощта
като сетня любов, като сетня надежда — сънят.

УТИХВА моя тъмен свят, където
премина бурята като стрела,
светкавиците гаснат и в небето
трептят ранени облачни крила.

И бягат в мрака моите надежди —
те бягат като из потънал град
и гаснат пак, и мрат като съзвездия,
които бог не иска в своя свят.

Дойди, о смърт, и аз узрях за тебе,
душата ми е морна от света,
душата ми те вика като лебед,
що тъне над бездънната вода.

Спусни ръка над пропасти и тайни —
и нека бъде край на моя път,
и нека ням да спи край мен безкрая
и тъмнините вечни да шумят.

БАЛАДА НА СЛЯПАТА

Ти спиращ пред вратите всяка вечер,
присядаш като в майчини поли
и слушаш как във бездните край тебе
с копринен шум покой и здрач вали.

Ти знаеш стъпките на всеки момък,
звука на всеки праг и камък тук,
ти чуваш смътни викове за помощ,
които не долавя никой друг.

И твойт лик — той чист е от тревога,
тъй чист и чужд за всичко на света,
като небе, забравено от бога,
от слънцето, от здрача и нощта.

Минават покрай тебе грижни люде,
тежат им клепките от сън и зной
и не един се спира, сам учуден,
и възжелава твоя чист покой.

Но ако някой би могъл с десница
гръдта ти да разкрий като врата,
той в миг би паднал, люшнат като птица,
от удара на кървавия писък,

от смъртния ти зов из пропастта.

БАЛАДА НА БЕЗДОМНИТЕ

1

ДЕНЯТ потъва и гори
над бездните на вечността
и пак от снежните гори
се спуща на шейни нощта.
Тя влиза бавно във града,
примамва птиците да спят
и палва по една звезда
за всичко живо в тоя свят.
И палва по една любов,
и свежда ледено крило,
и вей със своя дъх суров
ония, що са без легло.
И те посрещат я във смут —
тя ропот в ъглите кладе,
и в тоя ропот мре нечут
тревожният им стон: къде?
Те бродят пак от кът във кът,
и гонени от странна мъст
не бива, господи, да спят
дори на твоята гола пръст.

2

О, ГРАД, укрий ги в бездните на мрака
и дай им твоята тръпна тишина —
тук никой друг с такава жад не чака
да дойдат сънищата на нощта.

Защото те са дим за тез, които
потъват в мир под мекия покров —
там светят пак трапезите им сити
и тъпо гледа ситата любов.

Ала за тия, що без път се лутат
и нямат ни листо на тоя свят,
за тях са сънищата: вир небутан,
за тях са: стряха от небесен град.

Те тънат нежно в тяхната омая,
възкръсват в първата си чистота
и стават братя с ангелите в рая,
и слизат като ангели в света.

И тук душата им се не насища
да гледа как земята тъне в чар,
как светят вредом башини огнища
и хлябът ходи в здрача като цар.

ТИ ИДЕШ пак по своя вечен път,
из който като кръв тревата свети,
нощите ти тъмнеят и растат
и все по-смели стават ветровете.

И пак изстиват твоите градове,
като бетонни гробници в полята,
и нуждата с тревожен рог зове
бездомните старици и децата.

Те никнат по стъгдите на тълпи
и в дрипите са като лес опарен,
сред който само гладните очи
живеят като късни минзухари.

Те падат край оградите без звук —
гладът ги дебне в здрача със секира,
че бог езиците разбърка тук
и никой своя ближен не разбира.

Пусни ти своите ветрове в нощта
да минат като казън по земята,
раздрусай всички градове в света,
срини ги, есен, с трясък във тъмата,
развей ги като прах във вечността!

БАЛАДА НА САМОУБИЕЦА

1

ПОЛЕТАТА изстиват като длани,
в които вече не струи кръвта,
и пак, разкрил безбройните си рани,
трепти лесът в нощта като душа.

Във своите тънки люлки от коприна
болеят пеперудите на смърт
и в тишината минзухари сини
като уханни кандила димят.

Във тая пустош, дето хълмовете
са като братски гробници в степта,
ти, никому ненужен, още светиш,
ти пак си тук, забравен от смъртта.

И пак вървиш ти сам и носиш нежно —
като войник ранения си брат —
един потънал свят от безнадеждност,
от звукове, от сънища и жад.

ТУК Е сетния връх, дето твоята мъка извежда.
Тука свършва света, твоя свят от безумни надежди.

Виждаш: дим бе и туй, и това бе несмислена притча,
както всичко в света, както всичко, което обичаш.

Тука бурите спят. Само мир и безстрастност край тебе.
Полети в пропастта, като камък от стръмния гребен,

потъни и заспи: тука вечното нищо витае.
Тука свършва света. Тук начеват: нощта и безкрая.

УБИ ме твоята омраза,
виж: аз лежа сред пропастта,
лежа тук, дето ти ме смаза
с безмилостната си ръка.

Аз диря те в тъмите гъсти
и моля те за сетен път,
и виждам как по твоите пръсти
петна от мойта кръв горят.

И виждам: твойта горда сила
разкъсва сетното звено
и става късна всяка милост,
и става вече — всё едно.

Припада нежно примирение.
Приемам всичко може би.
Но все пак: ти си тук във мене —
и ти си тоя, що уби.

Защото аз съм лист в гората
и слаб съм като лист, а ти —
с една въздишка в небесата
рушиш пространства и звезди.

Виж, аз не питам веч. Не моля.
И взор извърнал настрана,
мълвя «Да бъде твоята воля»
и тъна в твоята тъмнина.

ИСКРИ

НЕ ВИЖДАМ разум в тоя свят.
• Не знам защо си ме изпратил,
не знам кому дойдох да кажа
как теменугите ухаят
и твоего небе синей.

И тъй е тъмна твоята воля,
и тъй с десница ти отнемаш
това, що дал си ми с левица,
че в тая безпределна вечер
аз мълком спирам и се питам:

не си ли ти безумен сън?
Не си ли само: празна вечност,
а твоят име: горък стон,
изхвъркнал в мрака из душите,
чиято кръв тече в света.

ПОД ТВОЙТЕ удари отхвъркват
като под кремъчно огнило
искри от моята душа.

И аз изтръпвам и умирам,
и светя тихо, и не зная:
да те проклинам ли, или —
през сълзи да благодаря.

НЕ ТЕ ОБИЧАМ, лъчезарен град.

За капчиците блясък и надежда,
за миговете странна самота,
като жесток лихвар ни ти отнемаш
покоя, силата и радостта.

Умри и ни върни отново мрака,
гората и безкрайните жита,
върни ни въздуха и тишината,
и песента на малките шурци.

НАПРАЗНО твоите чистачи скубят
зелените листца между паважа,
напразно, град, убиваш пак тревите:
едничка тук тревата е безсмъртна.

Обшивай с камък своите гърди —
но тя извира в тесните пролуки,
но въвн, край теб, шуми и се люлей,
и бий се, и напират да нахлуе
морето на всевластната трева.

То всяка пролет никне по-могъщо
и тръгва, и ти праща съгледвачи,
който ти убиваш тук без милост.

Но някога и твоя ден ще дойде
и ти ще спиш погребан под земята,
а тук трева безбрежна ще расте —
едничка тя ще шушне — и над нея
ще свети пак безстрастно вечността,

ИЗРАСНАХ никому ненужен,
като бодилите край пътя.

И както те през късна есен
напущат корен и родина
и тръгват жадни за безкрайност,
ведно със вятъра в полето,
така и аз потеглих нявга
към твоите далнини, о свят.

Аз минах лесове и степи
и дирих топъл лъч и обич,
и тръпнах във напразна жажда —
и ето ме накрай захвърлен
във безизходните ти бездни,
където мре и скръб, и радост
и всичко става — все едно.

ОТНОВО пак над тебе се събира
като над връх планински тежък облак.

И ето бурята се спуща в мрака
и ти угасваш всички светлини
и ставаш ням и чер като скала,
а мълниите мятат боздугани —
и кръв искри по твоето чело.

Кого ще викаш в тая нощ бездънна,
кого ще чакаш в тоя мрачен свят,
където всеки своя сън сънува,
където всеки носи своя радост
и своя смърт, и своя тъмнина?

О БЕЗПОЛЕЗНА, безпомощна мъдрост!

Както на малката мравка, която
вий се убита под късче от камък,
никак не става по-леко, когато
вижда съборени скални грамади,
тежко ранили гърдта на земята,

тъй и на тебе, душа, не просветва
и не олеква, макар и да знаеш,
че си безименна мравка в безброя
и че скръбта ти е дребна пращинка
пред планината от мъка, която

тегне над морния свят.

ДЕНЯТ е уморен от ветровете,
които идат стръвни из безкрая,
той слиза от кормилото и ето:
отново там заставащ, ти, о нощ,
и в миг земята спира своя бяг.

Тя става странно тиха и звездите
блестят над нея като град далечен,
и пропастите сини я люлеят
като потънал кораб сред безкрая.

И слизат кротки ветровете пак
и носят влага и небесна скръб.

СЪС ТВОЙТЕ пръсти никой не играе,
над рамото ти детски възр не свети.
Ти имаш други радости и воли,
ти имаш твоите светове вълшебни
и твойта шир, и вечното небе.

И никой тук не е така богат.

Но както царското дете, видяло
деца да чупят сладко черна пита,
с отврата гледа скъпите блюда
и ляга си, неяло, във леглото,
така душата ти във тоя здрач
жадува и изгаря, и трепти

за малка хапка проста земна радост.

И ти се сам осъждаш и засрамваш
за слабостта на своята душа

и като царското дете придуман,
отмахваш твърдо тия странни мисли
и лягаш си споксен като нощ —

но кой е силен, колкото съня?

И ТИ събуди се в света,
тъй както тежко се пробужда
човек, ранен и хвърлен в мрака
сред безизходната гора.

И ти се питаш и не знаеш
защо и как си тук попаднал
и откъде е тая рана,
която като мак отровен
на пазвите ти алений.

Мълчи. Вдигни глава. Върви.
Усмихвай се. Нима тук всеки
не носи своя скръб и рана
зад тоя лъчезарен щит,
що хората зоват усмивка?

РАСТАТ дълбоко в тъмната гора,
като деца в подземните етажи,
забравени от слънцето дръвчета.

Но някой ден пристига весел вятър
и ето, през невидима пролука
случаен лъч главите им огрява.
Те само миг усмихнати светлеят,
но тоя лъч им става вече всичко:
те цял живот прстират слепи клонки
и викат го с душите си безмълвни,
и чакат го — напразно, и сънуват,
и плачат безутешно в тъмнината.

Така и ти, душа, растеш в света.

ШУМЯТ под мен отключените бездни.
За сетен път напуснаха ме всички:
дори скръбта и вечната тревога
избягаха, тъй както плахи мишки
избягват от обречения кораб.

Едничка ти, душа, стоиш при мене

и чакаш сетната вълна и края,
и чакаш като верен капитан:
да ни обвее и приспи навеки
лъхът на тая здрачна тишина,
що властно ни влече към дълбините.

СОФИЯ — 1933

Тая вечер отново шумиш като странна земя,
пък си пълна, о София,
със тъма и засади, с ножове и кръв.
Пак боботят под тебе подземни реки
и души,
и жужат тайни токове и гласове
в твоя въздух, натегнал от въглен.

Тая вечер и аз като камък сред твоите камъни
слагам тежка глава,
склучвам знойни очи и отново заспивам
със тревожното чувство, че всичко под мен се люлее,
че съм в някакъв кораб обречен,
що се носи на път в неизвестното,
пряко гибелни бездни безкрайни.

ТОВА Е КРАЙ на тая странна повед,
чието тъжно име бе: любов.
Извий глава. Сключи железни устни.
Иди си. Свършено е вече всичко —
ти пак си сам като дърво в полето
и над полето и по твоите клснн
тежи злато и зрее есента.

И ето: въздухът е чист и бистър,
и паяци замрежват пусташта.
И ти стоиш и гледаш като болник,
излязъл след стодневна тежка болест
да види пак засмяното небе.

И ти стоиш и сетен път разбираш,
че всичко в тоя свят е само дим,
и дишаш като свеж планински въздух
едничката нетленна радост тука:

безмълвния, безбрежния покой.

ДЕНЯТ потъна като кораб
зад тъмните планински гребени.
И от проломите се спусна
нощта. И вятър долетя.

Деца, покрийте си очите,
заспете, морни еднодневки
и оплодени цветове!

И вий, о сънища, слезнете
от ваште пещери в гората,
чукнете всяксе сърце
с магесната си тънка пръчица
и дайте му в сияние да види

безцерните си рани — изцерени,
безбрежните си жажди — угасени,
заветната си обич — споделена,

ТУЙ Е ЛЮЛИН със меките урви и върхове.
И горите, в които се ражда първичночист въздухът.

Ти лежиш. Ти затваряш очи. И гледците ти
и под клепките светят, от синьо наситени.

Някой пее. Свежй. И с невидими стубели
лее шемет край тебе планинската чубрица.

Ти потъваш. Във здрач. Само мекост и звънове.
Ти си в синьо море и зелено е дъното.

И през сън само спсмяш, че има там някъде
градове и села. И война. И пожари. И танкове.

Може би ще отидеш и ти. Дишай сините блясъци,
та да тръгнеш за там с топъл спомен в душата си:

с грудка синьо небе, със зелените губери
и със медния мирис на дивата чубрица.

СТИХОТВОРЕНИЯ, 1942

ПРИ ТЕБЕ спря тогава любовта:
то беше миг на шеметна измама,
и ти, душа, разтвори жадни устни
и пи възторг — едничък миг, уви.

Така растат в дълбоката гора,
като деца в подземните етажи,
забравени от слънцето дръвчета.
Но някой ден пристига весел вятър
и ето, през невидима пролука
случаен лъч главите им огрява.
Те само миг усмихнати светлеят,
но тоя лъч им става вече всичко:
те цял живот простират слепи клонки
и викат го с душите си безмълвни,
и чакат го — напразно, — и сънуват,
и плачат безутешно в тъмнината.

НОВА ГОДИНА

Поспри, о дух на Новата година,
към който с трепет вдигаме глави,
простри крило над нашата родина
и тежкия ни ден благослови!

Да бъде хлад и влага в планините,
и плод и мир във топлите поля,
да пеят пъстри птици във горите,
моми и момци — в китните села.

Да трепка радост в песните отвъде,
да трепка ясната ни вяра пак —
че ний сме тук, ний бяхме, ний ще бъдем
макар през много мъки, кръв и мрак,

че времето тече и се възвръща,
и крепнем ний през векове и дни,
безсмъртни като тая пръст могъща
и тия снежни, скални планини!

ИЗМАМА

Какво си ти без моята душа?
Едно дърво, загубено в тъмата,
един забравен облак във небето.

И както тях ги месецът открива
и гледа със възторжени очи
как те трептят и светят в здрачината,

така и аз те гледам и се радвам,
така и аз — и аз, уви, забравям,
че виждам само тая светлина,

с която моята душа те грее.

СЛЪНЧОГЛЕД

Ти влюбен си във слънцето и трепкаш,
и раснеш в тая безнадеждна обич.
Ти цял ден го следиш с възторжен поглед
и мислиш го в нощите, и го чакаш
на изгрев със отворени очи.

А то върви по своя вечен път
и гледа към прозрачната безкрайност,
и нежно се усмихва на звездите —
не знай, че красстата му те грее,
не знае, че живееш ти дори.

Но що от туй? Ти бликаш, ти разтваряш
под пламъка му медни цветове.
Пчелите пеят. Вятъра те люлка
като във лека сватбена кола.
И ето че тъмнее, наедрява
и свежда гугла твоя тежък плод.

А после идват мравки и мушици
и всякоя стива си със нещо,
пристигат шумно рсшавите птички,
кълват зърната, пълни с благо мляко,
и литват си щастливи в своя път.

Така завършва всякоя любов,
сърце безумно, слънчогледе мой.
И все едно, била ли е щастлива,
или злочеста, тя оставя помен —
оставя във живота трайна дия
от блясък, от копнеж и дсбрста.

ТЯ ИДЕ

Прозрачни облаци пътуват
високо в синия простор
и нощем птичките сънуват,
че вятъра тръби за сбор.

И тръпнат зрелите градини,
и дъх се носи над света
от тъмнокосите гергини,
що бързо раснат и цъфтят.

И ако мигом замълчите
сред тая нежна тишина,
ще чуйте там във далнините
тревожни стъпки на жена.

Това е къщницата Есен —
тя иде, с китка на глава,
да спусне облачни завеси
над изгорените поля.

Да влей за сетня оран сили
на уморения народ,
да свре под стрехи топлокрили
меда, храната, зрелий плод.

И после — в гроб от листи злати
да скрий мушиците, що мрат,
и птиченцата да изпрати
във техния задморски път.

ЛЮБОВ

Ти дълго броди в празното и чака —
сега стани: гори, свети, ликувай,
лети и пей, и дишай, о сърце!
Пред тебе трепкат висини и бездни,
подмоли тътнат, мълнии цъфтят
и мракът тегне от магнитни звуци,
от блясъци, от шемет и магии —
като дъждовен облак от вода.

Лети натам — насава твойта орис
и твоята любов на тоя свят.

Така блуждаят черни метеори
като безмълвни птици из безкрая.
Минават векове. Минава време.
Съзвездия се раждат и умират
във сините утробы на вселената.
А метеорите летят безстрастно
и сякаш нямат ни очи, ни слух.

Но идва миг и те внезапно трепват,
усещат ток, усещат жива плът,
земя и топъл ромол в дълбините
и спущат се безпаметно, стремглаво,
и падат — и изгарят — и умират.

Лети и ти, сърце, искри и падай,
лети сега и пей, и благославяй
това, което после ще проклинаш
със всеки твой разкъсан, звъннал нерв,
със всяка твоя разранена нишка,
със всяка твоя пръска тъмна кръв!

НА СТРАЖА

при Йордан Йовков

Стоях при тебе в черквата на стража.

Като дървета, пълни със светулки,
свещилниците грееха край нас.
Навънка облак бе деня забулил
и здрачът бе наченал своя час.

И идваха, и спираха се люде,
тъмнееше в гледците им въпрос
и всеки трепваше, във миг учуден,
за тебе и за себе си в едно.

И аз стоях и питах в тишината
тогова, що ни дава дух и плът:
защо ни праща жадни на земята
и после ни убива наред път?

Напразно. Кой ли би ми отговорил?
Къде е той? Тук, в тая нищета?

Или пък там — във пустите простори,
в страхотния безкрай на вечността?

Минават. Всеки тръгва си безшумно,
като човек загубен във леса,
що викал е напразно и безумно,
и все пак — чака отзвук в пустошта.

И аз мълча и чакам. И трептя.
Напразно. Сън. Лъжа. Безкрайност. Нищо.

БЪДНИ ВЕЧЕР

Вий, снежни вихри, утихнете,
заспи, вода, под ледовете,
заспете, вълци, във горите
и стръвни мечки в пещерите,
лъвици в жълтите пустини,
акули във морята сини!

И вие, хора по земята,
хвърлете морни сечивата —
шивачо, скрий иглата своя,
тъкачи, сгъвайте разбоя,
дървари, брадвите внесете
при бъдника, що топло свети!

Па влезте тихо във леглата
и спете, спете в тишината,
та утре да се вдигнем бодри
и чисти като пресен сняг,
да се прегърнем като братя
и да посрещнем тъй зората.

Защото, щом добре разсъмне,
ще дойдат мислите ни тъмни
и пак ще тръгнем по земята
с безцерни рани във сърцата,
със тайни стърви във душите,
със скрити сълзи във очите.

Заспете, птици и животни,
във снежен пух, под синьо рухо,
заспете, хора, в своите къщи
под покриви от снежен мрамор,
заспи, земя, вода, небе!

КОЛЕДАРИ

Камбаната удари —
роди се светъл вожд,
станете, коледари,
във тая снежна нощ!

Торбите преметнете
и в млечната тъма
със плод благословете
рождената земя!

Благословете с младост
децата, що растат,
а възрастните — с радост
и тих домашен кът!

И нека хора, птички,
животните отвед —
да бъдат сити всички
и днес, и заанапред,

и сняг кога натрупа,
да имат в мраз и студ
животните — хралупа,
децата — майчин скут!

ЖРЕБИЙ

Очите ми горят, ранени
от много блясък и неправди,
от кръв по вечните арени,
от тъмни сълзи по лицата.
Те сключват своята паст прозирна,
зазиждат клепките си свити
и скрити тъй откъхват мирно
като простреляни елени
в легла от листи сред горите.

Ръцете ми тежат, убити
от много пориви сковани,
от ненанесени пестници,
от неповити чужди рани.
Те спущат своите пръсти тежки
и дирят две ръце любими,
и дирят две ръце човешки,
които да ги сгреят малко,
тъй както огънят в гората
съгрива мокрите планинци.

Душата ми е разорена
от много мълни и жажди,
от много тъмнини у мене,
от мислите, които ражда.
Тя тръгва през нощите звездни,
тя тръгва всеки изгрев румен
да дири тишина и мира
и пада спяща във блатата,
и тъне в пропасти и бездни,

и тъне в тоя свят безумен,
от който нищо не разбира.

ХИМН НА СТОЛИЦА СОФИЯ

О, Софийо!

Началото ти тъне в мрака
и сякаш от предвечни дни,
с венци от жито и люляка,
ти бдиш сред кръг от планини.

Под твоите бойници и кули
видяло се е неведнъж
как българският вихър брули,
как бий се българският мъж.

И неведнъж е вража орда
пленила твоите стъди,
но ти възкръсвала си горда
и по-велика отпреди.

И днеска — ти с корона свеждаш
чело под синия простор
и цял народ с възторг, с надежда
към тебе е отправил взор.

Сбери възторга вездесъщи
със блясъка на твоя свод
и грей и бий, сърце могъщо,
на тоя млад и смел народ!

Ти грей и с вяра във съдбата
крепни, о, Софийо, в света —
зад теб тъмнеят времената,
пред тебе свети вечността!

ВИТОША

ТИ ГОРДА родина на вятър суров,
що често размята на мълнии бича,
ти, дом на измени и чиста любов,
що долу светът и законът отричат —

ний идем из нашите мрачни подмоли,
които наричаме къщи и град,
обвей ни със въздух и слънце, и воля,
със песен на птици и мирис от цвят!

Напразно ний долу за ведрост ламтим,
за пръст и трева, и вода ненапита —
небето там има решетка от дим,
земята под каменна броня е скрита.

Измий ни очите от прах и тъма
и дай им да видят бездънна далечност,
и дай ни да легнем на гола земя —
и мислим за обич, за смърт и за вечност.

СВЕТКАВИЦИ шибат с искри върховете.

Дъждът ще ни смъкне, измие, погуби,
тъй както погубва мушици и мравки.

А грей планината, могъща и твърда,
стои и се бие с мъглите и мрака
и бурята вие, реве, отминава,
подобно на войнство, което отстъпва
и бяга разбито далеко в безкрая.

СТОЯ на Черни връх. Денят догаря
като запален град зад хоризонта.
Нощта удави вече низините
и ето я — пълзи към планината
и блиска я с потопа си бездънен.

Стоя на върха. Сам. Като антена —
последен стълб от тоя свят удавен.
И моето сърце трепти и шъпне
и праща тръпни знаци в тишината.

И ако има някъде в света
едно сърце, което ме обича,
то чуло би на моята вълна:
«Ало! Тук Черни връх. Звезди. Самотност.
Заспива всичко: птици, хора, скърби.
Довиждане. До утре. Лека нощ.»

НЕ, ТУЙ НЕ Е земята. Туй не са гори,
ни борове със тъмни пирамиди.
Това е кораб с тежки батареи,
що плува по небесните води,
изпълнени със рифове опасни
от мъртви метеори и съзвездия.

И туй под мен не е планински връх,
загърнат с тъмна гуня от нощта,
а мачта, на която аз стоя
и пазя стража като млад моряк.

И виждам как далеко се запалват
прозорците на звездни градове
и викам през тръбата: «Ахой!
На кръгозора суша! Пригответе
крила и телескопни батареи —
да завладеем ново чудно царство!»

Но долу тътне само глуха врява.

И виждам как се вдигат из безкрая
космични тъмнини и урагани
и как комети бързо ни обхождат
с отровни газове, с огнепръскачки
и викам, викам във тревога: «Ахой!
бранете се — насреща е смъртта!»

Аз викам. И се вслушвам. Не. Напразно.
Не чува никой долу моя глас.

Шуми едничък вятърът, що иде
из топлите пещи на мрачината.

НЕПЕЧАТАНИ
СТИХОТВОРЕНИЯ
1925—1944

ВИЙ ПЛАНИНАТА. От седмици
се бий гората с есента.
Но ето днес настъпи краят —
и уморените дървета
събличат златните си брони,
издигат своите голи мишци
и се предават на врага.

И бурите нахлуват с ярост
в отворения горски свят —
убиват сетните мушци
и сетните зелени листи,
измитат тъмните хралупи,
разравят меките бърлоги
и свалят празните гнезда.

И планината потъмнява
и слиза ниско и потъва
във скръб. И мрак. И пустота.

СЕГА си като мене, о планино.
Обрулиха те птици и вихрушки
и сняг блести по твоята глава.

И тоя извор тук и той прилича
на моето сърце — скован отвредом
от ледни плочи и във сняг удавен,
той все пак диша, пее и живей.

С КАКВО ме надарихте, о години,
с какво ме стори по-щастлив, о мъдрост?

Когато бях младеж и ходех дръзко
и гледах вечер звездните простори,
аз често спирах, смазан от безкрая,
от неговите шеметни мащаби
и неизбродните му светове.
Но миг — и сецах с радост пак опора
и милвах с поглед твърдата земя,
която носи тия, що обичам.

Сега, когато спра уплашен вечер
и спомня мигом приказката странна
за атоми и буйни електрони,
аз спирам дъх и свят ми се замайва,
че нося тук, над тая бездна, дето
клокочат сили, свирят светове,
едно сърце с искрица светла обич,
която трепка в бурите и мрака,
що идат из човешките души.

ДЕТЕТО лежеше ранено в очите.
А майката денем и нощем стоеше
и плачеше тихо и бдеше над него.
Но свърши се всичко: детето прогледа.
А тя ослепа от безсънните нощи.

Изминаха много години. Юнакът
порасна, доведе във къщи невеста.
И сетне изпъди старицата сляпа.
Тогава тя спря се със сълзи в очите,
издигна десница за клетва — но мигом
свали я безмълвно и тръгна в тъмата.

ОТНОВО пролет синее.

Цветята чашки разтварят,
гората рани покрива,
запяват пчели и птици.

Само ти, сърце, не пееш —
все болиш, не преболяваш,
тъй както рана безцерна,
все гориш, не прегоряваш,
както звездата в небето.

ПОЛУЧИХ писмо от тебе.

Ти хвърляш думи отровни
и страх те мъчи — че може
да ме без вреда отминат.

Напразни грижи и мъки:
сърце, което обича,
е като пиле болнаво —

и листецът го ранява.

РАЗПРА С ТЪЛПАТА

Напразно е двубоя между мен и тебе.
Тълпа, победата е твоя. Зная аз.
Победата със шепи ти ще гребеш
и в първия, и в сетния ни час.

Вървиш, трошиш и камъни, и кости
и срещаш всичко с погледа свиреп.
Като езикът на змия езикът ти е остър
и страшното е, че съм аз сред теб.

И страшното е, че съм част от тебе,
езика ти дори е мой език,
и често ти в безличие погребваш
и ропота, и моя тъмен вик.

Упреквам се: слепецът вижда ли дъгата,
разбира ли пиян от скъпо питие,
тревата сеца ли как птиче ято
отлита къмто синьото небе?

Напразно се бедя, напразно се обиждам,
не съм слепец, не съм пиян
и сещам всичко, всичко виждам:
дъгата, ятото, дори и своя блян.

Аз виждам дните неизбежни
и пътя с мрак и ужас оросен.
И тази пустота и безнадеждност
са мрачната безпомощност във мен.

Тогава няма ти какво да ме ограбваш,
оставам с теб и в теб, тълпа!
Една лъжа, една лъжа ми само трябва
като с упойка болката си да приспя!

ПОВЕСТИ ЗА ЛЮБОВТА И МИЛОСТТА

1

СЧУПИ СЕ, ТИ, засъхнало перо,
и онемей като ранено птиче,
чиято човка е куршум разбил.

Какво мълвиш за милост и любов
във тоя свят, чиято суша ръсят
с кометен дъжд и смърт огнепръскачки,
във тоя свят, чиито океани
са пълни със удавници и мини,
във тоя мрачен свят, с небе, където
по облаците, месеца, звездите,
алей кръвта на юноши-летци?

Едно сърце в историята сдрачна
повярва твоите думи и се кръсти
със светло име: Дон Кихот Ламаншки,
войник на милостта и любовта —
и стана то за смях през вековете.

2

ЛОВЕЦЪТ беше странен мъж. Той трепна
и сетне сведе пушката усмихнат:
вълчицата играеше тъй мило
със малките си рожби из тревата!
И той се върна тихо и потъна
в гората с нещо сладко на сърцето.

Ала на обед го разтърси треска
(невяма за туй бе тъй мек тая заран),
той тръшна се във унес до реката
и майката-вълчица го издебна
и нагости със него своите рожби.

Но повестта ни не завършва тука,
че болестта бе вляла у човека
отрова — и вълчетата умряха.

1

ДЪЛБОКО в тъмни градини
се носи песен старинна:
«Зная, че ти ме не любиш,
зная, че ще ме забравиш. . .»

Там едно сърце разказва
на мрака и на вятъра
за своята обич и мъка —
може би то е моето,
може би то е вашето.

Всичко в света се повтаря.

ЗАВИЖДАМ ТИ за мрачната ти сила,
 светецо, що избодеш си очите,
 за да спасиш душата си безсмъртна
 от гибелната хубост на света.

И моите очи за казън чакат.
 Но аз съм техен роб — не вдигам шило.
 А пия с тях блаженства, ток, отрови
 и тръпна — и ликувам — пея — плача —
 и тъна — тъна в тъмнини и бездни,
 без лъч, без пот, без изход, без надежда.

ВИДЯХ ТЕ ПАК. На тая чужда гара.
 И като че от ток ударен, трепнах.
 И моя взор, и всяка моя клетка
 изпълниха се с тебе, с тебе. С тебе.
 А тръпното сърце зашепна лудо
 това, което нивга моите устни
 не ще извикат — с вопъл и блаженство,
 през пропастта, що между нас тъмнее.

Разминахме се като непознати.
 Ти с безразличие възви край мене
 и аз стоях безгласен като храста,
 край който бегло слънцето минава
 и го почти не вижда — и не знае,
 че в бездните на светлите му капки
 едничко то ликува и сияй.

ПОДСЛУШАНИ ПЕСНИ

(По народни мотиви)

ЗАСПАЛА МИ Е девойка
между две вити планини,
между две гори зелени,
между две гранки люляка.
На люляката славейче —
славейче тихом говори:
«Стани ми, стани, девойче,
от гора ветреца повея,
руса ти коса развея,
че ми се краче заплете
във едно русо косъмче,
не мога да си подхвъркна
с водица да се напия,
а ми гърлото пресъхва
и ми сърцето изгаря
от твойта коса, що грее
като на пожар пламъка,
от твойто лице, що свети
като на утро слънцето,
от твойте уста дъхави
като на цвете гърлото.

РОСЕНЦЕ мънино,
Росенце тънино,
Росината коса,
дълга като река,
гъста като мъгла,
Росиното лице,
бяло като мляко,
ало като вино.
Росините очи,
тъмни като гора,
тайни като вода.
Росенце мънино,
Росенце тънино,
Росината коса
ни дълга, ни къса,
Росината коса,
със нож пресечена,
с росен размесена,
с кърпа забодена,
в Шумен проводена —
на малко дюгенче
при младо ергенче.

ЛЕЖИ, та спи вакъл момък
насред гора люлякова,
на поляна игличина.
Иглика се тихо моли:
«Повей, повей, горянине,
наведи ми руса глава
да помилвам, да целуна
тия вежди — два синора
в чисто поле неорано,
тия очи — два кладенци
в тъмни доли магьосани.»

КАПНА капка от вита лозница,
та напълни чашка от помниче,
та се напи черноок босилко,
па потегли, па се заклатушка,
па си срещна синя теменужка,
прихвана я през тънкото кръстче,
целуна ѝ жълтите очички,
помилва ѝ зелената гушка.

Разсърди се първото ѝ либе —
здравчо-горчо с червено калпаче, —
та се втурна от гора зелена,
па замахна с листо от борика,
прободе го право във сърцето,
повали го мъртъв на тревата,
размириса на дребен босилек
от земята до небето синьо.

ДАДОХА си клетва двама млади
в ясни нощи под червен трендафил,
подслуша ги славей пъстро пиле,
пя им песни за обич и вярност.
На ранина шетлива девойка
друго либе с трендафил закичи —
с друго либе верни думи дума.
Чу трендафил от китна градина —
изсърхна му зелената гранка,
чу я славей от червен трендафил —
онемя му тънкото езиче.

ЗНАЯ, че ти ме не любиш,
зная, че ще ме забравиш,
докато минеш, заминеш
от едни очи до други,
докато пиле прехвъркне
от люляк до бял трендафил,
на тънка вейка застане,
крилце си с човка поглади,
шарено перце отрони,
към синьо небе погледне
и за гората замине.
Пък аз ще да те забравя,
когато главнята лист пусне,
кога бял Дунав пресърхне,
тук-там локви останат,
дребни ги пилци изпият,
зелена лоза израсне,
черни гроздове налее,
на вино да ги направя,
да пия, да се опия —
тогава ще те забравя.

— АЗ ЩЕ ТЕ ВЗЕМА, юначе,
ако ми купиш, направиш
кошуля от бял трендафил,
сукман от пъстро лаленце,
чехли от жълта латинка.

— Ще ти ги купя, девойче,
ако ми и ти даруваш
калпак от черно молченце,
гайда от сиво комарче,
кавали от ран босилек.

ОТ ЩО се земя разтвори,
та се тревата подаде,
от що се гора тресеше,
та ѝ се пъпки пукаха?
От буйни хора тропливи,
от тежка сватба голяма.
Кокичето се женеше,
червен го божур вземаше,
лопошът сред двор стоеше,
сминова пъпка държеше,
на зелен тъпан тупаше.

Теменужките пееха,
ситно си хоро виеха,
зелени поли мятаха,
сини забрадки вееха,
а минзухари ихкаха,
с черни ботуши тропаха,
зелени саби въртяха.

Кокиче сълзи ронеше,
бяло си було мокреше,
че му е мило и свидно
за чисто поле широко,
за ведро небе високо.
Червен го божур-тешеше:
«Мълчи ми, мълчи, невясто,
сега ще да се покачим
на бързо конче от клонче,
па ще препуснем, ще идем
у една къща мермерна,
във една чаша сребърна —
от една вода да пием,
на едно място да вехнем.»

ПЛАКАЛО ми мойто либе
на прозорче, под звездите,
напълнило с дребни сълзи
жълта чашка от иглика,
синя чашка от люляка.
Вързало ги с тънка свила
на славейче на гушката,
пратило ги през полето,
през гората — та до мене.
Отвързах ги, натопих си
тънка кърпа копринена,
па я турих в бели пазви —
изгори ме, запали ми
бяло сърце със син пламък.

СВЕТЕ ЛЪЖОВЕН, грижовен,
не можах да те живея. . .

Когато умра, отида,
сърцето ми ще изникне
на тъмен червен трендафил —
на него славей ще мъти,
моята обич ще носи,
моите песни ще пее.

СЪБУДИ СЕ ясно слънце
под покривка от облаци,
на възглавка от мъглица,
на постилка от мракове.
Облече си златни дрехи,
препаса си ален пояс,
наръси се с ясни искри,
нароши си огнен перчем,
накрехна си сребрен калпак,
наметна си сребра гуня,
па си яхна златен жребец
и препусна по небето.
Сред небето сини двори,
насред двори тъмен облак.
Поспрепна се ясно слънце,
пришпори си златен жребец —
да премине сини двори,
да прескочи тъмен облак.
Разсърди се златен жребец,
издъхна си топъл вятър,

прескочи си тъмен облак,
разлюшна си юзди-звезди,
развея си огън-грива,
размаха си жар-опашка,
па заигра, па затропа,
та разпръсна мраковете,
та потроши ледовете,
та помете снеговете
и накити чисто поле
със кокиче, със игличе.

ЗАСПАЛО е юначе моряче
насред земя, наред Синьо море,
заспало е под бяло ветрило,
сънувало бащини си двори.
В равни двори червена калина,
на калина — пиле презморянце,
под калина — първото му либе,
пръстен вади и на пиле дума:

«Вземи, пиле, тоя златен пръстен,
да го пуснеш във Синьото море,
на гемийка, на момкови пазви,
та да знае мойто първо либе,
че три годин чаках, не дочаках —
няма вече, пиле, да го чакам.»

Събуди се юначе моряче,
че му падна студено на пазви —

не е било студен златен пръстен,
най е било капка морска вода,
морска вода — студена, солена,
като сълзи за далечно либе.

РАЗПУКНА СЕ синя теменуга,
та омая момче и девойка
да се любят под зелена драка.
Викнаха ги съдба да ги съдят,
попитаха синя теменуга,
мека трева и зелена драка.
Мека трева, синя теменуга
ни ги знаят, ни са ги видели.
Отговаря зелената драка:
«Гледала съм, видяла съм всичко —
ей ви белег шарена къделка
от момково юнашко перчемче,
от момини самодивски плитки.»

СТИХОТВОРЕНИЯ

1944—1949

ДЪРВОТО, що е в гората,
и то със листи говори,
кога го вятър погали,
и пиленцето на него
и то небето поглежда,
когато лъч го огрее.
А аз, от жалба задавен,
стоя до тебе и тръпна —
не бива да ти продумам,
не бива да те погледна.

9 СЕПТЕМВРИ

В страната ни издигна нож насилникът,
ний свихме се в удобствата си сити
и всички ценности в калта загинаха,
а подлостта — им стана заместител.

Еднички те — незнайните младежи —
избягаха високо в планините
и в младите сърца като в ковчезета
честта и свободата бяха скрити.

Но тъмничарят не търпи свободните —
той прати им убийци и роботи,
и всеки дол надмина преизподнята,
и всеки връх стана една голгота.

Ала от кървавите пари и миязмите
земята падна болна и зачака
часа, когато в своя гняв създателя
ще я закити като леш във мрака.

Тогава стана чудо: те се спуснаха
със ясни знамена от планината,
с уста от жад и ужаси попукани
и незарасли рани по челата,

и мина лъх — и ток — и звън космически —
земята се пробуди и накити —
и днеска с цвят и знамена окичена,
лети, сияй и пей между звездите.

IX. 1944

НОВ ДЕН

Роден край прекрасен, бащин край свещен,
днес над тебе грее нов, лазурен ден!

В мини и полета, в зной и дъжд, и студ,
ний за тебе пеем в бодър, весел труд.

Грижно ние сеем в твоя мрак суров
жито, слънцогледи, бодрост и любов,

смело ние браним с каменни гърди
сушата, небето, морските води!

ПЪРВИ МАЙ 1945

Вдигни се, чер народ, из дълбините,
излез навън, мравунек на труда,
станете слаби, смазани и свити,
престанали да вярват във света —
далеч гърмят оръдия и вятър
бучи и носи звън от пристъп млад,
и слънцето трепти във синината
като неவிждан ален, ален цвят!

Станете из незнайните гробове
и вий — избити в мрачните нощи,
погубени в планинските усои,
удавени във щерни и реки,
дочезнали с открити млади вени,
обесени по къри и стъгди,
разкъсани, разбити, удушени,
издъхнали в горящите пещи!

Стани, народ-юнак, и чуи как бият
победни барабани с гръм и звън

и събдва се онуй, що ти самият
лелея като скъп, безумен сън!
Вдигни се и кажи като присъда
след толкоз много кръв и злост, и вой,
че ти си тук, ти беше, ти ще бъдеш,
и тоя ден и тоя свят е твой!

ПРОЕКТОХИМН

Цъфти, Българийо прекрасна,
растете ниви, градове,
гради, народ, що в битки расна —
на подвиг те векът зове!

Да строим със Димитров начело,
да градим нов живот, ново дело!
нам ни свети във мрак и беда
лъчезарна съветска звезда!

От Ботев сме с душа гореща,
Септември ни кали във кръв,
готови сме за всяка среща
с любов на брат и зъб на лъв.

Да строим със Димитров начело,
да градим нов живот, ново дело!
Нам ни свети във мрак и беда
лъчезарна съветска звезда!

Българийо, ний с чук в ръката,
ще бдим и ще градим докрай —
и твоя стяг през времената
в лъчи и слава ще сияй!

Да строим със Димитров начело,
да градим нов живот, ново дело!
Нам ни свети във мрак и беда
лъчезарна съветска звезда!

РАННИ СТИХОТВОРЕНИЯ

Вот как я в детстве любил
Сидеть на крыльце и думать
О том, как будет жить
Вот так и ты, мой друг, живи

И так же, как и я, люби
Сидеть на крыльце и думать
О том, как будет жить
Вот так и ты, мой друг, живи

Ты же, мой друг, люби
Сидеть на крыльце и думать
О том, как будет жить
Вот так и ты, мой друг, живи

И так же, как и я, люби
Сидеть на крыльце и думать
О том, как будет жить
Вот так и ты, мой друг, живи

УНГАРИЯ

1

Разбит е полет смел към бъднина велика,
строшени са в подем размахнати крила —
там, дето Дунав бял и Тиса сребролика
чертаят светъл път по ширните поля!

И там сред адски вой гори гигантска клада
на смръщено небе под кървавия свод
и буйният ѝ плам поглъща без пощада
най-светлите чеда на цял един народ!

Голгота ли? — Какво, какво са всички рани
на древний кръст, що сам във мрака се черней?
— Там хиляди чела със тръне са венчани
и всякой тъмен кът разпятие лелей!

Там няма светъл лъч на радост и отрада,
там всеки звук е стон и всяка песен — плач!
Там всяка морна нощ е кървава засада
и всеки блеснал ден — безмилостен палач!...

Народи от света! Постиснати и гладни!
Извийте своя взор към тоя пламнал ад!
На белия тиран в ръцете безпощадни
умират там за вас!... Умират брат след брат!

И в скръбно тих поклон-склонили си челата
пред жертвеника свят вий дайте свят сбет,
че вярно и с любов ще пазите в борбата
на мъртвите борци безсмъртния завет!

2

Размахват вихрите бездомни
над вледенените прстори
крила от ситен сняг и скреж
и безутешната им песен
разлистя спомени умрели
за дни на блясък и слънца.

Мълчи безбрежната пустиня,
изплела сребърна одежда
от сняг и синкави мъгли,
и в своите пазви безответни
загръща смръзналия бисер
на толкоз жалби и сълзи!...

Братя, изтерзани сред полята,
гдето черна нощ и смърт цари —
ний зовем ви с вяра във душата:
братя, подигнете си челата —
скоро пак зора ще зазори!

В ноктите на бандата коварна,
жадна за безумна мърт и стръв,
не проклиняйте ни в бол безмярна —
ний кълнем се: тая нощ кошмарна
ще разпръснем с пламък и със кръв!

Братя, изтерзани сред полята,
гдето черна нощ и смърт цари —
ний зовем ви с вяра във душата:
братя, подигнете си челата —
скоро пак зора ще зазори!

КЪМ ЧЕРВЕНИТЕ БОРЦИ

Поклон, борци червени, сломили гнет вековен!
Поклон пред флага кървав, псбедно що се вей!
Поклон, поклон, титани, пред подвига чувовен,
що светло и всевечно в душите ще живеи!
В гърди любов понесли, в очите — плам безсмъртен,
вий палнахте пожара на дългочакан Ден
и днес светът немее, учуден и покъртен,
пред вас, чеда велики на севера студен!

При Нарва, Двина, Волга и ледноструйна Лена,
на целий свят поробен понесли тежкий кръст,
вий носихте зората във пурпур озарени
сред кикота безумен на луда сеч и мърт!
И смело и неспирно летяхте из полята,
на страдащите братя дочули знойний зов,
и паднахте безмълвно — ранени във челата,
и сетния ви поглед — бе прошка и любов!...

И ето — бягат вече с наемни параходи
носителите черни на кървав гнет и мрак —

погинаха безславно разблудните всйвсди
Юденич, Дутов, Врангел, Деникин и Колчак!
И мъртвата им сянка напразно псмсщ вика —
отнигде няма стзвук задгрсбният им стсн:
безсилна и слсмена е «Франция велика»,
безпомощен и жалък — «всесилний Албион».

А вредом, де в окови човек потиснат страда,
въстава мощно робът — довчера смазан, слаб —
от Индия, Корея — до Куба и Канада,
от Южните морета до ледния Нордкап!
И тръпно, и стихийно надига се в сърцата
на кипнало страдание трептящата вълна,
разпламва се борбата — развихрена и свята —
и веят се метежно червени знамена!

И ние — шепа воини — решили безпсщадно
да счупим черний пръстен на свсйте рсбски дни,
десницата си братска прсстираме ви жадно
на Дунава възбунен през тъмните вълни!...
Поклон, поклон, титани, пред устрема върховен,
пред знамето червено, псбедно що се веи!
Поклон, творци велики на подвига чутовен,
що светло и всевечно в душите ще живеи!...

В НОЩТА

Тълпи се мракът непрогледен,
витаят бури над света —
другари, факела победен
високо вдигайте в нощта!...

Забийте тучени камбани,
разсейте бодър зов и звън!
Ний бранниците сме призвани
да будим братята от сън.

Ний кудим тъмний дух, що свежда
крила над всякоя мечта,
ний носим огън и надежда
на безнадеждните в нощта!

И нека вихри неотстъпно
лица ни шибат с вой и бяс
и всичко черно и престъпно
да вдига кървав меч над нас!

Ний няма свойто честно име
с позорен хленч да опетним,
ний няма нивга да склониме
чела, калени в плам и дим!

Тълпи се мракът непрогледен,
витаят бури над света —
другари, факела победен
високо вдигайте в нощта!...

ПЛАМЪЦИ

I

Загърнат в черен дим, разлестя огнен цвят
запаления дом на трудовия народ,
и ужасът свисти над сепнатия град,
и ужасът люлей безумен хоровод...

Гори, гори без спир... С приклади и камшик
за «ред и тишина» продаден страж следи
и мрачния затвор задушва всеки вик
в безотзивната паст на своите гърди!...

А там — под златний свод на своите дворци,
тираните след пир здрависват «славний» ден —
на всеки тих балкон под виснали венци
стои един Нерон възторжно вдъхновен!

Но, все, подлещи! — Напразно знак лъчист
измамата чертай над черния ви път! —
Все пак със сетний лъч на заника златист
и вашите мечти безследно ще умрат!

Все пак из плам и дим творците на света
възкръсват и творят желани бъднини!
Все пак над вашият пир несменно бди смъртта
и ледния ѝ смях чрез чашите звъни!...

Братя, развихрений пламък
с огнени думи заклана
и гръмовито зове!
Братя, да бъдем от камък!
Нашата светла утеха
в тежкия подвиг лежи! —
Там в безпощадния пламък
веч безвъзврат изгоряха
сетните цветни лъжи!

С пушка и нож във ръката
своите червени скрижали
в клетвата да осветим
и беззаветно призовали
сетната страшна разплата
в стръвния бой да летим!

Братя, развихрений пламък
с огнени думи заклана
и гръмовито зове!

В ЗОРИ

Ранила рано в звездни нощи сред теменужена мъгла,
далеч зад черните баири зората огнен щит кове
и ведрий звън на удар верен, размахнал сребърни крила,
лети над ширните полета и властно буди и зове.

Станете, гладни и безправни — чеда на вечните борби,
станете, бранници, призвани от разгневените съдби —
загърнат в своята черна броня, настръхнал дебне
старий свят
и гръмко първите зарници за сетен кървав бой тръбят.

А скоро утрото победно, извило строен слънчев стан,
от нишки синкава стомана и жълто злато изтъкан,
по стъпките ви ще пристъпи след дивий вой на ранна сеч
последни сенки да разгони със своя огнен щит и меч.

И в час на радост всепсбедна разискрен поглед ще сведе,
и сплело звездните поводи, в лазурний шир ще поведе
сияющата колесница на тържествуващия ден
с венец от златни слънчогледи и бели рози украсен.

НОЩ

(София, срещу 1 януари 1923)

Безумна нощ разметна мрежи
над вавилонските копнежи
и вавилонските печали на
многохилядния град.

Фабричните тръби призваха
на сън работния народ
и мълком всяка бедна стряха
склони разбития си свод
и тъмно смръщена и хладна
посрещна своите чеда,
които морен сън открадна
от всекидневната беда.

А там по улиците шумни,
където стъпкани лежат
завети волни и безумни,
възпламна пъстър маскарад
и пак с развихреност пияна
разписна кипнали вълни
от цветен фалш, лъжа, измяна
и от разгопени жени.

Театри, кино, оперети,
концерти, танци, тържества
посипват шемет и конфети
над всяка охолна глава
и там на златний бог жреците
след всеки сладен зов летят
и във очите им разкрити
гори бездънна сладна жад. . .

Но мълком крайните квартали,
където мъката мълчи,
оглеждат блесналите зали
със черни яростни очи
и всеки камък, всяка къща
в закана гърчи гневен лик
и във гранитна гръд загръща
искрата на пожар велик.

РАЗБУНТУВАНИТЕ

И ето
настава върховния час —
в несвяст
земята се търси, трепере, тресе. . .
Светкавици сини размахват камшик
със грохот и трясък, със вой и със вик
и в бясна, безумна, нечувана мощ,
раздрали огромните черни гърди
на плахата нощ,
рушат и разронват слънца и звезди.

А сам
гранитния град
със ужас и плам
във своите стъклени страшни очи,
разбунил огнища по каменен стан —
пиян, разлюлян,
бучи и посреща със буйна вихрушка от
цветни искри
на светлото чудо великий възход!

Разплата! Разплата!
Тръбите тръбят,
тресат
и зоват
в тъмата —
в бездънната, сънна, вероломна нощ:
със пушка и нож
на бунт и на смърт!
Станете, вий, рожби на черния труд!
Станете, откърмени в дни безотрадни
със мраз и със зной,
станете, станете, безправни и жадни,
за хляб и за правда на присъп и бой!...

И ей ги — в тревога
те идат отвед, —
тъй много, тъй много —
безкрай и безчет. . .
Челата са хладни и твърди кат камък,
очите са пълни със гняв и със пламък. . .
В ръката
напълнена пушка, зловещо премрежила
 черно око,
потръпва и чака
и дебне във мрака. . .
Другари, напред!

О, звън от крилата на вихрена смърт!
О, дъжд от рубинова кръв! . .
Нощта е разголила къдрава гърд,
нощта е привела ранено чело!
Плющят знамената червени,
развени
над верните братя по скръб и тегло. . .

Заплитат куршумите огнена мрежа,
картечът бележи
по плахите сгради чемерни черти.
Дъга седмоцветна в тъмата развели,
кат хищни ята със лисък прелигат
и с трясък се пукат шрапнели!...

Разплата! Разплата!

Тръбите тръбят, тресат и зоват
в тъмата —
в бездънната, сънна, вероломна нощ!

С пушка и нож на бунт и на смърт!
Станете, вий, рожби на черния труд!
Станете, откърмени в дни безотрадни
със мраз и със зной —
станете, станете, безправни и гладни,
за хляб и за правда на пристъп и бой!...

СТИХОТВОРЕНИЯ,
ПЕЧАТАНИ, НО НЕВЛЕЗЛИ В
ОТДЕЛНИ СБИРКИ

ТРЕСКА

Разцъфнали бели кремове,
развили се млади ябълки.
По нивите тръпне семето,
по нивите зрее хляба ни.

А вятъра тук от съмнало
низ друма юзди размятал е —
с юзди и звънчета звъннали
пред портите тропа вятъра.

И слънцето, майко, слънцето,
и слънцето бий в прозореца —
ах, как да надникна мъничко
през тия стъкла притворени!

Въз мойта десница легнала
пак треската, майко, гали ме,
очите ѝ — щерни ледени,
устата ѝ — рана алена.

Пронизват ме стръвни свредели,
безкрай ми тежат клепачите —
на гърд като обръч сребърен
змия ме пристяга, майчице.

С НОЖИЦИ остри в ръката
златнага жътва лудей,
златната жътва в полята
нивите стриже и пей.

Нивите — кротки овчици,
що ги е господ поил —
дремят, закрили зеници
с клепки от златен осил.

Ний сме привели надолу
пламнали, буйни глави,
жънем и режем на воля
жито и диви треви.

А от кръстците — вериги,
звъннали в синия ден —
господ невидим издига
злат и огромен купен.

Аз искам да спомня през десет години
смах, цъфнали клонки. И къдри развети.
Момичето — дете безвестно погина
със моята пролет, пчели и дървета.

ПРОЛЕТ

На Ат. Букурециев

Небе — яспосиньо око. И във него
зеница — ти, слънце на родната пролет.
Дървета — грамади от цвят и от нега.
И сребрен ветрец, задъхан и волен.

Пчелици се влят и пеят метежно
низ цветната шир и просторите сини.
И някой разказва приспивно и нежно
как сам бог нощеска оттука е минал,

Как сам бог, прегърбен, в ръка със
звездици,
пред първи петли е кръстосал полята.
Събудил пчелите и пойните птици
и в цветните чашки налял аромати.

Стопли ми сърцето ти, огнена пролет.
Сърцето ми — кошер, смразен и сломен.
Ти, сребърен вятър, полюлкай на воля
въздушните люлки на пролетен спомен.

Това издание обхваща поетичните съчинения на Асен Разцветников в стихове и проза — без произведенията му за деца, които са издадени отделно. В него влизат и литературните статии на автора, както и преводите на поетичните произведения в стихове. Изданието е в три тома:

Том I — Стихотворения.

Том II — Хумор и сатира, литературни статии, «Подвигът», писма.

Том III — Преводи: стихотворения, «Херман и Доротей», «Тартюф», откъси от «Илиада».

В бележките най-напред се посочва де е печатано произведението за пръв път, след това първата сбирка, в която влиза. На второ място се изтъква поводът за написването му или обектът на изобличението (при хумористичните произведения) — ако това е известно. От разликите между отделните редакции се отбелязват по-важните — ония, които имат идейно-художествено значение. Промените (думи и изрази) се печатат разредено — освен когато това е цял стих, несвързан с други промени в строфата. При сравнението на отделните редакции номерацията на стиховете е по нашето издание. Непознати думи, имена и събития се обясняват най-после.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ПЪРВИЯ ТОМ

СЪКРАЩЕНИЯ

- ЖКлI — «Жертвени клади», София, 1924. [Първо издание.]
ЖКлII — «Жертвени клади», второ издание, София, 1925.
Дв — «Двойник», поема, издание първо. [София, 1927.]
ПлВ — «Планински вечери», книгоиздателство «Хемус», София, 1934.

- Ст — «Стихотворения», «Хемус», София, 1942.
 ПрРВ — «Работнически вестник», седмична литературно-научна притурка, № 1 — № 39 (1922—1923).
 ЧСм — «Червен смях», седмично илюстрирано литературно-хумористично списание, I—IV (1919—1923).
 НП — «Нов път» [списание], I—II (1923—1925).
 Зл — «Златорог», списание за литература, изкуство, критика и културни въпроси, I—XXIV (1920—1943).
 БМ — «Българска мисъл», орган на Върховния читалищен съюз в България, I—XVIII (1926—1943).

Като оставим настрана «Жертвени кладии», много от останалите стихотворения на Асен Разцветников през времето от 1925 до 1944 г. са излизали по два или три пъти: в периодични издания и в книгите му «Планински вечери» (1934) и «Стихотворения» (1942). Повечето от тях в тия случаи са претърпявали известни промени. Някои от промените са правени под натиска на тежката фашистка атмосфера. Особено ярки са случаите с «Двойник» и «Затвор». Поради това при избора на различните редакции ние сме предпочитали ония, които са правени по идейно-творчески съображения и изразяват истинския развой на автора. При всички случаи ние отбелязваме различните промени и коя редакция сме взели в нашето издание.

В 1949 г. авторът е приготвил сборник «Избрани произведения», които са щели да бъдат издадени, изглежда, от «Народна култура». Той е направил нова подредба на стихотворенията си и е нанесъл някои поправки. Ние не приехме тая подредба, тъй като готвеният сборник не обхваща голяма част от характерните творби на поета — липсват много стихотворения, между които и цялата поема «Двойник», без която не можем да си представим развитието и изобщо поезията на Разцветников. Ние намерихме за най-добре да запазим в нашето издание цялостния облик на трите основни книги с техните характерни заглавия: «Жертвени кладии», «Двойник» и «Планински вечери». Колкото се отнася до промените в текста в готвеното издание през 1949 г., ние се съобразихме с ония от тях, които имат художествено значение и не променят идейния смисъл на произведенията. Останалите ще бъдат посочени в бележките.

Стр. 31. Жертвени кладии. — Първото издание на «Жертвени кладии» е готово в края на април 1924 г. Но преди да се пусне в продажба, то е конфискувано от фашистката полиция. В сп. «Нов път» от 1 май 1924 г., кн. 11, Георги Бакалов пише кратка протестна бележка, която започва така: «Жертвени кладии. Стихосбирка от Асен Разцветников. Щеше да има такава сбирка. Но досега още няма. Защото при един набега на полицията в печатницата била конфискувана. Авторът, наш отличен сътрудник, потърсен да бъде арестуван. Да живее свободата на печата! Да живее свободното поетическо творчество!» След дълги разpravии през първата половина на май книжката е освободена. Тя е напечатана с тъмночервени букви. Корицата — от Александър Жендов — представя млад революционер, привързан на кол за разстрел с верига, която опасва като рамка цялата корица. На гърба на втората корица е отбелязано: «Почти във всички екземпляри има измачкани, скъсани и зацапани листа: това са следи от свободата на печата. Прося извинение от читателите.» А в долната част е сложена бележка: «Поради големите щети, причинени по независими от издателството причини, цената на книжката се увеличава на 12 лева.»

Поради големия интерес към нея книжката се изчерпва бързо и през есента Георги Бакалов прави второ издание, което излиза към средата на ноември същата година (1924), макар че на корицата (по издателски съображения) пише: 1925.

За основа на нашето издание вземаме текста от второто издание на ЖКЛ, като приемаме ония поправки от 1949 г., които не променят идейно-художествения смисъл или внасят думи и образи, които са по-точни, но при някогашните условия не са могли да бъдат употребени.

Стр. 33. Посвещение. — ЖКЛ I.

Стр. 35. Предтечи. — ПрРВ, № 23 (към бр. 138 от 2 дек. 1922), заглавие: Новата Голгота, под заглавието: «Осъжданите от фронтовите военни съдилища най-вече за непокорство и революционна пропаганда войници биваха застрелвани с привързани отзад на кол ръце». — ЖКЛ I. — Тук вземаме редакцията от 1949 г.

В ПрРВ, ЖКЛ I и II ст. 1—2:

Христос възпря, свали от морно рамо
товара свят и в миг сълза проля;

ст. 9—10:

и тримата осъдени да сплитат
през тръпки смръзнали ръце по тях.

В ПрРВ ст. 8—9:

два черни кола, стрясък глух побити,
и двама родни братя да преплитат;

ст. 14: той вдигна към небето с укор свят; ст. 16: той
трепна и отпусна я отново.

След куплет V в ПрРВ има куплет, изпуснат в ЖКЛІ и II:

«Другари, в тая ледна нощ ний гинем
с копнеж и жад за пурпурни слънца!
И нашта светла гибел през години
като разбунен повик ще премине
над тъмний сън на робските сърца!»

Стр. 37. Н и й. — ПрРВ, № 10 (към бр. 63 от 2 септ. 1922),
заглавие: М л а д е ж к а п е с е н. — ЖКЛІ. — Вземаме го с
единствената поправка, направена в 1949 г.

В ПрРВ, ЖКЛІ и II ст. 7: И кръста от лом и лопата до-
коснали с трепет свещен.

В ПрРВ ст. 9: Ний идем из тъмните пазви на полския
къдрав простор; ст. 21—22:

И ето: борбата размахва разрошено черно крило
над всяко орисано гняздо на мъки и робско тегло.

След ст. 22 в ПрРВ има още 8 стиха, съкратени в ЖКЛІ и II:

И ние в могъщи талази, подобно шумяща река,
въставаме страшни и гневни със пушка и факел в ръка.

И всяко леговище скрито, и всеки подмол прокълнат
посреща ни с глутница хищна, призвана от стария свят.

А нощната буря, люляна във люлка от черни гори,
със всяка светкавица рси над нас смъртоносни искри.

И както над ледна вихрушка отронва се цвят подир цвят,
тъй падат из наште редици нечакано брат подир брат.

Ст. 24: които са първи по храброст и сила във тежкия
час.

Стр. 39. Звездни нощи. — НП, I, 2, 15 дек. 1923. —
ЖКЛІ.

Стр. 42. След погребението на Хр. Смир-
ненски — 1, 2. — «Младаж», III, бр. 6, 16 юли 1923. —
ЖКЛІ.

Стр. 44. В и х р и. — НП, I, 10, 15 апр. 1924. — ЖКЛІ. —
В НП и ЖКЛІ и II стихотворението е разделено на 2 части — вто-
рата започва от стиха: «С крила от...». В 1949 авторът го раз-
деля на 4 части.

В ЖКЛІ в края на първата част се повтаря куплетът: «Ще
угасим ний всеки пламък» и пр.

Стр. 49. Полски стрели. — НП, I, 5, 1 февр. 1924. —
ЖКЛІ. — В текста от 1949 г. ст. 5—6:

Но кой пристигна с пушка тамо,
накитен с пресен ален цвят?

В 1949 е сложено заглавие: «Вест».

Стр. 52. Молитва. — ЖКЛІ. — Помества се по текста
от 1949: — В ЖКЛІ и II ст. 6 и 18: за правда и за светлина...

Стр. 53. Последният воин. — Сп. «Смях и съл-
зи», бр. 6, 16. III. 1924, заглавие: Кървави вопли
(също и в ЖКЛІ и II). — ЖКЛІ. — Печата се по текста от 1949.

Ст. 1 в «Смях и сълзи» и ЖКЛІ и II: Над родните сте-
пи по кобна повеля. Ст. 2 в «Смях и сълзи» и
ЖКЛІ: размерно и бавно камбани звънят; в ЖКЛІ:
Размерно и тежко камбани звънят. Ст. 3 в «Смях и
сълзи» и ЖКЛІ: И ранната есен кат бледа Офелия;
в ЖКЛІ: И ранната есен кат луда Офелия.

«Вы жертвою пали в борьбе роковой» — стих от много из-
вестна руска революционна песен.

Стр. 54. К а н и. — НП, I, 1, 1 дек. 1923. — ЖКЛІ.

В НП ст. 1: Двамата храбри и верни солдати; ст.
13: Там под смирените стари тополи; ст. 21—23:

Двамата храбри и верни солдати
трепнаха бледи и плахи до смърт,
двамата храбри и верни солдати...

Ст. 8 в НП и ЖКЛІ: Момък и старец облян във сълзи.

Стр. 56. Сред запустение. — НП, I, 6, 15 февр. 1924. — ЖКЛІ.

В НП и ЖКЛІ двете стихотворения имат заглавия: 1. Призракт, 2. Последите. В НП ст. 21 от първото стихотворение: той в пива своята тежка лапа.

Стр. 59. Удавници. — НП, I, 3, 1 ян. 1924. — ЖКЛІ. — В текста от 1949 г. ст. 19: и надросний бряг димят; ст. 43: а вечер издигаме пушки, топори и вили; 46—48:

Ний гоним миража на чудна и светла страна.
И ужас тъмнее във нашите зелени зеници
и грей в тях сърпът на сърдитата
жълта луна.

Стр. 67. Мор. — НП, II, 1, 15 окт. 1924. — Тоя цикъл не е поместван в книга.

Петото стихотворение от цикъла заемаме от сп. «Нарстуд» (Народно студентство, орган на студентите комунисти и антифашисти изобщо в чужбина), Берлин, дек. 1924 — ян. 1925, № 6—7; изпратено е от автора. Свободен от ограниченията на българския полицейски режим, Разцветников преработва стихотворението, като прави от четирите строфи пет. Срещу четвъртата и пета строфи в НП има само една:

О, няма ли нявга от нас да отmine
стокракия валяк на душната нощ?
О, нямат ли свършек тез черни години
и вашия поход със пушка и нож?

Стр. 73. Затвор. — Наши дни, седмично литературно научно издание, год. I, № 5, 14 дек. 1924, заглавие: Из поемата Затвор. Там липсва първата част («Като жълти птици»). През 1942 Разцветников помества «Затвор» в сборника си «Стихотворения» под заглавието «Балада на затворниците от 1876 година» — за да заблуди фашистката цензура. В архива на автора намерихме първата част на поемата: «Като жълти птици». Кога е писана — не може да се установи. В 1949 авторът е направил някои малки поправки, които ние взехме пред вид.

В Наши дни ст. 3 от втората част е: Ужас и куршумни погнаха; ст. 17—18 от петата част:

и носи тръпки от омайниче
и нежни мисли и желания.

Стр. 83. Есен — 1924 — «Нарстуд», № 6—7, дек. 1924 — ян. 1925. В книга не е помествано.

Стр. 85. Лудата. — Ст. заглавие: «Балада за лудата». Печата се според текста от 1949. Писано през 1924 или наскоро след тая година. Във всеки случай отнася се за времето след Септемврийското въстание (1923).

В Ст. ст. 9: Никак не ща и да знам, че уж турците; ст. 15: греят им ясни слънца на калпаците.

*

Стр. 87. Двойник. — «Двойник» не носи нито дата, нито място на изданието. В надписа на екземпляра, който съм получил от автора, е отбелязано: 17.I. 1927 г. Книгата следователно е излязла в началото на 1927 г. в София. Поемата е поместена след това в сборките «Планински вечери» (1934) и «Стихотворения» (1942) с различни поправки. Ние взехме за основа текста в ПЛВ, тъй като поправките там са по-сполучливи — не променят първоначалния художествен замисъл.

За тая поема Разцветников съобщава: «Аз написах «Двойник», за да туря край на литературните си и обществени увлечения, без да помисля дори, че постъпвам като ония младежи, които решават да основат въздържателно дружество и се напиват по тоя случай за последен път» (ЛИК, I, бр. 20, 20. II. 1935).

Стр. 89. Дълбоко в горите. — Зл, VIII, 2—3, февр. — март 1927. — Дв.

В Зл ст. 8: отново се готвиш да литнеш със шлем и с огън на чело.

Стр. 90. Бедния, наивен. — Зл, VIII, 2—3, февр. — март, 1927. — Дв.

Стр. 91. Дон Кихот. — Зл, VIII, 2—3, февр. — март, 1927. — Дв.

Стр. 92. Не вярвам. — Дв.
В Дв ст. 4: зъл хищник, обрасъл със хора,
бесилки, ножове и змии.

Стр. 93. Душата ми. — Дв.

Стр. 95. Чеда на желязната. — Дв.
В Дв ст. 7: Лъжа е, лъжа е безумната мъничка приказ-
ка; ст. 10: свирепите тигри, надмогнали своята враждеб-
ности злоба. Стиховете от 12 до 15 са взети от Дв. В ПлВ
ст. 15 е: че ваште десници на острия меч са обре-
чени. В Ст ст. 12—15 са изхвърлени.

Стр. 97. Смири се. — Дв.

В Дв ст. 13: А негде: молебни и тропот... Стихове
11 и 12 са прибавени в ПлВ.

Стр. 99. И моят народ. — Цялото стихотворение е при-
бавено в ПлВ. В Ст то е преработено: от социален неговият сми-
съл става патриотичен:

И моят народ е свален,
и мойта родина — разкъсана
от старата хищна Европа.

Земята ни тръпне от рани,
земята дими и умира,
и птиците падат в нощта
от своите клони в гората.

Минава далечният вятър.
Вали тишина и забрава.
И в мрака бездънно дълбок
издига се вопъл сподавен:

«Тук има ли някъде бог?!»

Стр. 100. Ти, който забравен. — Дв.
В Ст ст. 9: наивнико огнен със русите къдри.
В Дв ст. 10—11:

И днеска и ясно, и болно ти става —
че господ забавя, ала не забравя:

Стр. 102. Светът е засада. — Дв.

В Дв ст. 1: Светът безнадеждния, светът безутеш-
ния, пустия.

Вместо ст. 7 в Дв има два стиха:

О, ти, Сатана, който движиш безкрайните змии-трансмисии,
виж там между зъбците — живо месо — любовта е увиснала.

Стр. 103. И мен ми е тъмно. — Дв.

В Дв ст. 1: И мен ми е тъмно и страшно. И мен, Джио-
вани Папини. Първите два стиха се повтарят и в края.

Джиовани Папини (1881—1956) — италиански
писател с противоречиво творчество, участвувал дейно в много
литературни течения, докато най-последен етап от сво-
ето развитие той говори в книгата си «Историята на Христа»
(1921), преведена и на български, която очевидно Разцветников
е познавал.

Стр. 104. Вечер така ми говореше. — Дв.

В Дв ст. 1 липсва — прибавен е в ПлВ. В Дв ст. 5: Знаят
ме само в рабците и птичките; ст. 13: нося ви: ясна звез-
зда в душата си; ст. 14—15:

Ала ще трепне гласът ми във клоните,
плахо ще звъннат задъхани стонове;

ст. 16—17: Хората, мъртви в тъмата
захъркали,
няма да видят звездата ни кървите;

ст. 18—20: Само след обед ще срещнат във вестника,
че в полунощи поета Разцветников

кой-знай-защо от прозореца скочил е.

В Ст последният стих: и е останал безжизнен
на плочите.

Стр. 106. Неянощ. — Дв.

В Ст ст. 2: и с грамадни сирени ревеше безумният
вятър. В Дв ст. 4: Той лежеше с разтворени кле-
пки и с пламък в очите; ст. 5: и когато среднощ някой падна
и ревна надвора. В Ст ст. 12: Аз съм честен човек, аз съм умен
и благи почитан.

Стр. 108. Е п и л о г. — Прибавено в ПлВ.

В Ст няма заглавие; ст. 2: усмихваш ми се, двойнико, от-
ново; ст. 7: кога пресъхнат гъстите води.

*

Стр. 109. П л а н и н с к и в е ч е р и. — Цялата тая стихо-
сбирка преминава после в сборника «Стихотворения» (1942),
дето авторът е нанесъл доста поправки, които не винаги са спо-
лучливи. Ние взехме за основа текста в «Планински вечери» от
1934, но в редица случаи правим от него отклонения, които са
посочени в бележките. Редът на стихотворенията е според ПлВ;
от тая стихосбирка извадихме поемата «Двойник».

Стр. 111. П о е т. — Зл, XV, 1, ян. 1934. — ПлВ, без за-
главие. В Зл, Ст и в редакцията от 1949 е сложено заглавие
«Поет», което оставихме и в нашето издание. Предпочетохме ре-
дакцията от Ст като по-богата по съдържание — с поправката в
ст. 29—30 от 1949.

В ПлВ ст. 9: Твоята мъка е безбрежна. В Зл куплет 7 е:

Като дъб издигай грани
в мълните на нощта —
всеки удар палва рана,
що блести като звезда

Ст. 29—30 в Зл: А когато чуеш кобен
г л а с — из вечните врати.

В ПлВ и Ст поправените думи в ст. 29—30 са «кобна реч».

Стр. 113. Л ъ ж а. — Зл, XII, 7, септ. 1931. — ПлВ. —

В Зл ст. 1: Попил дъха на лесове безкрайни. Ст. 8
е взет така, както е поправен в 1949. В Зл и Ст ст. 17—18:

Едно сърце се пуква в миг от нежност,
от приливана ведрата лъжа.

Ст. 21 в Зл и Ст: И пий цветецът с устни яносини.

Стр. 115. С т е п. — Зл, VII, 2, февр. 1926, в цикъл «Блу-
ден син». — ПлВ.

В Зл-второто двустийе се повтаря в края в следния вид:

Нямам брат на света, нямам нийде любимо момиче,
нямам жива искра, нито капчица вяра в гърдите.

Ст. 6 в Ст: със грамадни коси преминават и свалят
тревите.

Стр. 116. С т о л е т н и к. — В. «Съвременник», I, бр.
4, 1930. — ПлВ. Тук помещаваме първата редакция от «Съвре-
менник», в която се чувствува отзвук от Септемврийското въс-
тание.

В ПлВ и Ст ст. 1—3:

Защо, сърце, цъфтиш като столетник?
Едничък цвят — и пламнаха зори,
изви се дъжд и мълния просветна;

ст. 9: Но в него час ще ми не трепет таен; ст. 12: над гроба вей-
ки, билки и листа; ст. 14: ще кацне там с прозрачния си
съд; ст. 16: със странна радост в бронзовата гръд.

Ст. 6 в ПлВ: и в росен час ти цъфнеш втори път; в Ст: и
в росен ден ти цъфнеш втори път.

Ст. 10 в ПлВ: пролетните жили на пръстта.

Стр. 117. В е л и к д е н. — ПлВ.

Стр. 118. Е с е н. — В. «Литературен глас», II, бр. 62. —
ПлВ. В «Литературен глас» ст. 2—4:

тук няма усмивка, ни радост, ни път, нито брод,
тук вълците вият, низ димните степи залутани
и вихрите свирят и тътне високия свод;

ст. 6: заключили вратни и черни прозорци
в нощта ст. 9—11:

Не знаем що иде. Не помним що някога бе.
И тънем в земята, в водите и димните къщици;

ст. 16: със пъстрите чехли и жълтите тъжни очи.

В Ст ст. 6: залостили вратни и вкопчили нокти в пръст-
та; ст. 12: и чезнем за въздух и плочица синьо небе.

Стр. 119. М и н а л о. — Зл, VIII, 10, дек. 1927. — ПлВ.
Тук вземаме редакцията от Ст.

В Зл и ПлВ ст 2 и 18: тихо умират и светят далечните спомени. Ст. 3 и 4 са прибавени в Ст; ст. 13—14 в ПлВ:

Снемат ги два великана, из Янтра изскоčili,
в димната бездна, и няма ги: черквите, кулите,
плочите.

Ст. 14 в Зл: хвърлят ги в бездната: с черквите, с кулите, с плочите.

Стр. 121. Декември. — Зл, XI, 10, дек. 1930. — ПлВ.
В Зл ст. 6: Нямам спомени веч. Нямам вчера, ни утре —
ни днес; ст. 9: Ти дойди, зимна смърт, със носилка
от скрежни люляки.

Стр. 122. Мечтател. — Зл, VIII, 10, дек. 1927. — ПлВ.
Тук вземаме редакцията от Ст:

Стр. 2—4 в ПлВ: раснах черен в твойто царство труд,
бях сирак и през нощите ледени
мракът беше моят майчин skut.

Ст. 9 в Зл: синурите, блатото край селото. Ст. 13 в Зл и
ПлВ: жабите с коронки там се гмуркаха. В Зл ст. 15—16:

Свиреха джуджета под печурките,
скачаха могили и брези.

Ст. 18 в Зл: посред дъжд от алени искри. Ст.
24 в Зл: и в сърцето с мъничка звезда; в ПлВ: и в ду-
шата: с мъничка звезда.

Стр. 124. Аз и да. — Зл, XI, 2, февр. 1930, в цикъл «Пла-
нински вечери». — ПлВ. Вземаме го с поправките от 1949.

Ст. 1 в Зл: Аз и да от стръмните чуки с тояга и гуния на
рамо; в ПлВ: Аз и да от стръмните чуки с с облачна дре-
ха на рамо; в Ст: Аз и да от стръмните чуки с облачна гу-
ния на рамо. Ст. 4 в ПлВ: и бродя аз в тъмните друми без до-
мен и див като птица. Ст. 12 в Зл, ПлВ, Ст: де сам синео-
кият господ с вековните буки говори.

Стр. 125. Ходя край бездната. — Зл, XI, 2, февр.
1930, в цикъла «Планински вечери». — ПлВ.
Вземаме го, както е поправено в 1949.

Ст. 16 в ПлВ: своите тъмни уши. Ст. 3 от последния куп-
лет в Зл, ПлВ, Ст: в сините божии двори.

Стр. 127. Шумят лесовите. — Зл, XI, 2, февр.
1930, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ.

Ст. 1 в Зл: Червеният месец подава над буките ясен кал-
пак; в Ст: Червеният месец подава над буките рунта в калпак.

Ст. 2 в Зл: лежа под скалите, удавен дълбоко в зеления
мрак.

Ст. 3 в Зл и Ст: ти сън, ти, убице модър, побързай по
горския път. Ст. 4—5 в Зл:

Упой ме, люлей ме, шепни ми, и в свежата, в
бистрата нощ
забивай дълбоко в гърди ми ти тънкия сребърен нож.

В Зл шестият стих следван от двустийше, което после е из-
хвърлено:

забивай ти ножа, посипан с искри и звездички безчет,
поръсен със кръв от огнивче, със лунна отрова и мед.

Ст. 8 в Зл: де буки със златни тояжки по али пътеки вървят.
Ст. 9—10 в Зл:

И нека сънувам, приседнал над бисерна,
звездна река,
как моята майка из гроба ме гали със топла
ръка.

Ст. 11—12 в Зл:

как моето мъртво момиче се връща от чудна страна
и носи под сребърни мигли две светли зелени зърна.

Ст. 12 в Ст: трептят като облаци меки две крокни, любими
очи.

Стр. 128. Грей планината. — Зл, XI, 2, февр.
1930, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ. Тук помещаваме
редакцията от 1949.

Ст. 9—10 в Зл:

Вечер си лягам с молитва. Сънувам и слушам унесен,
слушам как ангели пият люлякова пролетна песен.

Ст. 10 в ПлВ и Ст: как ангели пеят в небето безименна пролетна песен.

Ст. 11—12 в Зл и ПлВ:

слушам как спи планината и тръпне с божури на пазва.
Дните прихождат. Минават. Искрят. И с
уемивка залязват.

Стр. 129. Нощта лежи. — Зл, XI, 10, дек. 1930, заглавие: Горският град. — ПлВ. Вземаме редакцията от Ст.

В Зл и ПлВ след осмия стих има двустиише, което в Ст е изпуснато:

И сядам там сред синьото и дишам без насита.
Звезди ми трепкат в ноздрите, в устата и очите.

Ст. 9 в Зл: и сбрал дружина облаци със млечен шев на пазви; в ПлВ: И сбрал дружина облаци със млечнобели пазви. Ст. 13 в Зл: как сясен мех под мишница върви в нощта горняка; в ПлВ: как с пръчка във десницата върви в нощта горняка.

Стр. 130. Здрачна вечер. — Зл, XI, 2, февр. 1930, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ. — Вземаме редакцията от Ст.

В Зл ст. 4: модра гуня и със лунен рог; ст. 7—8:

Нежно бляскат шатри жълтолиствени
по рудини, урви и скали;

ст. 14: опват лък възледени гърди; в ПлВ: дигат лък със ледени стрели.

Стр. 131. Свела мигли. — Зл, XI, 2, февр. 1930, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ.

Ст. 2 в Зл: С мокра човка кълве по стъклата ми жълтия вятър; в Ст: С мокра човка кълве по стъклата ми благия вятър.

В Зл ст. 4: Моят спомен е кон с бяла грива и сребри копита;

ст. 6: Аз се връщам. Стоя. Ти си мъртва за мене. Отдавна;

ст. 9: Аз привързвам с конец: твоите думи и пликчета сини;

ст. 11: Виждам: залез, небе и грамади със каменен накит.

Стр. 132. Планинските пустини. — Зл, XI, 2, февр. 1930, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ. Вземаме редакцията в Ст.

Ст. 2—3 в Зл: Ни вълк. Ни птица. Само
сняг вали.

Сред снежен дим, без гега,
без пътека.

Ст. 10 в Зл и ПлВ: Защо по здрачни сипеи вървя? Ст. 15 в Зл: снегът залива вечните купени; в ПлВ: снегът залива мъртвите купени. Ст. 17 в Зл: И може би: ще падна — в кръви тръне; в ПлВ: ще падна тук — покрит със ледни тръни.

Стр. 134. Със нокти и зъби. — Зл, XI, 2, февр. 1930, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ.

В Зл стихотворението има следния вид:

Нощта е разгърнала пазви, със лунна пендара накинени.
Светулкат по ясното платно на кичури звездни помничета.

Със нокти и зъби възлязох. След мене кръвта ми, о
господи —
кръвта като наниз от въглени грей низ рудини и проходи.

Ония, които обичах, спят мъртви там долу във бездните:
и ето ме: сам посред пропасти, камък, безбрежност и
ледници.

И ето ме: сам над купените, в бяла закана застинали.
И няма ни стълба нагоре. Ни стъпка, ни знак във
пустинята.

Назад ли? Напразно. Не мога. Ще падна без сила сред
урвите.
А страшно е — сам под звездите, под вечния купол и
бурите.

Едничка — смъртта ми остава: ехти ѝ в раздолите дивата
езда — и по белите пътища свети на коня ѝ гривата.

Но викна — и мигом изгряват очите, главите обичани,
и трепват в мен родни простори и песни, и ръж, и
метличина.

Защо си запалил в сърцето ми — земните алени трепети?
Защо ме доведе ти тука — и мен, тъмния друмник от
степите?

Стр. 135. Чуждинче. — ПлВ.

Стр. 136. Пролет. Картина и приказка, бр. 8, 1930. —
ПлВ.

В «Картина и приказка» ст. 10: в луд а радост всеки цвят.

Стр. 137. Люлчена песен. — Вестник на жената,
бр. 314. 1928, заглавие: Зимна вечер. — ПлВ, в цикъл
«Люлчени песни».

Стр. 139. Сляпото гъдуларче. — Венец, XI, 1,
1933. — ПлВ.

Стр. 141. Родни блатата. — Зл, VI, 8—9, окт. — ноем.
1925, в цикъл «Мъка». — ПлВ.

В Зл ст. 3: аз и да при вас пак и пак е крѣвта ми
отровна;

ст. 6—7:

и вечер през мрака съм виждал със трепет в гърди,
как жълтата треска — как жълтата треска и чумата;

ст. 13—18:

И дните — рой стършели детските клепки ожилили —
когато пред слънце аз тръгвах гълчан, просълзен
с със моята тояжка и лудите рунтави шилета
и с лошите думи, ах, лошите думи весден!

О, моите кораби разбити в морето останаха
и скопчен въз малка дъсчица, аз плувам към вас.

В Ст ст. 1: Вий димни ковчези на моите замрежени
спомени;

ст. 3—4:

аз и да при вас пак, за маян, пиян от погромите,
и шум на тръстики в ушите ми тихо звъни;

ст. 8: с фенерчета бродят във тихите, сънни води.

Стр. 143. Кръг. — Зл, VII, 2, февр. 1926, в цикъл «Блуден син». — ПлВ.

В Зл и Ст ст. 21: ще свия мълком малка китчица. В
Ст ст. 18: от белий град с отрови заплелен; ст. 19: и пак след
горко разкаяние.

Стр. 145. Удома. — Зл, VI, 8—9, окт. — ноем. 1925, в
цикъл «Мъка», заглавие: Сам. — ПлВ.

Ст. 5 в Зл: Да бъда в ред от всички бѣхтан и нахокван.

Стр. 146. Търново. — Зл, VII, 2, февр. 1926, в цикъл
«Блуден син», заглавие: Гробница. — ПлВ. В Ст загла-
вието е Търново, което възприехме и за нашето издание.

В Зл ст. 2: с къщите — с тадокози по скалите натрупани;
ст. 12: и във ръката ми: не й ната хладна ръка; ст. 16: капеха
крѣви, светулки, сълзи и звезди; ст. 20: с ясни зеници и с
алено чисто сърце. В Зл след третия куплет има друг, из-
хвърлен после:

В смърт и във огън ми беше душата попарена,
но с благодарност да милвам прѣстта бях готов,
дето въз мене бе тъй безчовечно стоварена
толкова много и тъй безнадеждна любов.

Стр. 148. Приказка. — Зл, VI, 8—9, окт. — ноем.
1925, в цикъл «Мъка». — ПлВ. В Зл е напечатано без стихо-
вете 13—16, които съществуваха в ръкописа на автора.

В Зл, ст. 7: аз плача и слушам за лютото; ст. 21—22:

Аз искам да дремна за мъничко,
аз искам забрава за миг.

В Ст ст. 5: обрoнил очи и чело.

Стр. 150. Селска песен. — Това заглавие на ци-
къла вземаме от Ст — в ПлВ е «Пасторална песен».

Стр. 150. Е х, т и, л я т о. — Зл, VI, 8—9, окт. — ноем. 1925, в цикъл «Мъка», заглавие: Ю л и. — ПлВ. В 1949 авторът е сложил заглавие: Ж е т в а.

В Зл ст. 2: м о р е, м а л к и п ъ с т р о п о л и, м у р г а в и м о м и ч е т а!

Ст. 11 вземаме с поправката от 1949, в по-раншните редакции: А х, щ е т р е п н е м, а х, щ е п а д н е м м ъ р т в и и з а д ъ х а н и.

Стр. 151. Х е й, р а з х л а д и н и. — Сп. «Демократически преглед», XVIII, 1926, 2, в цикъл «Пасторал». — ПлВ.

В Дем. пр. ст. 11—12:

А х, д а с и п а з и о ч и т е к ъ н о с а н и,
д е т о с ъ р ц е т о м и м л а д о м а г ъ с а х а.

Стр. 152. С н о щ и. — Сп. «Демократически преглед», XVIII, 1926, 2, в цикъл «Пасторал». — ПлВ.

В Дем. пр. ст. 11: в ъ з г ъ р д и т е ѝ к и т к и з ъ м б ю л и и г л и ч и н а;
ст. 15: А л а б е с н и а ж д е р и т е, м а ѝ к о, с е х в ъ р л и х а; ст. 17: И а з п а д н а х, и в м и г и р ъ ц е, и у с т а м и с е с х в а н а х а; ст. 19: к а т о д и м с е р а з н е с е в м и г в с и ч к о т о, м а ѝ к о, н о р а н а т а.

В Ст ст. 1: С н о щ и в е ч е р з а с п а л а с ъ н у в а х я, м а ѝ ч и ц е;
ст. 9: и л е ж е ш е у м р я л а т а ч у д н о н а к и ч е н а; ст. 10: и с ъ с с р е б ъ р н а ч е р г а п о к р и т а; ст. 11: н а ч е л о т о ѝ с в е т е ш е п ъ с - т р а и г л и ч и н а; ст. 12: в ъ в р ъ ц е т е ѝ — к и т к а о т ж и т о.

Стр. 154. Л е ж а. — ПлВ. Тук поместваме редакцията от Ст.

В ПлВ последният куплет е:

П р о н и з в а т м е с т р ъ в н и с в р е д е л и,
б е з к р а й м и т е ж а т к л е п а ч и т е —
н а г р ъ д к а т о о б р ъ ч с р е б ъ р е н
з м и я м е п р и с т я г а, м а ѝ ч и ц е.

Стр. 156. З а ш у м и м и т и, г о р о. — Зл, XXII, 10, дек. 1941, заглавие: К о с а ч, подзаглавие: И з «Селска песен». — Ст. — Върнахме го в ПлВ в цикъла «Селска песен», към който принадлежи.

В Зл ст. 13: и о т с е д н е н о щ т а в ъ в г о р а т а.

Стр. 158. Н а р е д и м и. — Сп. «Демократически преглед», XVIII, 1926, 2, в цикъл «Пасторал». — ПлВ.

В Дем. пр. ст. 1: Д а п о с т е л и ш т а я в е ч е р х у б а в о;
ст. 3: с а л е н о т о, ш е л е н о т о г у б е р ч е; ст. 5: д а м и т у р и ш п о д г л а в а т а к и т к и т е; ст. 6: в л и п о в а н с к о т о м и п о ш ч е ч у в а н и; ст. 7: д в е т е с е т н и к и т ч и ц и в е л и к д е н с к и; ст. 14: о г ъ н - д у м и н а с ъ р ц е н а б и р а н и (с ъ щ о в С т); ст. 15: д а ц е л у н а б у з и т е ѝ р у м е н и; ст. 16: ш и ѝ к а т а ѝ, м а ѝ к о — п р я с н о с и р е н е; ст. 17: д а п о м и л в а м в е ж д и т е, к л е п а ч и т е; ст. 24: п л е в н и т е и м, м а ѝ к о, и к у п е н и т е. Ст. 16 в Ст: г у ш к а т а ѝ, м а ѝ к о — п р я с н о с и р е н е.

Стр. 160. В т р а м в а я. — Зл, XII, 4, апр. 1931, в цикъл «София». — ПлВ.

В Зл ст. 4: и з м а м е н о т с в а л е н и т е т р е в и; ст. 6—8:

С л а с е н о. Д и г а т г о: п о ч т и д е т е,
р а з т в а р я т о о ч и к а т о и г л и к и,
и к а т о п л е т т љ п а т а т а м р а с т е...

Ст. 23: и с в е т я т о б л а ц и o т в и ш н е в ц в я т. Ст. 20 вземаме с поправката, направена след 9 септември от автора — в ПлВ е: към бога и смъртта във тоя ден.

Стр. 162. У л и ц а т а. — Зл, XII, 4, апр. 1931, в цикъл «София». — ПлВ.

В Зл ст. 14: к а п е с л е д т е б е н е з р и м о п о т ъ м н и т е п л о ч и к р ъ в т а.

В Зл и Ст ст. 4: с б и с т р а д у ш а и в г л е д ц и т е с о г н и щ а o т с в е ж и и с к р и. В Ст ст. 3: н я в г а т и, м л а д п о б е д и т е л, п р и с т љ п и и в е с е л н а в л е з е.

Стр. 163. З д р а ч. — Зл, XV, 1, ян. 1934. — ПлВ.

Стр. 164. У ч е н и я т. — Зл, XI, 10, дек. 1930. — ПлВ.
В Зл ст. 13: И е т о: м л е ч е н д и м в ъ в м е н с е в д и г а.

Стр. 166. К а т о к о р а б. — Зл, XIII, 8—9, окт. — ноем. 1932, без заглавие. — ПлВ, заглавие: У м о р а. Вземаме редакцията в Ст.

В Зл ст. 8: к о й т е ч а к а с л ю б о в н а б р е г а; ст. 12: к а т о м а ѝ к а л ю л е й п р о п а с т т а (с ъ щ о и в П л В). В П л В ст. 2: т и м и н а в а ш н а д б е з д н а т а п л а х; ст. 4: и п о к о я т и с м ъ р т н и я г р я х; ст. 13: о, р а з б и й с е с ъ с в о п љ л в с к а л и т е.

Стр. 168. С т е п. — ПлВ. — В Ст цикълът е наречен «Поле».

Стр. 168. С к л ю ч и л а т ъ м н и. — БМ, III, 9, ноем. 1928. — ПлВ.

В Ст ст. 2: моята х и ж а враждебно мълчи; ст. 3: гледам от п р а г а и събрчил чело; ст. 11: вятърът в буйните м л а д и треви.

Стр. 169. Н а к и ч е н и с ц в е т я. — БМ, III, 9, ноем. 1928 — ПВ.

Стр. 171. З а н е я л и. — БМ, III, 9, ноем. 1928. — ПлВ.
В БМ, ст. 7: Десета година как п л а ч а т очите ми слепи-
те; ст. 8: десета година как бавно у м и р а м сред степите; ст.
13: но все пак те викам и теб и с м ъ р т т а и утехата.

Стр. 172. Л ю ш к а т с е. — БМ, III, 9, ноем. 1928. — ПлВ.

В Ст ст. 11: вятърът в будните с т а р и треви. След ст. 12
в БМ има още три двустиишия:

О, завърни се по жълтия път,
тука гергини за тебе цъфтят.

С бисер за тебе зората роси
техните румени вити коси.

Сивите паяци сплитат за теб
сребърно було над жълтата степ.

Стр. 173. О с т а н а м и с п о м е н. — БМ, III, 9, ноем.
1928. — ПлВ.

В БМ ст. 18: какво щях да правя аз, друмник от х в ъ р-
л е н и к л е т; ст. 20: където живея в ъ в к у л а от камък
и л е д; в Ст ст. 18: какво щях да правя аз, друмник от в и-
х р и п о д е т; ст. 20: където к р ъ с т о с в а м с р е д о б л а-
ц и, т р ъ н е и л е д.

Стр. 175. Д а л е ч в п л а н и н а т а. — Зл, X, 5, май
1929. — ПлВ.

В Ст ст. 11: нагоре г р а м а д н и я т меч и гората без-
звездна.

Стр. 176. Т р ъ г н а х с м е д е н р о г. — Зл, X, 5, май
1929. — ПлВ. В Ст ст. 2: с т р и с т а м е ч а — в ъ в з е н и ц и т е.

В Зл ст. 18: О п р о с т и м и, прости — аз не знаях тогаз,
че г р е н а.

Стр. 180. Н о щ т а ш у м и. — Зл, X, 5, май 1929. — ПлВ.
В Зл, ст. 16: и б у т а м е, и шепне ми: стани!

Стр. 182. Б и с т р и я в ъ з д у х. — Зл, X, 5, май 1929. —
ПлВ. Вземаме редакцията от Ст.

В Зл и ПлВ ст. 11—12:

Скъсай ти пѣстрите приказки, с т р ъ н и з б о д и с и очите—
ще т и з р а с н а т зениците: нови, широкоразкрити.

Стр. 184. Н е с а л и. — Зл, X, 5, май 1929. — ПлВ.

В Зл ст. 2: момиче с тъмните коси? В Ст ст. 4: и ясни думи
ми шепти; ст. 5: Люлян в г р а м а д н а бяла люлка.

Стр. 186. Б а л а д а н а п р о к а ж е н и я. — В. «Дума
на българските писатели», бр. 2, 4 ноем. 1934. Издаден «В п а м-
е т н а П. К. Яворов». — ПлВ.

В «Дума...» ст. 1: Отново тъна в твойта шир незначна;
ст. 12: прегръщат в м р а к а своите чада. — Печата се по текс-
та в Ст.

В ПлВ ст. 4: отново б у д я твоите светове; ст. 8: да дира
свойта радост на света; ст. 14: н а п р а з н о багри порти и сте-
ни; ст. 16: п о г р е б а н и с а в с и ч к и светлини.

Стр. 188. У г а с н и т и, д у ш а. — ПлВ.

В Ст ст. 7: Аз ще легна в т р е в а т а, смълчан като морю
дете.

Стр. 189. У т и х в а. — ПлВ.

Стр. 190. Б а л а д а н а с л я п а т а. — Зл, XII, 7, септ.
1931, заглавие: С л я п а т а. — ПлВ.

В Зл ст. 17—18: Но ако някой в н е г о ч а с — с д е с н и ц а
г р ъ д т а т и б и р а з к р и л к а т о в р а т а.

Стр. 192. Б а л а д а н а б е з д о м н и т е.

1. Д е н я т п о т ъ в а. — Зл, XIII, 8—9, окт. — ноем.
1932. — ПлВ. Тук вземаме редакцията от Ст.

В Зл и ПлВ ст. 11: и вей, и гали с благослов. В ПлВ ст.
3—4: и пак от здрачните гори

се спуща като лъх ношта:

В ПлВ ст. 10: и свежда майчинско крило.

2. О, град. — Зл, XIII, 8—9, окт. — ноем. 1932. — ПлВ.

Тук вземаме редакцията от Ст.

В Зл и ПлВ ст. 2: дай ми твоята здрачна тишина; ст. 8: и пак зове ги ситата любов.

3. Ти идеш. — Зл, XV, 1, ян. 1934, заглавие: Есен. — ПлВ.

Стр. 197. Баладана самоубица.

1. Полетата. — Зл, XII, 7, септ. 1931, заглавие: Есенна нощ. — ПлВ.

В Зл ст. 6: бълнуват пеперудите на смърт.

2. Туке. — ПлВ.

3. Убие. — ПлВ.

Стр. 201. Не виждам разум. — ПлВ.

Стр. 202. Под твойте удари. — Зл, XV, 7, септ. 1934. — ПлВ.

Стр. 203. Не те обичам. — Зл, XV, 5, септ. 1934. — ПлВ.

Стр. 204. Напразно твоите чистачи. — Зл, XV, 10, дек. 1934, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ. — Тук вземаме редакцията от Ст.

В Зл и ПлВ ст. 14: ще спиш и ти погребан сред пол'ята; ст. 17 в Зл: ще свети безучастно вечността.

Срещу стихове 1—4 в Зл и ПлВ има само два стиха:

Напразно, град, убиваш пак тревите:
едничка тук тревата е безсмъртна.

Стр. 205. Израснах. — БМ, 1934, кн. 3. — ПлВ. — Вземаме редакцията от Ст.

В БМ и ПлВ ст. 10: и бдях, и дирих своята радост;
ст. 13—14: и ето ме погребан в мрака
под камъка на твоята скръб.

Стр. 206. Отново пак. — ПлВ.
Редакцията от Ст.

В ПлВ ст. 9: кого ще чакаш в тоя странен свят.

Стр. 207. О, безполезна. — Зл, XV, 7, септ. 1934. — ПлВ.

В Ст последният ст.: тегне над божия свят. Стихотворението е изцяло преработено. В Зл то има следния вид:

ЗНАЕШ, че ти си нищожната капка,
те са: морето безкрайно.
Знаеш, че твоята скръб е прашина
пред планината от мъка, която
тегне над тях и света.

О безполезна, безпомощна мъдрост:

става ли леко на малката мравка,
що е убита под късче от камък,
като минават по пътя край нея
с тежки товари и пяна конете?

Стр. 208. Денят е уморен. — БМ, 1934, кн. 3. — ПлВ.

Ст. 11 в Ст: и носят влага и небесен мир.

Стр. 209. Със твойте пръсти. — Зл, XV, 10, дек. 1934, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ. — Тук вземаме редакцията от Ст.

Ст. 11 в Зл: така душата ти във тая вечер; срещу ст. 12 в Зл и ПлВ:

с омраза гледа скъпите блюда
така и тя жадува и трепти.

В Зл ст. 14: И сам се ти кориш за тая слабост;
ст. 15: и сърдиш се на своята душа; ст. 17: захвърляш
твърдо тия странни мисли.

Стихове 9—10 липсват в Зл — прибавени са в ПлВ.

Стр. 211. И ти събуди се. — Зл, XV, 7, септ. 1934. — ПлВ. — Тук вземаме редакцията от Ст.

В Зл ст. 3: човек, захвърлен във гората; ст. 5—6:

и гледа смаян и не знае
кога и как е тук попаднал.

Ст. 10 в Зл и ПлВ: Мълчи. Закрий очи. Заспи.
Стихове 11—14 липсват в Зл и ПлВ — прибавени са в Ст.

Стр. 212. Растат дълбоко. — ПлВ.

Стр. 213. Шумят под мен. — ПлВ.

Стр. 214. София, 1933. — Зл, XV, 10, дек. 1934, без заглавие, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ. — Ст, заглавие: София, 1933. Тук вземаме редакцията от Ст.

В Зл и ПлВ стихове 6—7 липсват — прибавени са в Ст; ст. 10: сключвам знойни очи и отново се питам. Стихове 11—14 липсват в Зл и ПлВ — прибавени са в Ст — в Зл и ПлВ вместо тях има само един стих: де е светлият свят, що в мойто детинство сънувах?

Стр. 215. Това е край. — Зл, XV, 10, дек. 1934, в цикъл «Планински вечери». — ПлВ. — Тук вземаме редакцията от Ст.

Ст. 2 в Зл: Така. Недей. Така е по-добре; в ПлВ: И може би така е по-добре. Ст. 3—4 липсват в Зл и ПлВ — прибавени са в Ст; ст. 14 и в ПлВ: че всичко в тоя свят е ведър дим.

Стр. 216. Денят потъна. — Това стихотворение и следващите («Туй е Люлин», «При тебе спря любовта», «Тук е сетният връх») липсват в ПлВ — те са прибавени към цикъла «Искри» в Ст. Ние намерихме за по-добре да ги поместим в същия цикъл в ПлВ, за да бъдат събрани на едно място.

Стр. 216. Денят потъна. — Ст.

Стр. 217. Туй е Люлин. — Ст.

Стр. 218. При тебе спря. — Зл, XV, 7, септ. 1934, в цикъл «Искри». — Ст.

В Зл ст. 5: Така растат дълбоко във гората; ст. 9: и ето: през невидимо прозорче.

Стр. 219. Стихотворения, 1942. — През 1942 г. Разцветников издава голям сборник, озаглавен «Стихотворения», в който помества произведенията си от сборките «Двойник», «Планински вечери» и други отделни творби. Понеже

решихме да запазим основните книги на автора — «Жертвени клади», «Двойник» и «Планински вечери» — с техните характерни заглавия и с всички принадлежащи към тях произведения, в отдела «Стихотворения» (1942) оставихме само ония творби, които са печатани в тоя сборник и не са влизали в другите книги на автора. По същите съображения няколко стихотворения, прибавени към цикъла «Искри» в Ст, върнахме към същия цикъл в ПлВ.

Стр. 221. Нова година. — В. «Зора», XIX, бр. 5554 — 55, 1938. — Ст.

В «Зора» ст. 2: към който тръпни вдигаме глави; ст. 5: Да бъде с няги влага в планините; ст. 6: и мир и плод във знойните поля; ст. 9: Да трепка обич в песните отъсде.

Стр. 222. Измама. — Зл, XVII, 7, септ. 1936. — Ст.

Стр. 223. Слънчоглед. — Зл, XXII, 10, дек. 1941. — Ст.

Стр. 225. Тя иде. — Ст.

Стр. 227. Любов. — Ст.

Стр. 229. На стража. — Изкуство и критика, I, 2, февр. 1938. — Ст.

Стр. 231. Бъдни вечер. — Изкуство и критика, IV, 10, дек. 1941. — Ст.

Стр. 233. Коледари. — Ст.

Стр. 235. Жребий. — Зл, XVII, 7, септ. 1936. — Ст.
В Зл ст. 8: като простреляни вълчици; ст. 13: от неповити димни рани; ст. 9 в Зл и Ст: във своите дупки след горите — поправката на тоя стих е направена в 1949.

Стр. 237. Химн на столица София. — В. «Зора», XIX, бр. 5501. — «Сердика», кн. 8, 1937, заглавие: Марш на столица София. — Ст.

Петият куплет липсва в «Сердика»; ст. 18 в «Зора»: със пламъка на твоя свод.

Стр. 239. Витоша. — Стихотворенията от тоя цикъл —

«Ти, горда родина», «Светкавици шибат», «Стоя на Черни връх» — са печатани в Зл, XX, 4, апр. 1939. — Ст.

Стр. 242. Не, туй не е земята. — Зл, XXII, 10, дек. 1941, заглавие: Планинска нощ. — Ст.

Стр. 245. Непечатани стихотворения, 1925—1944. — Всички тия стихотворения (от стр. 247 до 276) не са обнародвани през живота на Разцветников. Намерихме ги преписани на машина в архива му, който се намира в БИА.

Стр. 255. Повести за любовта и милостта. — Двете стихотворения в тоя цикъл се намират в няколко преписа в архива на поета, но на едно място те са обединени под това общо заглавие.

Стр. 257. Бележник от село Сушица, 1944. — Заглавието на цикъла вземаме от ръкописите на автора. Под това заглавие е имало и подзаглавие: «Повести за любовта и милостта», което е зачертано. А може би авторът се е колебал между двете заглавия и после е приел първото.

В с. Сушица, Горнооряховско, Разцветников е бил през пролетта и лятото на 1944 г.

Стр. 260. Подслушани песни. — Под това заглавие в готвения през 1949 г. сборник авторът е подредил девет от тия песни «по народни мотиви» (от «Заспала ми е девойка» до «Плакало ми мойто либе» вкл.). В архива му намерихме останалите пет песни, които прибавихме към тоя цикъл.

Стр. 279. 9 септември. — «Десет години поезия», изд. на «Бълг. писател», 1954. — Вземаме го от архива на поета. За това стихотворение Камен Зидаров разказва:

Два-три дни след 9 септември ние се видяхме пред Градската градина, срещу Народния театър.

След дългия разговор, който имахме около историческите събития, настъпили у нас, малко смутен и с известен свян той извади от чантата си един лист и ми прочете стихотворението си за 9 септември, написано с неговия хубав почерк, с неговите почти «печатни букви», както им казвах аз.

Аз го запитах — как стана това? Кое го е накарало да напише такова хубаво стихотворение за партизаните? Защото стихотворението наистина много ми хареса.

И той ми разказа следното:

— Миналата заран минах рано край Градската градина. Много партизани стояха на пост из Градската градина и край Военното министерство, а други — сложили главите си върху шмайзерите — спяха облечени. Тази картина ме разтърси до сълзи. Тия хора знаят за какво се бият и какво бранят — завърши той и спря.

Той не искаше да даде път на сълзите, които явно напират в очите му.

Дали той не се реши да даде за печат това стихотворение, или пък го е дал в някоя редакция и там не са го отпечатали, това не знам. Но аз много настоявах той да отпечата стихотворението.

По-късно той ми каза, че прочел стихотворението на Младен Исаев, който също го харесал, но му направил някои бележки. Аз обаче смятах, че написването на това стихотворение е голяма и решителна крачка за Асена. Защото то вече говореше за отношението на Разцветников към голямото събитие — 9 септември — и независимо от всичко, то бликаше от искреност и носеше голяма заразителна сила.

Стр. 281. Нов ден. — Неизвестно дали е печатано в периодичните издания. Вземаме го от архива на поета.

Стр. 282. Първи май 1945. — «Да работим!» Лит. сборник, 1946. — Вземаме го от архива на поета.

Стр. 284. Проектохимн. — Неизвестно дали е печатано в периодичните издания. Вземаме го от архива на поета.

Стр. 289. Унгария. — ЧСм, I, бр. 47, 10, дек. 1920, подпис: Феу.

Стр. 293. Към червените борци. — ЧСм, II, бр. 13, 31 март 1921, подпис: Феу.

Стр. 295. В нощта. — ЧСм, II, бр. 14, 7 апр. 1921, подпис: Феу.

Стр. 297. Пламъци. — ЧСм, II, бр. 22, 23 юни 1921, подпис: Феу.

Стр. 300. В зори. — ПрРВ, № 22 към бр. 128, 25 ноем. 1922.

Стр. 302. Нощ. — ПрРВ, № 28 към бр. 166, 5 ян. 1923.

Стр. 304. Разбунтуваните. — «Ботев лист», изд. на БКП, 1923.

Стр. 309. Треска. — Зл, VI, 8—9, окт. — ноем. 1925, в цикъл «Мъка».

Стр. 311. С ножици остри. — «Демократически преглед», XVIII, 2, 1926, в цикъл «Пасторал».

Стр. 312. Пролет. — «Вестник на жената», бр. 314, 1928.

СЪДЪРЖАНИЕ

Поезията на Асен Разцветников — от Георги Цанев . . . 5

ЖЕРТВЕНИ КЛАДИ

Посвещение 33

СИНОВЕТЕ НА СЛЪНЦЕТО

Предтечи 35

Ний 37

Звездни нощи — 1, 2 39

След погребението на Хр. Смирненски — 1, 2 . . . 42

Вихри — 1, 2, 3, 4 44

Полски стрели — 1, 2 49

ЖЕРТВЕНИ КЛАДИ

Молитва 52

Последният воин 53

Каин 54

Сред запустение — 1, 2 56

Удавници — 1, 2, 3 59

Безсмъртни 63

СТИХОТВОРЕНИЯ, 1924

Мор — 1, 2, 3, 4, 5, 6 67

ЗАТВОР

Като жълти птици 73

Обич моя 74

Нявга отдавна 76

Ти наш роден Балкан 79

Заспете 81

Усмири в душата ми	82
Есен — 1924	83
Лудата	85
ДВОЙНИК	
Дълбоко в горите	89
Бедния, наивен	90
Дон Кихот	91
Не вярвам в човека	92
Душата ми	93
Чеда на желязната	95
Смири се	97
И моят народ	99
Ти, който...	100
Светът е засада	102
И мен ми е тъмно	103
Вечер така ми говореше	104
Нея нощ	106
Епилог	108
ПЛАНИНСКИ ВЕЧЕРИ	
Поет	111
Лъжа	113
Степ	115
Столетник	116
Великден	117
Есен	118
Минало	119
Декември	121
Мечтател	122
ПЛАНИНСКИ ВЕЧЕРИ	
Аз ида	124
Ходя край бездната	125
Шумят лесовете	127
Грей планината	128
Нощта лежи	129
Здрачна вечер	130
Свела мигли	131

Планинските пустини	132
Със нокти и зъби	134
ПРОСТИ ПЕСНИ	
Чуждинче	135
Пролет	136
Люлчена песен	137
Сляпото гъдуларче	139
ВЛУДЕН СИН	
Родни блата	141
Кръг	143
У дома	145
Търноео	146
Приказка	148
СЕЛСКА ПЕСЕН	
Ех, ти, лято	150
Хей, разхлади ни	151
Снощи вечер	152
Лежа	154
Зашуми ми, ти, горо	156
Нареди ми	158
СОФИЯ	
В трамвая	160
Улицата	162
Здрач	163
Ученият	164
Като кораб	166
СТЕП	
Сключида тъмни	168
Накачени с цвят	169
За нея ли	171
Люшкат се сухи	172
Остана ми спомен	173

ПРЯСПА	
Далеч в планината	175
Тръгнах с меден рог	176
Аз наведох глава	178
Нощта шуми	180
Бистрия въздух	182
Не са ли	184

БАЛАДИ НА НИЩИТЕ

Балада на прокажения	
1. Отново тъна	186
2. Угасни, ти, душа	188
3. Утихва	189
Балада на сляпата	190
Балада на бездомните	192
1. Денят потъва	192
2. О, град, укрый ги	193
3. Ти идеш пак	195
Балада на самоубиеца	197
1. Полетата изстиват	197
2. Тук е сетният връх	198
3. Уби ме твоята омраза	199

ИСКРИ

Не виждам разум	201
Под твоите удари	202
Не те обичам	203
Напразно твоите чистачи	204
Израснах	205
Отново пак	206
О, безполезна	207
Денят е уморен	208
С твоите пръсти	209
И ти събуди се	211
Растат дълбоко	212
Шумят под мен	213
София — 1933	214
Това е край	215
Денят потъна	216

Туй е Люлин	217
При тебе спря	218

СТИХОТВОРЕНИЯ — 1942

Нова година	221
Измама	222
Слънчоглед	223
Тя иде	225
Любов	227
На стража	229
Бъдни вечер	231
Коледари	233
Жребий	235
Химн на столица София	237

ВИТОША

Тя, горда родина	239
Светкавици шибат с искри върховете	240
Стоя на Черни връх	241
Не, туй не е земята	242

НЕПЕЧАТАНИ СТИХОТВОРЕНИЯ — 1925—1944

Вий планината	247
Сега си ти като мене	248
С какво ме надарихте	249
Детето лежеше	250
Отново пролет	251
Получих писмо	252
Разпра с тълпата	253

ПОВЕСТИ ЗА ЛЮБОВТА И МИЛОСТТА

1. Счупи се ти	255
2. Ловецът беше	256

БЕЛЕЖНИК ОТ СЕЛО СУШИЦА — 1944

1. Дълбоко в тъмни градини	257
2. Завиждам ти	258

3. Видях те пак	259
---------------------------	-----

ПОДСЛУШАНИ ПЕСНИ (по народни мотиви)	
Заспада ми е	260
Росенце мънино	261
Лсжи, та спи	262
Капна капка	263
Дадоха си клетва	261
Зная, че ти ме не любиш	265
Аз ще те взема	266
От що се земя разтвори	267
Плакало ми	269
Свете лъжовен	270
Събуди се ясно слънце	271
Заспало е юначе	273
Разпукна се	275
Дървото, що е в гората	276

СТИХОТВОРЕНИЯ — 1944—1949

9 септември	279
Нов ден	281
Първи май 1945	282
Проектохимн	284

РАННИ СТИХОТВОРЕНИЯ

Унгария — 1, 2, 3	289
Към червените борци	293
В нощта	295
Пламъци — 1, 2	297
В зори	300
Нощ	302
Разбунтуваните	304

СТИХОТВОРЕНИЯ ПЕЧАТАНИ, НО НЕПОМЕСТЕНИ В КНИГИ

Треска	309
С ножици остри	311
Пролет	312
БЕЛЕЖКИ	317

Редактор Тихомир Тихов
Художник Данаил Донков
Худ. редактор Елена Маричева
Техн. редактор Ветка Гуджунова
Коректор Елена Баланска

Формат 84/108/32; тираж 8100 екз.; печатни коли 22;
издателски коли 16,68; л. г. IV; поръчка № 161/1963 г.
на издателство «Български писател»; дадена за на-
бор на 18. VIII. 1963 г.; излиза от печат на 30. XI.
1963 г.; цена 1,12 лв.; книжно тяло 0,75 лв.; под-
вързия 0,30 лв.; обложка 0,05 лв.; под-
приложения 0,02 лв.

ДПК «Димитър Благоев» — София